94

Köy Enstitüleri Üzerine

Sabahattin Eyuboğlu

Cumhuriyet

Cumhuriyet'in okurlarına armağanıdır.
Parayla satılmaz.

Nurer UĞURLU başkanlığında bir kurul tarafından hazırlanmıştır.

Dizgi - Baskı - Yayımlayan:
Yeni Gün Haber Ajansı
Basın ve Yayıncılık A.Ş.
Nisan 1999

KÖY ENSTİTÜLERİ ÜZERİNE

SABAHATTİN EYUBOĞLU

Cumhuriyet GAZETESİNİN
OKURLARINA ARMAĞANIDIR.

İÇİNDEKİLER

KÖY ENSTİTÜLERİ ÜZERİNE

Okuryazarlar ve Köy Enstitüleri 7
Başaran'a Mektup 19
Köy Enstitüleri Üzerine 21
İmece 27
Köy Enstitüleri ve Gerçek Bilim 33
Eğitim Üstüne 39
İş ve Eğitim 45
Eğitimde Eşit Şans 51
Köy Kadınlığı ve Eğitim 57
İmece Dergisi Üzerine 63
17 Nisan Köy Enstitüleri Bayramı 67
Köylüler Bekleye Dursun 71
Eğitim Üstüne 79
Türkiye'de Köy Enstitüleri 85
17 Nisan: Bir Gurbet Bayramı 88
Köy Enstitülerini Anarken 93
17 Nisan 101

YİTİKLER ÜZERİNE

Tonguç 105
3. Ölüm Yıldönümünde Tonguç 109
Yücel 113

Yücel'i Anarken 117
Yücel'i Anarken 121

KİTAPLAR ÜZERİNE

Süleyman Edip Balkır'ın Anıları 125
Şair Başaran 130
Piramidin Tabanı 133
Devrim Açısından Köy Enstitüleri 137

OKURYAZARLAR ve KÖY ENSTİTÜLERİ

Devrimin son yıllardaki gelişmesi inanışlarda daha fazla açıklık, düşünce ayrılıklarında daha fazla dürüstlük istiyor. Memleket meseleleri üstünde söylenen ve yazılan her şey, her zamankinden daha dokunaklı. İnanış ayrılıklarının ciddiye alınmadığı, hesaba katılmadığı zamanlar geçiyor. Okur ve yazarlar yurt ve dünya meseleleri karşısındaki davranışlarını belli etmek zorunda kalıyorlar. Bu gidişle devrime gerçekten bağlı olmayanlar düşüncelerini uluorta söylemekten çekinmeyecekler. Dostun düşmandan, koyunun kurttan, kurunun yaştan ayırt edilmesi belki daha kolay olacak.

Bu yılın en ateşli tartışma konularından biri ve bence en önemlisi Köy Enstitüleri oldu. Cumhuriyetin zorunlu ve mantıklı sonucu olarak girişilen bu eğitim seferberliği karşısında okuryazarların serbestçe vaziyet alışları, ileri geri birçok anlayışları, düşünceleri, alışkanlıkları ortaya koydu. O kadar ki, insanın rastgeldiğine; "Köy Enstitüleri hakkında ne düşündüğünü söyle, kim olduğunu söyleyeyim" diyeceği geliyor. Aşağıya gelişigüzel sıralayacağım sözler okuryazarlardan duyduğum ve benzerlerini herkesin duymakta olduğunu sandığım sözlerdir:

"Bütün köylüleri okutmak güzel fikir, ama sonra toprakları kim ekecek? Koyunları kim güdecek?"

"Daha şehir çocuklarını doğru dürüst okutamıyoruz, kalkmışız köylüleri okutmaya.. İnsanın yorganına göre bacağını uzatmak; para yok, öğretmen yok, kitap yok, binlerce çocuğu totplayıp yarım yamalak yetiştirmenin manası var mı?"

"Köy Enstitülerinde okuyanlar köyde kalacaklar mı bakalım? Sen olsan kalır mısın? Zorla bırakmaya da hakkımız yok."

"Bence bu iş böyle olmaz. Milletin parasını böyle fantezilere harcamaya hakkımız yok. Önce köylümüzü sefaletten, hastalıklardan kurtarmak gerek."

"Köylü çocuklarını şımartıyoruz. Enstitüde okuduk diye çalımlarından geçilmiyor. Göreceksiniz sonunda bunlar bize kafa tutacaklar. Besle kargayı oysun gözünü."

"Biz memlekette birlik yapalım derken bu çocuklar ortaya bir köylü şehirli ikiliği çıkaracaklar, bize düşman gibi bakacaklar."

"Kendim görmesem inanmazdım. Ankara Halkevi'nde, Hasanoğlan Köy Enstitüsü öğrencileri Faust'u görmeye gelmişlerdi. İlkin asker zannettim. Kaba kaba elbiseler, kapkara yüzler, korkunç bir ter kokusu. Bir facia. Bunlar öğretmen olacak da.."

"Bunlar Shakespeare'in, Goethe'nin, Gogol'ün, Balzac'ın eserlerini okuyorlarmış. Güler misin, ağlar mısın? Bu eserleri biz bile okuyup anlayamıyoruz."

"Köy Enstitülerinin sola kaymalarından korkulur. Milli tehlike karşısında esaslı tedbirler almak lazım."

"Vallahi acıyorum köylülere. Bu kadar da olmaz. Enstitü mezunlarını yetiştireceğiz diye adamların canlarını çıkarı-

yoruz. Şehirlilerden istemediğimiz bir fedakârlığı onlardan ne hakla istiyoruz? Ufacık bir köy on binlerce lira verecek, insaf. Bari bu eziyetlere karşı köye doğru dürüst bir öğretmen gitse, hayır efendim, dün akşam gören birisi anlatıyordu, ne kültür varmış ne sanat, konuşmasını bile bilmiyorlarmış."

"Köy bir tecrübe tahtası değildir. Uzun tetkikler yapmadan, pedagojik, sosyolojik esaslara dayanmadan böyle ceffel-kalem yenilik yapmaya kalkılmaz.."

"Canım bu çocuklar öğrenci mi, işçi mi? Zavallılar akşama kadar boğaz tokluğuna çalıştırılıyorlarmış. Gıdasızlıktan verem olanlar varmış. Yazık, günah değil mi? Zaten bir insana hem kültür hem sanat kazandırmak olacak iş midir?"

Bütün bu tenkitlerde ortak olan özellik, meseleye uzaktan ve dışardan bakmaktır. Köy Enstitüleri millet ölçüsünde bir iş olmak dolayısıyla az çok hepimizin ortak davası olduğu halde birçok okuryazar başkalarının giriştiği bir denemeden bahseder gibi davranıyorlar. Oturdukları yerden meçhul ülkelere hükmeden sultanlar gibi konuşuyorlar. Tenkit etmek için işin içinde olmak gerektiğini, bir şeyi tenkit edenin işi yapan kadar sorumluluk yüklenmesi, ne istediğini bilmesi, işin daha ileri gitmesine yol açması beklenmez mi? Oysaki yukarıdaki sözler çevremizde şüphe, duraksama ve güvensizlik uyandırmaktan başka ne işe yarayabilir? Bu tenkitleri elbirliğiyle çoğaltmaktan ne kazanabiliriz? Başladığımız bu işi bırakıp kimbilir kaç yıl sonra aynı işe yeniden mi başlayacağız?

Aslında bu sözler tenkit değil kötüleme, yadırgama, küçümsemedir. Bunları söyleyen veya benimseyerek nakledenler bilerek bilmeyerek devletin bir yenilik teşebbüsüne sorumsuzca karşı koymuş oluyorlar. Kendi çocuklarının ilkokuldan, ortaokuldan, liseden ve hatta üniversiteden yoksun kal-

masına tahammül edemeyen okuryazarlar arasında böyle bir davranışın ne sebepleri olabilir? Bunları aramak boynumuzun borcudur.

●

Biz bir imparatorluk kalıntısıyız. Cumhuriyet yeni bir milletin temellerini atmıştır. Bir toplumun bir düzenden başka bir düzene geçmesi en kanlı denemelerde bile çarçabuk gerçekleşmiyor. Yüzyılların alışkanlığı yeni düzenin altında da nesillerce sürebiliyor. Bugün kalkındırmaya çalıştığımız çoğunluk bir sömürge halkından pek farklı değildi. İdare edenlerle edilenler ayrı birer millet gibiydiler. Devlet, kendine bağlananlarla birlikte, çoğunluğun ötesinde Tanrısal bir âlemdi. Gerçi talihli kullar için çoğunluğun karanlıklarından sıyrılıp devletliler arasına katılmak hiç de zor değildi. Osmanlı devleti kendine kul olmak isteyenlerin sınıfına, dinine, mezhebine bakmamakta hayli demokrattı. İşe yarar bir insan için, talihin istediği gün, idare edenler arasına katılmak Müslüman olmak kadar kolaydı. Fakat devlete ve servete erişenler birdenbire çoğunluktan ayrılıyor, içinden çıktığı kalabalığa ister istemez ihanet ediyordu. Çünkü devletliler arasına giren insan iyiniyetli de olsa, yaşayabilmek, kendine ve başkalarına faydalı olabilmek hatta çoğunluğun gözünde bile şerefli kalabilmek için yeni girdiği çevrenin gereklerine az çok uymak zorunda kalıyor, aşağılarda bıraktığı insanlara olsa olsa acıma, sevgi, dostluk, akrabalık gibi bağlarla elinden geldiği kadar sadık kalabiliyordu.

Kısacası eski düzenimizde bir devlet ve servet kapısı, bir

de bu kapılara girenlere kâh inanç, kâh korku, kâh sevgi, kâh nefretle bakan, onlara yaranmaktan başka hiçbir kurtuluş yolu bulamayan köyler dolusu ve yürekler acısı bir sürü insan vardı. Bu düzen içinde bile imparatorluğun güzel günleri olmadı mı, oldu elbet, ama neler pahasına ve kaç gün! Bu topraklar üstünde insan yığınları yüzyıllarca can, mal ve iş güvenliği tanımadı. İdare edenler, en babacan, en tatlı dilli oldukları zaman bile tehlikeli insanlardı. Onlar da kendilerini emniyette hissetmedikleri için büyük sürüyü kurnazca bir müsamaha ile sürüyorlardı. İşler yolunda gittikçe keselerinin ve kalplerinin ağzı açıktı. Ama devletliler bir kuşkulanmaya görsün, en merhametliler, en zalimler bir anda birleşiyor, din kardeşi dinlemiyorlardı. Fil, en çok düşmekten korktuğu için yolunda biraz çamura rastlayınca durumuna ve hortumuna en yakın ne bulursa çamurun üstüne kor, basar geçermiş.

Osmanlı devleti zamanla halka yaklaşacak yerde geliştikçe halktan uzaklaştı. İlkin halktan yalnız kudret ve refahça ayrılan devletliler, beyzadeler kapalı Osmanlı medeniyeti içinde efendileştiler, okuryazar oldular. Din, bilim, sanat gibi toplumsal değerleri kendi tekellerine alarak üstünlüklerine bir yaldız daha sürdüler. Okuryazarlık, bilimseverlik, sanatseverlik, dindarlık gibi vasıflar idare edenler arasına geçmenin yolu oldu. O kadar ki, halk devlet kapısıyla okul kapısını bir görüyordu. Hâlâ bazı yaşlı köylüler okuryazar olan çocuklarına, "Eh, sen de devletliler arasına girdin gayrı" diyorlarmış.

Okuryazarların halkseverliği bize Batı kültürü ve uyanık devlet adamları yoluyla girmiş bir yeniliktir. Tanzimattan sonra devletin büyük gövdesi köylüleri hâlâ kendi dışında bir yığın olarak görmekte devam etmekle beraber, yukarılarda söz

sahibi olmaya başlayan bazı yeni fikirli okuryazarlar, iktidar sahiplerinin anlayışsızlığından, kayıtsızlığından veya aczinden faydalanarak devrimin tohumlarını kanunlara, kitaplara ve çeşitli kurumlara sokuyorlardı. Bunlar Fransız Devrimi'nden önceki uyanık okuryazarlar gibi, öne sürdükleri demokrat düşünüşün kendi hesaplarını aşacağını, bağlı oldukları Osmanlı düzeninin büsbütün yıkılacağını bilmiyorlardı. Mithat Paşa, Namık Kemal, Tevfik Fikret, Ziya Gökalp cömert ruhlarıyla Türk milleti için nasıl olacağını bilmedikleri bir cennet istiyorlardı. Öyle bir cennet ki, içinde köylüler yine köylü, devletliler yine devletli kalacak, fakat mucizeli bir nefesle hepsi iyiniyetli, temiz vicdanlı, mutlu ve ileri insanlar oluverecekti.

Türk devrimi, okuryazarlığı, yeni anlamıyla, çoğunluğa maletme çabası olarak tanımlanabilir. Atatürk ve İnönü, Cumhuriyetin ilk günlerinde okuryazarlığın büyük kitleye yani köylüye ulaşmasını çağdaş bir millet olarak yeniden doğuşumuzun koşulu saymışlardı. Yeni devletin bu yönde gittikçe artan çabaları nihayet, okuryazarlarla köylüler arasındaki utanılacak ayrılığın yakın bir gelecekte ortadan kalkacağı umudunu uyandırmıştır. Köy Enstitüleri bu umudun ta kendisidir.

Bu böyledir ama biz henüz eski devletli okuryazarların alışkanlıklarından kurtulmuş, köylülerin okuryazarlığa bizim çocuklarımız kadar hakkı, istidadı ve zorunluğu olduğuna toptan ve gerçekten inanmış değiliz. Okuryazarlarımızın birçoğu ve özellikle hallerinden memnun olanlar, devletin ilk önce onların isteklerine cevap vermesini, onların beğenisine göre aş pişirmesini istiyorlar. Çabasını ve dikkatini büyük kütleye çeviren devlet adamlarını beğenmiyorlar, köylüye sayısı ölçüsünde önem verilmesine bir türlü katlanamıyorlar. Dev-

letin kendilerini okutmuş, yerleştirmiş, ayağına otobüs, yataklı vagon, uçak, tramvay getirmiş, çocuklarına ilk, orta ve yüksekokullar hazırlamış olması fedakârlık sayılmaz. Bunları düşünmek devletin tarihi, tabii, apaçık ödevidir, ama köylüler için harcanan paranın ve emeğin adı, en uyanıklarımızın ağzında bile, fedakârlıktır. Sanki devlet bizim kadar onların da devleti değilmiş gibi.

Kırk bin köyün her birine bir nefes devrim götürmenin en kestirme, en ucuz, en mütevazı yolu olarak kanunlaşan Köy Enstitüleri karşısında bazı okuryazarlarımız niçin ya öfkeli, ya duraksar, ya küçümser, ya kötümser bir tavır takınıyorlar? Niçin kendi çocuklarında meziyetli bir tavır takınıyorlar? Niçin ortaokulda, lisede, üniversitede ve yüksekokullarda hoş gördükleri kusurları Köy Enstitülerinde tehlikeli sayıyorlar? Niçin kendi çocuklarında meziyet saydıkları türlü çocukluk ve gençlik hallerini köylü çocuklarında affetmiyorlar? Niçin bunca zamandır bütün dertlerine sağır kaldıkları köylülerden bazılarının köy okulu hakkındaki haklı haksız şikâyetlerini sorgusuz sualsiz destekliyorlar? Niçin camilerini kendileri yapan köylülerin kendi ortak malları olarak gözlerinin önünde duracak olan okullarını, zaruretin karşısında, kendilerinin yapmasını adaletsizlik saymaya kalkışıyorlar? Niçin işi idare edenlerin hangi koşullar içinde neler yaptıklarını sormaya bile lüzum görmeden dedikoduları can kulağıyla dinliyorlar? Niçin aralarından, on yıldır yirmi bin gencin giriştiği bu işin dört yanını yakından incelemek isteyenler çıkmıyor? Çünkü okuryazarlarımızın eski alışkanlıklarını bilerek veya bilmeyerek (daha çok bilmeyerek) devam ettiriyorlar, ya da ettirenlere alet oluyorlar. Çoğunluğun okuryazar olmasına karşı koymakla eskiden kalma imtiyazlarını korumuş oluyorlar. Zaten devrim

kendini eski okuryazarlığın temsilcilerinden bir türlü kurtaramamıştır. Devlet adamları okuryazar azlığı yüzünden ya da tarafsız kalmak korkusuyla eski kafalı, fakat iyiniyetli Babıâli efendilerine büyük işler vermek zorunda kalmışlardır. Böylece devrimi görünüşte benimsemiş, fakat için için eski okuryazar saltanatına bağlı kalem efendileri, akrabalık, ahbaplık gibi münasebetlerin de yardımıyla devrimciler arasına yerleşmiş bulunuyorlar. Bunlar Atatürk'ün ve İnönü'nün milletimizi yeniden kurmak isteyen taraflarına değil, bağımsızlığımızı ve tarihi varlığımızı kurtaran taraflarına bağlı kalmışlardır. Bu bağlılık aynı önderlerin devrimci atılışlarına, pasif bir şekilde de olsa, karşı koymalarına engel olamıyor. Geçiş devrinin bu emekli ve saf gericileri devrimi kendi varlıklarından çok genç kuşaklara aşıladıkları duyuş, düşünüş ve davranış tarzlarıyla köstekliyorlar. Gözlerini Cumhuriyet içinde açmış gürbüz delikanlılar arasında şöyle konuşanlara rastlarsınız:

"Ahlakımız nereye gidiyor? Nedir bu plajların hali? Ben de devrimciyim ama kızlarımızın bu kadar açılmasına taraftar değilim."

"Hırsızlık aldı yürüdü. Babalarımız, dedelerimiz zamanında bu kadar değilmiş. Ben bunun sebebini din terbiyemizin azalmasında görüyorum. Kendim dindar değilim, ama milletimize daha uzun zaman dini ahlakın lazım olduğuna kanim."

"Dayaksız terbiye iyi şey, ama cahil ve tembel köylü laftan anlar mı? Realiyeti bilmeyenler halkımızın iyilikle yola geleceğini sanıyorlar, nerde."

"Avrupa, Avrupa... Anladık, ama milletimizin eski âdetlerini, geleneklerini bırakmamalıyız. Avrupa bize ilim ve teknik bahsinde örnek olabilir, ama ahlak dersi veremez. Mert-

lik, cömertlik, insanlık bahsinde o bizden örnek almalıdır. Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar! Japonlar milli geleneklerinden hiç ayrılmadan Avrupa medeniyetini pekâlâ benimseyebildiler."

"Kardeşim zaten makine medeniyetine pek o kadar hayran olmaya da lüzum yok. İnsanların mum ışığıyla daha mesut olmayacakları ne malûm?"

"Milletler birbiriyle anlaşacakmış da savaş ortadan kalkacakmış, kim inanır bu laflara."

Devrimimizin hiçbir ilkesi, Atatürk'ün ve İnönü'nün hiçbir sözü bu çeşit bir dünya görüşüne ipucu vermediğine göre bu köhne düşünceler taptaze kafalara nerden giriyor? Bunlar Tanzimat okuryazarlarının Avrupa karşısındaki duraksamaları değil mi? Kapalı kültür, kapalı medeniyet isteği Atatürk sevgisiyle nasıl bağdaşabilir? Dünyaya açılmaksızın artık Türk vatandaşı olamayacağımızı çoktan anlamadık mı?

Köy Enstitüleri en geniş milli kaynağımızdan, yeni bir memleket ve dünya görüşüyle, çağdaş eğitim metotlarıyla katıksız bir cumhuriyet okuryazarlığı türetiyor. Kısa bir zamanda kendi duvarlarını kendi elleriyle yaparak devrimi gerçek anlamıyla benimsemiş, hayatta tek mürşidin ilim olduğuna inanmış, okuryazarlıkla alınterini karıştırmış köy öncülerinin tenkit edilecek tarafları mı yok? Var elbet; fakat bunlar zaruretlerin kendi yağıyla kavrulmanın, duvarını kendi yapmanın doğurduğu eksiklikler değil midir? Kolları ve kafalarıyla yardım edemeyen veya etmek istemeyen okuryazarlar bu muhteşem çabayı birer kültür dostu olarak merakla seyredebilseler, oturdukları yerden karakuş yargıları vereceklerine Avrupalı gazeteciler gibi enstitüleri gidip gezseler, vatan ve millet sevgilerinden bile şüphe ettikleri bu kazanılmış vatandaşların vatana

ve millete hangi koşullar içinde nasıl hizmet ettiklerini kendi gözleriyle görseler. Anlasalar ki, tenkitleri peşin yargılardan, kuruntulardan, dedikodulardan başka bir şeye dayanmıyor. İsraf dedikleri yerde millet ölçüsünde kanaat, pis dedikleri yerde millet ölçüsünde temizlik, geri dedikleri yerde, millet ölçüsünde ilerilik vardır, şımarık ve saygısız dedikleri enstitülü, devrimin ve yasaların kendisine verdiği hakları aramaktan başka bir şey yapmıyor. Ter kokusuna gelince, lütfen bir müddet bu kokuya katlanalım. Çoğunluğun işe karıştığı her yerde şimdilik bu koku olacak. Herkesin bol suya kavuşacağı günlere daha çok zaman var. Milyonların temizliğe doğru bir adım atması, birkaç yüz kişinin mis sabunuyla yıkanmasından çok daha güzeldir.

En çok aldanan okuryazarlar köy çocuklarının her çeşit yeniliği kendileri kadar anlayıp benimseyebileceklerinden şüphe edenlerdir. Gerçi medeniyet ve kültür büyük şehirlerde gelişir, fakat birçok büyük şehrin kayıtsız kaldığı ileri değerlere cahil köylülerin bile aşina çıktığını görmüyor muyuz? İnsan Beyoğlu'nda dolaşmakla yeni olsaydı en geri fikirlere orada yaşayanlar arasında rastlamazdık. Köylülerin cahilliğinde, tezek kokusunda, kağnıda, mum ışığında romansı güzellikler bulan köylüler değil biziz. Bakın bir kaymakam tam yirmi beş yıl önce yazdığı bir kitapta ne diyor:

"Taşra halkı her teceddüdü, her atılganlığı İstanbul'un aksine iyi görür. Çünkü İstanbul esasen şehir olmak itibarıyla bedbindir, korkaktır. Atılganlıklarla huzurunun kaçacağını düşünür, endişelenir. Halbuki taşra zaten bugüne kadarki vaziyetlerin hiçbirisinden iyilik görmemiş, bilakis sağmal bir inek gibi yalnız büyük şehir ve kasabalar namına sağılmış, mahkûm olmuş olduğu için belki daha iyi olurum, diye ümitlenir."

Enstitülerde öyle her kitap okunmamalıymış, her ileri fikir söylenmemeliymiş. Ya Allah korusun bu çocuklar solcu olurlarsa ne yaparmışız! O zaman ne vatan sevgisi kalırmış, ne millet düşüncesi. Bu solcu sözünü, gerçek anlamını anlatmadan, iyi veya kötü niyetli insanların eline silah olarak verenler Türk köylüsüne ve Türk devrimine dostluk etmiyorlar. Halkın kafasında az belirsizlik varmış gibi bir de bu çıktı. Dünyaya açılmış olduğumuz için sağ-sol gibi milletlerarası davranış kavramlarının bize de girmesi pek tabii idi. Fakat her nedense bu iki söz hemen kanun dışı bir renk alıverdiler. Kimse bunları rahatça benimseyemiyor. Okuryazar ancak tarafsız, renksiz kalmakla şerefini, rahatını ve iş görme gücünü koruyabiliyor. Oysaki renksizlik, tarafsızlık en azından toplum hayatına ilgisizlik sayılmaz mı? Madem ki, sol ve sağ dünyada iyi kötü bir ölçü olmuştur, Türk okuryazarları da siyasi düşünüşünü dilerse bu kelimelerden faydalanarak anlatabilmelidir. Partilerin dışında bir davranışı belirtmek için kullanılan bu sözler ilmi bir kesinlik taşımamakla beraber büsbütün belirsiz de değildir. Batılılar bunlarla sayısız siyasi inançları iki büyük bölüme ayırmışlar. Her yerde, her zaman okuryazar toplum hayatının nasıl bir düzene girmesi gibi meseleler üzerinde az çok bir fikir sahibidirler. Bir kısım insanlar, ister çıkarları, ister gönül hevesleriyle, sistemli veya sistemsiz olarak aşağı yukarı derler ki: "Atalarımızın kurdukları düzenden, buldukları değerlerden uzaklaşmamalıyız. Bize düşen onları devam ettirmek, düzeltmek, zamanımıza uydurmaktır. İnsanların inanışlarıyla oynanmaya gelmez, değiştirelim derken her şeyi berbat edebiliriz." Bir kısım da der ki "Düzenin iyisi geçmişte değil, gelecektedir. Eski değerler, eski inanışlar bu düzene doğru gitmemize engel oluyor. Onları müzelere koyun, güzel

taraflarını seyretmek ve kendi hayatımız için tıpkı atalarımız gibi yenilerini aramak boynumuzun borcudur."

Kaba taslak birine sağ birine sol denen bu iki davranıştan her birinin kendi içinde açıklık, koyuluk farkları olacağı tabiidir. Hatta sistemli düşünmeye alışkın olmayınca insan düşüncelerinde kâh sağ, kâh sol da olabilir. Toptan ve çabuk değişmeyi istemekle, hiçbir şeyin hiçbir zaman değişmesini istememek arasında seksen çeşit davranışa yer vardır. Fakat sorarım size: Türk devrimine gerçekten inananlara, yani imparatorluktaki toplum düzenini, din, ırk ve sınıf farklarının tarihe karışmasını isteyenlere sol denemez mi? Halkçılık, devletçilik, devrimcilik, laiklik, cumhuriyetçilik ve Atatürk'ün açık olarak anlattığı anlamda milliyetçilik (daha yerinde bir deyimle milletçilik) ilkeleri sağcılığın hangi rengiyle uzlaştırılabilir? Şunu da unutmayalım ki Avrupalılar sağcısı geri olmakla beraber gene Avrupalıdır. Bizde ise sağcı olmak demek atalarımız gibi Avrupa'ya kapalı kalmak demektir. Yok eğer solculukları maksat, keyfi bir anlayışla, millet, vatan ve bağımsızlık dışı bir çeşit aşırı solculuksa, böyle bir davranışı vatanı, milleti ve bağımsızlığı sağlam temellere dayanmak için alınteri döken, yoksulluklar içinde akla karayı seçen insanlar arasında değil, olumlu hiçbir iş görmeyen, rahatlarına ve çıkarlarına her şeyden daha çok bağlı kalan okuryazarlar arasında aramalıdır. Kaldı ki, böyle bir davranışta olanların düşüncelerini açıkça söylemeleri devrime açıklık kazandırmaktan başka bir sonuç vermez. Açıklıksa bugün Türk okuryazarlarının en çok muhtaç olduğu bir şeydir. Açıklık olmaması yüzünden devrimin kaybettiği güçler yadırganmayacak kadar çoktur.

1948

BAŞARAN'A MEKTUP

Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü ruhbilim öğretmeni Yunus Kâzım Köni, Reşat Şemsettin Sirer tarafından İlköğretim Genel Müdürlüğü'ne getirilmişti (Tonguç'un yerine). Bakanına yaranmak için elinden geleni yapıyordu o da... Aşağıdaki mektupta sözü edilen yazısı o türdendi.

İstanbul 10.1.1950

Sevgili Başaran,

Mektubuna teşekkürler. Sık sık ne halde olabileceğini düşünüyorum. Neye yarar diyeceksin. Ben de öyle diyorum. Senin halin köylü hali: İşlerini paylaşmadığımız müddetçe düşünmüşüz kaç para eder.

Umutlar umutlar
Gökdeki bulutlar

Şimdilik umutların üstüne habire kar yağıyor, dayansın altta kalan tohum!

Yunus Kâzım Köni sizlere "Bir ütopinin kurbanları diyor, Ulus'ta okudun mu? Yaman söz doğrusu. Bir taşta kaç kuş

vuruyor! Hem kurban oluyorsunuz, hem de boşuna... Daha ne istersiniz.

Kar yağıyor kar, kurbanların üstüne.
Karlı yollarına, karına, kafandaki tohumlara selam.
Geçmiş gelecek günlere hasret.
Gözlerinden...

KÖY ENSTİTÜLERİ ÜZERİNE

Köy Enstitülerinden soğukkanlılıkla konuşmak zamanı geldi mi bilmiyorum. Bugün adları bile değişmiş olan bu kurumları zamanında tanımamış bazı aydınlarımızın tarafsız, kadirbilir yazıları ve sözleri böyle bir umut uyandırıyor. Gönül ister ki bu konuda vaktiyle aldanmış, Köy Enstitülerine, bu destanlık milli eğitim seferberliğine bilerek bilmeyerek kötülük etmiş, leke sürmüş, kayıtsız kalmış aydınlarımız er geç duyacakları vicdan azabını bir an önce duysun, içlerini dökmek cesaretini göstersinler. Onların konuşması gerçeğin ortaya konmasını, zararın azından dönülmesini kolaylaştırırdı. Böyle bir itirafı, köylümüzün uyanmasından zarar görecekl.erden, demokrasinin ve laik kültürün her türlüsüne diş bileyenlerden beklemek budalalık olur tabii; fakat Köy Enstitülerini ta kuruldukları yıllarda pir aşkına, hatta kendi meslekleri, mezhepleri, partileri zararına görmeden, bilmeden baltalayan aydınlarımız ne yazık ki pek çoktur. Hükümetleri, devlet adamlarını Enstitüler konusunda asıl aldatanlar da belki onlar olmuştur.

Beş altı yıl içinde Köy Enstitülerinin başardıkları eğitim reformu, en kötü şartlar içinde kurdukları binlerce yapı, en çorak yerlerde tutturdukları yüz binlerce ağaç, gelmez dedikle-

ri yere getirdikleri su, hem de elektriği ile birlikte, gidilmez dedikleri köylere gönderdikleri on binlerce öğretmen ve eğitmen, hem de bir zanaatla birlikte, memleketin bir ucundan öbür ucuna gönderdikleri birbirine tanıttıkları ekipler, ortak değerler, bilgiler, sevgiler... bütün bunlar işe uzaktan bakanlara, nerede neyin başarıldığını bilmeyenlere küçük görünebilir. Aslında, kırk bin köyü olan bir memlekette bu işlere kırk yıl önce Enstitü kurucularının kırk misli bir aydın ordusuyla girişmek gerekirdi. Köy Enstitüleri mezunlarının kültür seviyesini düşük bulanlar da her Türk köyünde bir hekim, bir hâkim ve daha neler neler bulunmasını isteyenler kadar haklıdırlar. Ama diyelim ki tenkitçi, şartlara değil sonuçlara bakar, bunlar da dünya ölçüsünde devede kulaktır. Hatta bir işi yarım yapmaktansa hiç yapmamak, dönülecek yola hiç girmemek daha iyidir diyenlere de hak verelim. Müspet iş Einstein'i yetiştirmek olduğuna göre Köy Enstitülerinden müspet iş çıkmadığını da akla inat kabul edelim. Köy Enstitülerinin gördüğü, görmediği işler bir yana eğitim bahsinde getirdiği fikirleri ele alalım. Belki de bu fikirlerin bilinmemesi, yeterince kavranmaması birçoklarını Enstitülere düşman etmiştir.

Bu fikirlerden biri, öğretimle eğitimin ayrılmazlığı ilkesiydi. Bu demekti ki, okul insanı bir bütün olarak ele alacak, ahlakını bilgisinden, kafasını gönlünden ayrı düşünmeyecek, ders öğütün, öğüt dersin içine girecek, daha doğrusu biri ötekinin ta kendisi olacaktı. Aslında bu fikir hiç de yeni değildi. Dinin bilgiden, bilginin dinden ayrılmadığı okullar bu ilkeye dayanıyordu. Din yayanların gücü de zaten böyle yetiştirilmek olmaktan geliyordu. Dinle bilgi birbirinden ayrılmaya yüz tutunca okullar bilgi vermekle yetinir, öğrencinin eğitilmesi, adam olmasını hayata, ana babaya, din adamlarına bırakır ol-

dular. Bu yolun çıkmazlığını Avrupa'da, ta başından beri haber veren uyanık yeni çağ insanları çıktı, ama asıl gürültüyü koparan Rousseau oldu. Meseleyi iyi kötü ortaya koydu, hatta eğitimle öğretimin nasıl birleştirilebileceği üstüne hayaller bile kurdu. Ondan sonra birçokları daha olağan teklifler ileri sürdüler, çeşitli denemelere giriştiler, binlerce kitap, dergi çıkardılar. Gel gelelim köylere kadar dal budak sarmış, yüzyılların alışkanlığıyla kabuklaşmış yüz binlerce öğretmen kafasını değiştirme zorluğu bir yandan, okulun eski değerleri korumasını isteyen belli bir toplum düzeninin direnişi öte yandan, eğitim yeniliklerine geniş nefes aldırmamış ve hâlâ da aldırmamaktadır. Köy Enstitüleri öğretmenin eğitmen olmasını, bir çeşit inkılap misyonerliği, Cumhuriyet imamlığı yapmasını istiyordu.

Buna bağlı ikinci bir fikir, öğretim ve eğitimin işle birleştirilmesi, bilginin hayat savaşı içinde kazandırılması fikriydi. Ders ev yapmanın, ağaç dikmenin, hastalıklarla savaşın, toprağını tanımanın, hayvanı, makineyi kullanmanın, kooperatifi idare etmenin ta kendisi olacak, hayat ve kültür bir arada kazanılacaktı. Bu da Avrupa'da çoktan doğmuş bir fikir olmakla beraber dünyanın pek az yerinde ve derslerin pek azında uygulanma sahası bulabilmiştir. İş eğitimi ilkesinin karşısında bir yandan ana babanın, toplumun eski okula alışkanlığı, bir yandan da bilimi ve sanatı gündelik ihtiyaçlardan, yaşanan gerçekten ayıran bir öz kültür, bir zaman ve mekân dışı kültür anlayışı çıkıyordu. Bir işe yaramak çocuklar için en büyük saadet olduğu halde, nice büyükler okulda temizleme işinin bile büyüklere para ile yaptırılmasını çocukların lehine sanırlar. İşe yarayan bilgi onlarca asaletini kaybeder. Ne tuhaftır ki aynı büyükler çocuğun okulu bitirir bitirmez bilgi adamı değil işadamı olmasını isterler. Gerçi derslerin değerini pra-

tik fayda ile ölçmek, hem işe yaramayan bilgileri hor görmek, bilim düşmanlığının ta kendisidir, ama okulun duvarını kendi ören, suyunu elektriğini kendi getiren bir öğrencinin dar ve kör bir faydacılıktan kurtulması daha kolay olduktan başka bu işleri yaparken kendisine verilmeyecek hiçbir bilgi de yoktur. El verir ki bilgi veren gerçekten bilgi vermek niyetinde olsun. Köy Enstitüleri işi sadece bir öğretim yolu değil, bir ahlak kaynağı da sayıyordu. Ezberci öğretim kadar, eğitici ahlak da eski okulu hayattan ayırmış, sözle işin, kafa ile yüreğin arasını açmıştı. Çorak bir yeri yemyeşil etmek, bir bataklığı kurutmak, susuz yere su getirmek Köy Enstitülerinde ahlak eğitiminin ta kendisi oluyor, vatan sevgisi, insan sevgisi, bilim sevgisi bu işler içinde kendiliğinden kazanılıyordu. Uzun sözün kısası bozkırda ağaç dikmek ve tutturmaktı.

Köy Enstitüsü kurucularının bir başka ilkesi, her türlü eğitim ve öğretim işine, çevrenin en kötü şartları içinde başlamaktı. Sulak, uğrak, yumuşak yerlerden mahsus kaçıp enstitüleri en olmayacak sayılan yerlerde kuruyorlardı. Böylece iş ve masraf artıyor, zaman kaybediliyor ama öğrencinin gideceği yeri yadırgamaması, her çeşit zorluğu yenmeye alışması gibi paha biçilmez bir insan değeri, bir öncülük gücü kazanılmış oluyordu. Üstelik okul, hazıra konan, verilenle yetinen bir kurum olmaktan çıkıp yaratıcı, yeşertici bir çehre kazanıyordu. Köy Enstitülerinin en fazla yadırganmış, çatılmış olan kaba sabalığı, ter kokusu, tozu toprağı arkasında işte bu cömert, bu asil düşünce saklıydı. Kaldı ki bugün Köy Enstitülerini gezenler, ilk durumlarını bilmedikleri için, hepsinin en güzel yerlerde kurulmuş olduğunu sanabilirler.

Köy Enstitülerinin kuruluşunda etkisi olan bir başka fikir, büyük değerlerin büyük çoğunluktan, niteliğin nicelikten çıka-

cağı fikriydi. Okulun amacı seçkin bir azınlık değil, içinden seçkin azınlığın kendiliğinden çıkacağı aydın bir çoğunluk yetiştirmek olacaktı. Bu fikir yanlış anlaşılmaya, yarım yamalak bir kültür verme yolu, yüksek kültürlü teklerin küçümsenmesi, bir aydın kişi ucuzlaştırması diye kötülemeye elverişliydi. Sanki köy okullarına bir dahi yollamak mümkünmüş de Köy Enstitüleri bunu istemiyormuş gibi. Dahiler, aydınları hem az, hem de yıllar yılı devlet yardımı ile okunmuş yerlerde çıksaydı Doğu memleketlerinde dahiden geçilmezdi bugüne kadar. Köy Enstitüleri turfanda büyük aydın yetiştirme işçilerini başka okullara bırakıp göreceği işin ehli kültür işçilerini, kırk bin köyün beklediği cumhuriyet öncülerini yetiştirme amacını seçmişlerdi. Asıl mesele bu öncülere kendi kendini aşma, karanlık dünyalarını aydınlatma kaygısını vermekti. Bu kaygıysa Köy Enstitüsü öğrencilerinin ilk göze çarpan ortak vasıflarıydı. Üstelik, on binlerce genç arasından her yıl kırk kişi seçecek olan Yüksek Köy Enstitüsüyle de en seçkin aydınlığa bir kapı açılmıştı. "Az adam okusun, ama çok iyi okusun" diyenler haklı olsalar bile bu çok iyi okuyacak azınlığın ancak çokluk içinden seçilebileceğini kabul etmeleri gerekir. Kaldı ki ilk öğretim her yurttaşın devlet karşısında hem hakkı, hem borcudur, cumhuriyet de zaten büyük değerleri çoğunluktan bekleyen rejimdir.

Bütün bu fikirlerin ortak özelliği kitaptan çıkma, yeniliğe özenme olmaktan çok yerli şartlar ve denemeler içinden, kendi gerçeğimizden doğmalarıydı. Hepsinin kaynağı olan çetin mesele, ilkokul öğretmenini bir inkılap öncüsü olarak köye yerleştirmek, hiç değilse imam kadar köy hayatına etkisi olan bir kuvvet olarak yaşamasını sağlamaktı. Köy Enstitüsü kurucuları eski sistemle ilköğretim davasının yüz yıl daha yerinde sayacağını, en iyi yetişmiş öğretmenlerin bile köyde aciz ve ve-

rimsiz kaldıklarını, en cömert emeklerin boşa gittiğini görmüşlerdi. Köye yenilik getiremeyen öğretmen köyün eskiliğine uyup kalıyor yahut da köyden kaçıyordu. Köyde köklü ve verimli bir ilköğretimi ancak köyün bünyesini ve hayat şartlarını bilenler, geniş, devamlı bir devlet korumasıyla sağlayabilirdi.

Köy Enstitüleri Türk eğitimcilerinin ilk orijinal büyük eseri ve köy çocuklarının yaratıcılık destanı olmuştu. Hiçbir eski modele uymayan yeni tip öğretmenin köyde kentte yadırganacağı, eski toplum bünyesinin ve eğitim anlayışının tepkisiyle karşılaşacağı pek tabii idi. Bu yadırgama ve tepki birtakım dış sebepler, anlaşmazlıklar ve ilk mezunların ister istemez şaşkın, toyca davranışlarıyla beklendiğinden çok daha şiddetli oldu. Devlet de enstitüleri kurtarmak için yadırganan, tepki gören taraflarını törpülemek zorunda kaldı. Bu arada kendi davalarını baltalayan, kendi dostlarını satan köylü kentli yurttaşlarımızı ibretle gördük. Kendi çocuklarının nice kusurlarına göz yuman aydınlar arasında bile enstitü gençlerinin en olağan aşırılıklarını, görgüsüzlüklerini, acemiliklerini zifiri karanlık bir öfkeyle karşılayanlar oldu. İnsan şeftali ağacına düşman olur mu? Enstitülerin diktiği şeftali ağacına düşman aydın kişiler çıktı. Sağlık olsun. Meyveli ağaca taş atmak eski âdetidir insanların. Hele bu ağaç bir pir aşkına dikilmiş olursa. Dünyada hiçbir yeniliğin hiçbir yere rahat yerleştiği görülmemiştir. Olur böyle şeyler, ola dursun. Ama mesele yine bizim meselemiz: çoğunluğumuzun karanlıktan kurtulması meselesi: bütün meselelerimizin başı ve sonu. Bu yolda ne yaptık, nasıl, niçin yaptık, daha neler yapacağız, bunları daha yıllarca yeni baştan konuşacağız ve konuşmalarımızda ister istemez en çok Köy Enstitülerimizin adı geçecek.

1956

İMECE

İmece bütün ocak yıkanlara, umut kıranlara, çamur atanlara, bindikleri dalı baltalayanlara, küf ve kül birikintilerine, vurdumduymazlıklara inat sönmemiş bir coşkunluğun, küsmemiş bir sevginin iyimser bir belirtisi, ağaç kesmekten çok ağaç dikmesini sevenlere dostça bir seslenişi olarak çıkıyor.

Köy Enstitüleri eğitim ve öğretim ilkelerini bir yandan işe, bir yandan da memleket gerçeklerine, bu arada Anadolu'da Hititler'den beri yaşaya gelmiş verimli bir geleneğe, imeceye dayıyordu. O kadar ki, şimdi düşünüyoruz da, Köy Enstitülerine eğitim imeceleri denseymiş, belki bu kurumların özelliği halka daha iyi anlatılırmış diyoruz. İnsanların, hele yoksulların dağılmaya bereketli topraklarda bile kısırlaşmaya mahkûm iş güçlerini birleştirmek, teklerin uzun zamanda, kaygılar kuşkular içinde, asık yüz ve aç gözle yapacağını, çokluğun birbirini hızlandırıp coşturan yüzlerce kolu, kafasıyla en kısa zamanda, güvenle türkü söyler gibi yapmak, Köy Enstitülerinin gerçekleştirmek istediği, yer yer, zaman zaman gerçekleştirdiği buydu; başardıklarını bununla başardılar; bozkırların kaderini değiştirebilecek duruma bununla geldiler; kuruluş yıllarının o görülmedik hızı, dirilten, yeşerten soluğu, dağ delen Ferhatlığı, yaşama ve çalışma sevinci bundan geliyordu.

Nice kültür kurumlarımızın, bilim ve sanat çalışmalarımızın, devrimci çabalarımızın çok kez bocalamaları, özenti olmakla kalmaları, topraklarımızda bilinçsiz de olsa yaşayan, kendi yağıyla kavrulan toplumsal değerlere bağlanmamalarından, getirdikleri yenilikle gelişmeye elverişli eski köklere aşılanmış olmamalarından ötürüdür. Eskiden Arap'a, Fars'a, bugün Batı'ya çevrik aydınlığımız Anadolu'nun imece ve benzeri köklü geleneklerinden yararlanmamış, bu yüzden de Anadolu bir yanda kalmış, en büyük, en temelli gerçeğimiz, en gür insan kaynağımız olan köy dünyasıyla aramız açıldıkça açılmış. Cumhuriyetin getirdiği aydınlıkla yeni yeni anlamaya başlıyoruz ki, dilimiz, düşüncemiz, bilim ve sanatımız Türk köylüsünü yani milletimizin çoğunluğunu hesaba katmadıkça, ilerlemeye onun geriliğinden başlamadıkça, en rahat köşklerde, en ışıklı bahçelerde bile gelişemez, en güzel çiçekleri de açsalar olgun dolgun meyveler veremez, kendi kendilerine gelin güveyi olmakla kalırlar.

Kimi aydınlarımıza göre bunlar laftır: Aydınlık baştan gelir; baş olan insanlarsa ister istemez bir azınlıktır; bu azınlığın yükselmesini, pırıl pırıl olmasını sağlamalı; büyük bilginlerimiz, sanat teknik adamlarımız olunca, onların ışığıyla halk da aydınlanıp kalkınır yükselir. Bu aydınlara göre örneğin dil sorunumuz, bu gittikçe büyüyen kördüğüm şöyle çözümlenir; Batıdakilere benzer bir dil bilginimiz, bir üstün yazarımız, Shakespeare'e, Goethe'ye, Puşkin'e, Hugo'ya benzer bir ya da birkaç şairimiz çıkar; halk da onların diline kendi dilini uydurur. Aynı görüş Türkiye'de sporun dünya şampiyonlarıyla, kadınlığın güzellik kraliçeleriyle, meyveciliğin üçer kiloluk birkaç şeftaliyle, hayvan bakımının yel gibi uçan birkaç Arap atıyla yükseleceği umuduna götürür.

İmece'yi çıkaranlarsa, Köy Entitülerini kuranlar gibi, aydınlığın alaca karanlıklardan, seçkinliğin az çok uyanmış çoğunluktan, en yüksek çamın en sık, en geniş ormanda yetişeceğine, milletçe gidilmeyen bir yolda teklerin yaya kalacağına inanıyorlar. Onlara göre bir milletin eğitimi ne yukardan aşağı, ne aşağıdan yukarı değil, toptan ve milletin genel şartlarına göre düşünülmelidir. Aydınlar mı halka inecek, halk mı aydınlara yükselecek gibi kısır tartışmaları bırakıp köyü kentten, başı bedenden, ilkokulu üniversiteden ayırmayan bütün bir görüşle yüzyıllardır birikmiş karanlıkları hep birlikte, İmece'yle dağıtmanın yollarını aramalı, bulunmuş yollara dökülmeliyiz. Türkiye, cumhuriyetin kurulduğu günden beri kansız bir devrim içindedir. Bu devrimin amacı mutlu bir azınlık yaratmak değil, yüzyıllardır hakkı yenmiş, karanlıklarda kalmış Türk çoğunluğunun çağdaş bir toplum bilincine ererek toptan uyanması, kalkınmasıdır. Bu amaca yaklaştığımız ölçüde, Türk halkının egemenliği de bir dilek olmaktan çıkacaktır. İster istemez bir azınlık olacak aydın yöneticiler, yaratıcı bilim ve sanat adamları uyanan çoğunluğun içinden daha köklü, daha bereketli bir bilinçle yetişecektir.

İmece'nin ikinci ilkesi ve inancı, çağımızda mutluluğa ancak iş ahlakıyla erilebileceğidir. Kimi aydınlara göre ahlak, birtakım kuralların insanlara zorla, öğütlerle, telkinlerle, güzel ya da korkunç örneklere aşılanarak, ya da insanın kendi kendini yenmesi dinine, büyüklerine, devletinin kanunlarına boyun eğmesiyle varılan kutsal bir değerdir. Bu değer insana soyundan sopundan da gelebilir. Bu görüş eğitime uygulanınca, eğitenin yapacağı iş öğüt, ceza ve mükâfat vermekten öteye geçmez. Bu yoldan kimseyi adam edemediğini görünce de hep kendi dışında, kanda, çevrede, zamanda, kitaplarda, sporda,

sinemada şurada burada türlü etkenler arar bulur. Oysa ahlak hiçbir kurala sığmayacak ve hiçbir etkene bağlanamayacak kadar karmaşık, değişken, bağlantılı ve insanlar arası bir değerdir. Hele bizim gibi kökten yenileşme, eskisinden çok başka bir dünyaya ayak uydurma durumunda olan bir toplumda, taban tabana karşıt dünya görüşlerinin yan yana, iç içe yaşadıkları, akla karanın, koyunla kurdun zor ayırt edildiği çevrelerde hangi kurallar, hangi ölçülerle ve hangi sözcülerle nasıl benimsetebilirsiniz? Ancak yaşayışın değişmesinden bekleyebilirsiniz ahlakın da değişmesini. Yalnız kadın erkek bir arada çalışanlar, çarşafsız, peçesiz gezmenin bir ahlaksızlık olmadığına akıl erdirebilirler. Ahlak, aynı zorlukları ve sevinçleri bölüşen insanlar arasında kendiliğinden doğan, dayanışmayı kolaylaştıran çarkların, dişlilerin birbirini yıpratmasını, kırmasını önleyen bir düzen olarak düşünülüyor artık çağımızda. Böyle olunca da ahlaklı insanlar yetiştirmenin en kestirme yolu, onları bir iş ortaklığında birleştirmektir. İş ortaklığı kimsenin kimseyi sömürmesine imkân vermemekle bütün ahlaksızlıkların başı olan haksızlığı önler. Bundan başka iş kendiliğinden insanı dünyaya, insanlara bağlayan değeri ortaya çıkaran er meydanıdır. İşini iyi gören insan ister istemez doğruluktan yanadır. İşten kaçan, işini hor gören, kötü yapan kişilerse her zaman ister istemez bütün ahlaksızlıklara çevriktir.

İş eğitimine inancımız, bu eğitimin yakından gördüğümüz somut ve devce başarılarından başka, okullarda olağan sayılan türlü ahlaksızlıkların Köy Enstitülerinde eğitimcileri şaşırtacak kadar azalmasını görmekten de geliyor. On binler arasında görüldüğü ileri sürülmüş ve çoğunun yalan olduğu ortaya konmuş olan sapıklıklar doğru da olsa her topluluğun, hele bunca yoksulluklar içinden gelmiş bir topluluğun vere-

ceği firenin altındadır. Kaldı ki Köy Enstitülü gençlerde ahlaksızlık diye gösterilen özellikler arasında sağlam bir ahlakın temeli sayılabilecek olanları vardır. Büyük bir devlet adamı, bir Köy Enstitüsü'nü gezerken bir işlikte taş yontan on beş yaşlarında bir öğrenciye, söze dayanan eski bir eğitim alışkanlığıyla: Oğlum ne yapıyorsun bakalım? diye sormuş. Öğrenci yüzüne bakmış ve karşılık olarak sadece işine devam etmiş. Bırak taş yontmayı oğlum, demiş devlet adamı; sana ne yaptığını soruyorum, onu söyle. Öğrenci işini bırakmadan: Görüyorsunuz ya, taş yontuyorum, demiş. Ne büyük saygısızlık diye anlatmışlardı bunu bana. Oysa bunda biraz kabaca da olsa yeni bir saygının, iş saygısının belirtisi görülmeliydi. İş başında ve açık havada öğretimi kötüleyenler bilim gibi ahlakı da hayatın ötelerinde bir yerde düşünenlere bilerek bilmeyerek katılmış oluyorlar. Yalnız karatahta ve kitap okuluyla Anadolu içlerine imam bile yerleştirilemeyeceğini söyleyen bizleri de ya bilim ya da ahlak adına kötülüyorlar. Üstelik bunu sözde bir yurtseverlik adına da yapıyorlar; işe dökülmeyen kuru sevgiler yüzünden bu memleketin çektikleri, kurum kurum kurudukları yetmiyormuş gibi.

Bozkırda yüz binlerce ağaç dikmiş ve nice sözde bilginlere inat tutturmuş bir Palamar öğretmenimiz vardı bizim. Daha çokları vardı onun gibi; örnek diye veriyorum. Niçin yıllardır ağaç dikmez oldu Palamar öğretmen? Niçin adı sanı bilinmez oldu? O yurdunu lafla değil işle seviyordu da ondan. Bozkırı yeşerten Palamar öğretmeni işinden uzaklaştıran mutsuz, karanlık ve kısır düşünceler arasında işten dolayısıyla hayattan uzaklaşmış eski okul anlayışının payı büyüktür. Bu anlayışı değiştirmenin ne kadar zor olduğunu, neleri değiştirmeye bağlı olduğunu bilmiyor değiliz. İmece'nin yapabileceği,

insaflı aydınları bu konuda düşünmeye ve iş okulunu bir dergi imkânları içinde geliştirmeye çağırmaktır. Daha somut olarak bu çağrımızı şöyle anlatabiliriz:

1) Herkes bulunduğu iş alanındaki memleket gerçeklerini aklın ve bilimin ışığıyla, gündelik politikadan, kişisel kaygılardan elinden geldiği kadar sıyrılıp inceleyerek ulaştırsın.

2) Herkes bulunduğu iş alanında denediği eğitim ve öğretim yeniliğini nedenleri, koşulları ve sonuçlarıyla birlikte yol arkadaşlarına bildirmeyi İmece'den istesin.

3) Herkes bulunduğu çevrede İmece'nin daha sınırlı bir örneğini bir yaprakla da olsa gerçekleştirsin.

1961

KÖY ENSTİTÜLERİ VE GERÇEK BİLİM

Köy Enstitüleri Cumhuriyet eğitim tarihinin en başarılı kurumu olmalarını, bir Türk buluşu olarak Batı'da yankılar uyandırıp Doğu'da örnek tutulmalarını, geriliğimizin bamteline bastıkları için gördükleri sert tepkiye on beş yıllık kötülemelere, budamalara karşı hâlâ aydınlarca savunulmalarını, bilimsel ilkelere, gözlem ve deneylere dayanılarak kurulmuş olmalarına borçludurlar. Onları bilim adına baltalayanlar olmadı değil. Ama memleketimizde bilim adına baskı makinesinin iki yüz yıl yasak edildiğini, medreselerin ortaçağı yirminci yüzyıla kadar sürdürdüklerini unutmayın. Bilgisizliğin mutluluk getireceğini ileri süren bilim adamları olduğu gibi bilimlerin sade cüppesini giymiş olanlar da vardır. Ne yazık ki bu sözde bilginler, ister istemez yadırganacak düşüncelerle ortaya çıkan gerçek bilim adamlarını, bulundukları baş köşelerden kolayca baltalayabilirler.

Mustafa Kemal bir bilim adamı değildi; ama en büyük isteği sözde bilimin yerine gerçek bilimi getirmek oldu. "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir" sözünü süs diye yazılmak için değil, bütün hayatını, zaferlerini ve devrimlerini bu gerçekle yoğurduğu için söyledi. Ne yaptıysa bu inançla yaptı. Ama yığılmış bunca karanlığa gerçek bilimin aydınlığını getirmek ko-

lay iş değildi; üstelik karanlığın diretişine sözde bilim adamları da önayak oluyor, bilimin temeli olacak yazı dilimizin şekilce Latinleşip özce Türkçeleşmesine bile engel oluyorlardı, hâlâ da olanları var.

Kendilerini pek bilgin sanan bazı aydınlarımız, hatta Atatürk'ün Batı'ya yollatıp yetiştirdiği bilim adamlarımız arasında bile, Atatürk'ün Batı kültürünü dış görünüşleriyle ele alıp özüne gitmemiş, gidememiş, ya da gitmek istememiş gibi gösterenler vardır. Devrimlere karşı koyanların saygı ve sevgisini kazanan bu bilginler hele şapka ve harf devrimlerini demagogca bir silah olarak kullanırlar: Kafa şapkayla Batılı olmaz, Latin harfleriyle karınca duası da yazılır, derler; yahut da bilimsel terimler, tez kılıklı kitaplarla bunu demek isterler. Düşünmezler ya da düşünmek işlerine gelmez ki, Atatürk bu kadar basit bir gerçeğe erememiş olsa, ne Batı'nın sömürgen yanına karşı İstiklal Savaşı'nı kazanabilir, ne de bugün mezarından bile bu memleketin aydınlarını, gerilikle savaşan gençlerini destekleyecek bir güç, paradan, silahlardan yaman bir güç olabilirdi. Kaldı ki Ziya Gökalp gibi gerçek bilgin, gerçek ülkücü insanlarımız bile, Batı'nın tekniğini alalım, kültürünü almayalım derken, Mustafa Kemal değer verdiği bu bilgini saymayarak tekniğin kültürden, yani biçimin özden ayrılamayacağını ileri sürüyordu. Böylece bilginden daha bilimsel düşünüyordu. Atatürk, öz mü biçimden çıkar, biçim mi özden çıkar gibi sözde bilimsel kafa cambazlıklarına düşmüyordu. İçinde bulunduğu koşulları tarihsel nedenleri ve olanaklarıyla görüp, görebildiği kadar görüp, yerinde, zamanında ve kaçamaksız kararlar veriyordu. Kelimenin tam anlamıyla gerçekçiydi Atatürk. Değişmesi gerektiğine inandığı Doğulu kafamızı ve düzenimizi değiştirebildiği kadar değiştiriyor, gerililiklerimizi sözle de-

ğil işle, gerinin üstüne adım adım yürümekle yenebileceğimizi biliyordu. Bilimin istediği kabuklarımızı kırdıkça kırmak, kendimizi aştıkça aşmak değil midir? Atatürk de bunu istiyor, yetiştireceği insanların kendisini de aşacağına inanıyordu. Bir efsane de olsa Atatürk'e yakıştırıyorum şu hikâyeyi: Atatürk'e demişler ki; Paşam, siz köylüyü okutmak istiyorsunuz, ama köylü aydınlanınca sizi de, bizi de bırakmaz bu memleketin başında. Atatürk: Ah, nerde o günler, demiş.

Gelelim Köy Enstitülerine. Bu kurumları Atatürk'ün nice bilim adamlarımızdan daha bilimsel davrandığına bir örnek olarak gösterebilirsiniz. Atatürk İstiklal Savaşı'ndan beri köylünün, efendimiz dediği, yüzyıllardır hakkını yiyip kemiklerini dünyanın dört bucağına bıraktığımız, Mehmetçiğiyle yurdu yeniden kurtardığımız dediği köylünün aydınlanmasını, çağdaş bir dünya görüşüne ermesini istiyor. Bakıyor ki sözde bilim adamlarının, İstanbul'un birkaç kilometre ötesine bile çıkıp bakmadan, Fransa'da, İsviçre'de gördükleri, görebildikleri okul sistemleriyle Anadolu köylerinde dikiş tutturmak mümkün değil. Bakıyor ki Batı okullarının sadece biçimlerini, dış görünüşlerini görmüş aydınlarımızın kurdukları okul havanda su dövüyor. Okul köyü aydınlatacak yerde, köy okulu karartıyor. Bunu gören Atatürk ilkin Batılı bilginlere başvuruyor. John Dewey de ona, kuracağı okulların Batı okullarına benzemesi değil, Türkiye'nin gerçeklerine uyması gerektiğini söylüyor. Bunun üzerine Atatürk çevresindeki eğitimcileri köy gerçeklerini inceleyip bir rapor hazırlamak üzere köylere yolluyor. Bu Batılı ve bilimsel kaygıyla köyleri gezenler (ki Köy Enstitülerini kuracak olan Tonguç, gerçek bilim adamı Tonguç da bunlar arasındadır) üç kaba, beklenmedik, ama bilimsel gözlemle dönüyorlar:

1- Batı taklidi öğretmen okullarından köylere gidenler ya dayanamayıp gitmiş ya da kalıp köyün karanlığında erimiş, ağanın, imamın yoluna girmiş.

2- Köy okulunda sadece okuma yazma öğrenmiş köylü dört beş yıl sonra okuma yazmayı bile unutmuş.

3- Ordudan dönüp tarlasını işleyen bazı çavuşlar köylü çocuklarına kendiliklerinden okuma yazma öğrettikten başka, cumhuriyetin padişahsız bir düzen olduğunu, şimşekle elektrik ışığının bir anadan doğduğunu, sıtmanın sivrisinekten geldiğini, otomobilin benzinle, trenin buğuyla işlediğini anlatmışlar.

Atatürk ve İnönü'nün bu gözlemleri ilgiyle karşılamaları, Köy Enstitülerine varacak olan denemelerin, önce Eskişehir'deki eğitmen kurslarının ve Kızılçullu'daki (İzmir) ilk Köy Enstitüsü'nün dayanağı oluyor. Kısacası Köy Enstitüleri, sözde bilimcilerin Batılı okul görünüşlerini taklit etme yolundan çıkıp, gerçeklere ve gözlemlere dayanan yerli bir okul kurmak isteğinden, tam anlamıyla Batılı bir bilim gerekçesinden doğuyor. Bu gerekçeyi destekleyen daha geniş bir bilimsel görüş de şudur: Türkiye'nin kalkınması, yüzde yetmiş beş, o zaman yüzde sekseni olan köylünün yaşama ve üretme yollarının yani ekonomi koşullarının değişmesine bağlıdır. Bu ise yalnız okuma ve öğretmekle gerçekleşecek bir iş olmadığı gibi, yalnız okuma yazma öğreten okulun bunca köyde devlet parasıyla yapılmasına, yaşamasına, köylüce tutulmasına yine ekonomi koşulları imkân vermeyecektir. Öyle ise devlet bir yandan bütün memleketin ekonomisini yenileştirme yoluna gidedursun, köydeki eğitim ve öğretimin de hem devletin bu çabasını destekleyici bir yanı olması, hem de devlet bütçesinin kaldıramayacağı (hatta bizim durumumuzda en zengin devlet bütçelerinin bile kaldıramayacağı) bir yük olmaması gerekiyordu.

İşte gözlemlere dayanan, Türkiye'nin ve dünyanın gidişini göz önünde tutan ve bundan ötürü bilimsel olan bu görüşten, işletme ve üretmeyle eğitim ve öğretimi birleştiren, kendi kendini kuran, besleyen yeni bir köy okulu tipi doğdu. Bu okulu Rousseau'dan, Pestalozzi'den bu yana Batı'da da savunan bilim adamları vardı. Onlara göre zaten bütün okullar dinsel alışkanlıklarla bir türlü hayata karışmıyor, kitaplara ve karatahtaya fazla önem veriyorlardı. Öğretmenler bildiklerini işbaşında, deneyler, her yerde az çok değişen gerçekler üzerinde göstererek değil, daha çok ezberleterek öğretiyorlardı. Bu soyut öğretim insan zekâsını dar bir faydacılıktan uzaklaştırıp zaman zaman parlak buluşlara götürmekle beraber, aydın kişilerin hayat adamı olmalarına engel oluyordu, o kadar ki nice Batılı devlet ve bilim adamları klasik okullar dışında, hatta bu okullarla çatışarak, hayat ve tabiat okulunda, iş dünyası içinde yetişiyorlardı. Kısacası Batı'da işle eğitim, iş içinde öğretim ilkelerini savunan, ama yüzyıllardır kabuklanmış, köylere kadar dal budak sarmış eğitim ordusunu kolay kolay sarsamayan yeni eğitbilimciler vardı. Biz, geçmişle bağlarımızı koparmış olduğumuz için, Batılı bilginlerin yeni buluşlarını daha kolay uygulayabilirdik. Nitekim Batılıların bir türlü değiştiremedikleri eskimiş (örneğin Bernard Shaw'un saçma bulduğu) eski imla kurallarını biz birden değiştirip insanlık tarihinin en rasyonel yazma yollarından birine kavuşuverdik. Bazı aksaklıklarına rağmen yeni alfabemizin bilimden yanalığı su götürmez.

Kaldı ki iş eğitimine dayanan ve üretici olan okul Anadolu tarihinde de köksüz değildi. Nice dinler ve tarikatlar Anadolu köylerini bu metotla eğitmişlerdi. Yunus Emre bile tekkeye (zamanının okuluna) odun taşıyarak Yunus Emre olmuş-

tu. Köylüler camilerini kendi elleriyle yapmış, eski hocalar köylere, türlü dertlere deva bularak (daha doğrusu, deva olmak için ellerinden geleni yaparak), çift çubuk edinerek, caminin duvarlarını boyayarak, sellerde, salgınlarda, kıtlıklarda halkın dert ortağı, baş vurağı ya da hiç değilse avunağı olarak yerleşmişlerdi. Bugün bile birçok köyde eski hocalar köylülerin öteki dünyadan çok bu dünya ile ilgili kaygılarını karşılamaktadırlar.

Kısacası, Köy Enstitülerinin dayanakları bilimseldi. Ne var ki bu bilimsellik, akademik çevrelerde, tıpkı Pasteur'ün ve Freud'ün bilimselliği gibi gerçek bilimin bütün buluşları gibi, acayiplik, densizlik, saygısızlık sayılıyor, bilim adına aforoz ediliyordu. Batılı bilim görüşüyle Türkiye gerçeklerinin kaynaşmasından doğan ve cumhuriyetin zorunlu bir sonucu olan Köy Enstitüleri, kurucularıyla birlikte, bilim dışı, hatta bilim düşmanı kurumlar diye curnal ediliyorlardı. Oysa Köy Enstitülerinin yalnız ilkeleri değil, duvarları bile bilim ışığında örülüyordu. Pek az yerde hazıra konmuş olan Köy Enstitülerinin kuruluş yerlerini seçmede bile bilimsel bir titizlik gösteriliyor, her bölgenin tabiat ve ekonomi özelliklerini ve öğrencilerin sonradan kendi köylerinde rastlayacakları işletme zorluklarını bir araya toplayan yerler aranıyordu. Kurulacak enstitünün projelerini titiz şartnamelere göre yüksek mimarlar yarışmayla yapıyorlardı. Dikilecek ağaçların tutması ve köylülere umut vermesi için Ankara Ziraat Fakültesi'yle, yerli yabancı uzmanlarla işbirliği yapılıyordu. Hasanoğlan'ın gölgesiz bozkırında umulmadık çamların bugün yapılar boyunca yükselmiş olmaları bundandır. Aynı yerde bugün bakımsızlıktan çürüdüğünü duyduğum bağların bir ara mucizeli bir berekete kavuşması bundandı.

1962

EĞİTİM ÜSTÜNE

Eğitim geleneklerimizi değiştirmek yasalarımızı değiştirmekten çok daha zordur. Neden derseniz, insanı doğar doğmaz saran eğitim çemberleri en kanlı devrimlerin bile kolay kolay sarsamayacağı kadar temelli, aklın kucaklayıp dizginleyemeyeceği kadar karmaşık, en sıkı yönetimlerin eline avucuna sığmayacak kadar sinsi ve kaypaktır. Dinsel inançlar gibi eğitim gelenekleri de devrimlerden, yıkımlardan arda kalır, varlıklarının sebebi ortadan kalktıktan sonra bile, kuşaktan kuşağa sürer giderler.

Ne ileri aydınlar bilirim: Bütün kör inançlardan sıyrılmış, bilim aydınlıklarına yönelmiş, devrimleri yiğitçe desteklemiş, eski düzenin kökten değişmesi gerektiğine inanmışlardır; böyle iken kendi çocuklarının eğitiminde, çemberleri kırmak şöyle dursun, kendi ana babalarından daha titiz, daha insafsız bir tutuculuğa düşerler. Yalanın, dayağın ve baskının eski düzeni besleyen, eski kafaları yetiştiren eğitim yolları olduğunu bildikleri, başkalarına öğrettikleri halde, kendileri dayak da atar, yalan da söyler, baskı da yaparlar çocuklarına. Üniversitelerde okumuş nice analar çocuklarını şımartmakta kara cahillere taş çıkarırlar. Hak edilmemiş ayrıcalıkların insanlık için bir

mutsuzluk kaynağı, kısır bir bencillik yatağı olduğunu bilen nice hakseverler kendi çocuklarına bütün ayrıcalıkları yakıştırır, bütün kolaylıkları araştırır, bütün süsleri takıştırırlar.

Bizim eski düzenimiz "gemisini kurtaran kaptan", "her koyun kendi bacağından asılır" ve benzeri atasözlerinin de belirttiği gibi, dayanışmasız, kaderin ve padişahın karşısında insanları tek tek bırakan bir düzendi. Henüz pek değişmiş sayamayacağımız, ama değişme yolunu tutmuş olan bu düzenin gerektirdiği eğitim bencillikten yanaydı ister istemez. Çocukların eğitimi, kara günler için gizli çıkınlarda altın biriktirmelere benziyordu. Camide herkes başkalarının derdine ortak görünüp evde kendi çocuğuna: "Sen kendi çıkarına bak oğlum, ötesi nene lâzım" diyordu. Bunu açıkça söylemese bile kimseye güvenmemeyi, etliye sütlüye karışmamayı, göründüğü gibi olmayıp olmadığı gibi görünmeyi, başkasının ezilmesi pahasına da olsa, devletliler katına yükselme fırsatını kaçırmamayı, akıllı olmaktan çok kurnaz olmayı öğretiyordu ona. Akıllı, bilgili olmanın insana bir şey kazandırmadığı, üstelik başına belâ getirdiği yerlerde ve çağlarda akla ve bilgiye dayanan bir eğitimi hangi ana babadan isteyebilirsiniz? O ana baba ki çocuklarının budala bir zengin olmasını, yoksul bir peygamber olmasından daha hoş görürler; "keşke yaşasınlar da, isterlerse bize bile yararları olmasın" derler. Ama, kimseye yararı olmadan yaşamak insanca yaşamak değilmiş, çıkarcılığa dayanan bir eğitim insanı kurtlara, tilkilere benzetirmiş, kulak asmazlar öylesi düşüncelere. Çocuklarının bilgi edinmesini, bilginin sağladığı çıkar ölçüsünde isterler: Hemen karın doyurmayan bilgiler insanı ne kadar yüceltirse yüceltsin, dünyayı ne kadar aydınlatırsa aydınlatsın, boştur onlar için. Çıkar sağlamayan düşünceleri, tehlikeli böceklermiş gibi, sabah

akşam ayıklarlar çocuklarının kafalarından. Para kazandırmayan bilgiye, akıllara yatsa bile, kuşkuyla bakarlar.

Bir masal ne güzel anlatır bu gerçeği. Fakir bir köylü eşeğini önüne katmış yürüyormuş bozkırda. Eşeğin sırtındaki koca heybe bir garip biçimde yüklüymüş: Bir yanı buğday doluymuş, bir yanı taş. Yolda ak sakallı, derviş kılıklı bir adama rastlamış köylü. Birlikte hoş beş edip yürürken bu adam köylüye: Eşeğin bir yanına ne diye taş yükledin? diye sormuş. Buğday bir yana tartmasın diye, demiş köylü. Adam taşları attırmış; buğdayın yarısını heybenin öbür güzüne boşalttırmış. Yük böylelikle azalınca köylüyü de eşeğe bindirmiş. Köylünün aklı yatmış bu işe, dualar etmiş adama, ardından sormuş: Sende bu akıl varken ne diye yaya gezersin dağda bayırda? Malın mülkün, atın, deven yok mu senin? Yok, demiş adam. Şehirde beyler yanında niye iş tutmazsın? diye sormuş köylü. Beni, işe yaramaz diye, şehirden kovdular, demiş adam. Bunun üzerine köylü eşekten inmiş, buğdayı yine heybenin bir gözüne doldurup öbür yana taş yüklemiş eskisi gibi ve eşeğine deh deyip uzaklaşmış adamdan.

Çıkarcı eğitim, aklı böylesine yaya bırakır ve gelenek yürür gider yoluna. Siz ne dersiniz bilmem, benim görgüme göre bu eğitim bizim şehirlerimizde, köylerimizden daha fazla kök salmıştır. Küçük ve yoksul topluluklar, hele dağ köylerinde, yaşayabilmek için dayanışmak zorunda oldukları için çocuklarını daha az bencil yetiştiriyorlar. İş ve kader birliği oralarda, bilinçli olmasa bile, daha sosyal bir ortam yaratıyor. Okuryazarlığın girmediği köylerde eğitimin ister istemez okuryazar şehir çevrelerinden daha geri olduğu sanılmamalıdır. Birçok köyümüzde kadın erkek ilişkileri, yardımlaşmalar, ortak eğlentiler, nice çarşaflı peçeli kasabalarımızda gâvurluk

sayılacak kadar uygarcadır. Kızılbaşlık diye kötülenen eski Anadolu gelenekleri arasında laik eğitim örnekleri vardır. Genel olarak şehirlerde yobazlık köylerden daha ağır basmıyor mu? Geri kafalılığın en karanlık örneklerine İstanbullarda rastlamıyor muyuz?

Köy Enstitülerindeki ileri eğitim ve öğretim sistemine karşı tepkinin kentten, hem de başkentten geldiği ve ağaların, imamların daha çok çıkar bakımından gösterdikleri tepkiyi beslediği unutulmamalı. Eski kafanın en Doğulu alışkanlığı olan alaturkayı sürdürmekte, Osmanlı sarayının götüremediği yerlere götürmekte, devlet radyosundan taksilere kadar yeni çağın güzelim makinelerini müziklerin en bayağısına, en uyuşturucusuna alet etmekte direten güç köylerde değil, şehirlerdedir. Başlı başına bir eğitim kurumu sayılan ve belki de ruhları, Eflatun'un dediği gibi, her şeyden daha iyi yoğuran müziğin memleketimizde, hele son yıllarda Zeki Müren'lerle düştüğü durum gerçekten yürekler acısıdır. Bu bayağılık okulu Yeni Türkiye'nin milli eğitimini Tanrı'nın günü en ıssız köşelerde bile can evinden vurmaktadır. İşin en kötü yanı da şudur ki, en ileri teknikten yararlanan bu geri müzik, Batı müziğine kökten yakınlıkları olan Anadolu halk müziğini bozum bozum bozmakta, türküleri şarkıya, uzun havaları gazele, oyun havalarını göbek havalarına çevirmektedir.

Ne demek istiyorum bütün bunlarla? Benim inancıma göre Türkiye'de eğitim sorunu devletin baş sorunu olmadıkça çözümlenemez, o çözümlenmedikçe de hiçbir plan gerçekleşemez. Halkımızın tümünü okula kavuşturmakla da bir çeşit medreseye çevirdiğimiz, dört duvar arasına kapayıp karatahtaya kara cüppeye bağladığımız okul, eski eğitim çemberlerini kırıp topraklarımızın özlediği yapıcı, dünyaya açık, ile-

riye çevrik ve gerçekten laik insanı yetiştiremez, yetişirse de zor barındırır.

Kimi dostlarımıza göre eğitim kalkınmanın ardından tıpış tıpış gelir, kalkınma planla, plan da ancak baskıyla, yani eskilerin cennetten çıkma dayağıyla gerçekleşir. Baskının hangi ellere geçeceği ve bu elleri yurdumuzda hangi güçlerin tutacağı, tutmayacağı bir yana, zorbalıktan hayır ummak, eski kafaya dönmek, bilim yolundan ayrılmak, geç meyve veriyor diye ağacını kesip sopa yapmaktır. Dayak sömürgen düzenlerin eğitim aracıydı, demokrasi ise dayağı kaldırmak isteyen düzen diye tanımlanabilir.

1962

İŞ ve EĞİTİM

İnsan emeği kutsaldır demesine diyoruz; durma çalış diye öğütler vermesine veriyoruz; tembelliği kötülemesine kötülüyor, köylülerin gereği kadar çalışmadıklarından haksız yere yakınmasına yakınıyoruz. Gelgelelim bir aydın kişi çıkıp da çalışanların, emekleriyle geçinenlerin haklarını savunmaya yeltendi mi, çalışmadan dünyanın parasını kazanan, üstelik de dünyanın daha iyiye gitmesine engel olan sömürgenlere dil uzattı mı, gelmeyen kalmıyor o aydının başına: Bütün kuşkular karakuşlar gibi çullanıyor üstüne, vatan hainliğine kadar da gidiyor işin ucu. En hazini, haklarını korumak istediği insanlar bile onu korumak şöyle dursun oh olsun diyorlar, üstelik, yardım bile ediyorlar tepelenmesine. Olacak şey mi bu? Oluyor işte, görüyorsunuz. Görmüyorsanız, çıkın ortaya, koruyun çalışanları çalışmayanlara karşı, sömürülenleri sömürenlere karşı, köyümüz, köylümüz yoksul deyin; ağayla imam işbirliği edip geriliği, haksızlığı, tembelliği, kulluğu, bilgisizliği, kör inançları sürdürüyorlar, deyin; Cumhuriyet çalışan çoğunluğu çalışmayan azınlığa karşı tutan, tutması gereken bir düzendir deyin, kanunun her Türk'e verdiği, yüklediği ilk öğretimi gerçekten her yurttaşa götürmenin yollarını arayın, rahatınız bahasına bu işin ardına düşün, acı gerçeği görür, an-

larsınız hanyayı Konyayı. Tuttuğunuz Atatürk bile tutamaz olur sizi. O Atatürk ki bakın neler diyerek kurmuş bu Cumhuriyeti. Eli dert görmesin Çetin Altan Milliyet gazetesinde arayıp çıkarmış bu sözleri, çok yakın ve çok uzak geçmişimizden;

"Milletimizin bugünkü idaresi, hakiki mahiyeti ile bir halk idaresidir. Türkiye'deki bu değişiklik şekilde değil, milletimizin zihniyetinde görülmektedir. Emek sahibi olmayanlar insandan sayılmamak, hakkı emeğe dayandırmak asli inancı nazarı itibara alındı. Türkiye'nin bu mahiyetini takdir ve tasdik etmek, Türkiye halkının mevcudiyetini, istiklal ve saadetini ciddi olarak arzu etmektir."

"Vatan en çok sizin (köylülerin) emeğinize dayandığı halde en az bahtiyar ve mesut olan yine sizlerdiniz. Bunun sebebi sizinle meşgul olunmamasıydı. Sizi düşünen pek az kimse vardı. Siz çiftçiler o eski hükümette hemen hiç düşünülmüyordunuz. Sizi ne zaman düşünürlerdi, bunu pek iyi bilirsiniz. Sizi ya harp olunca ya hazinelerini doldurmak lazım gelince hatırlarlardı. Demek çalışan sizdiniz, kazanan, ölen sizdiniz. Neticede siz sefalete mahkûm olurdunuz ve sizin faaliyetinizden, fedakârlığınızdan başkaları istifade ederdi. Artık bundan sonra böyle olmayacaktır. Artık her şeyden önce kendinizi düşünecek, kendi evinizi mamur kılacak, ikinci derecede başkalarını düşüneceksiniz. Hepinizin malûmudur ki, milletin çoğunluğu sizlersiniz."

Sorarım size, bunca yıldır solcu diye kovuşturulan, bu fakir milletin milyonlarca lirasına kıyılarak, tonlarca dosyaları tutulan aydınların bundan öteye giden sözleri, düşünceleri nedir? Köy Enstitülerinde bu sözlerin gerektirdiği millet seferberliğinin yüzde birini aşan nedir? Çalışmadan kazandığı pa-

rayı harcamak üzere Avrupa'ya gidenleri güle güle diye insanca uğurlarken neden bunca yüzyıl hakkını yediğimiz, Mustafa Kemal'in ardından gittiğini, Atatürk'ün dileklerini gerçekleştirmek üzere köylerde çalıştığını gördüğümüz Türk köylüsünün kendi yetiştirdiğimiz bilinçli çocuklarına, örneğin Mahmut Makal'a naylon çorap, samur kürk falan getirmek üzere değil, düşünce getirmek üzere yurttan çıkmasına izin vermiyoruz? Bu soruyu sormaktan maksadım Mahmut Makal'ın yurtdışına çıkabilmesini sağlamak değil. Tanıdığım kadarıyla onu da asıl üzen kendi işinin olmayışı değildir. Atatürk'ün, şu yukardaki sözleri söyleyecek kadar gerçeği görmüş, hakka saygı göstermiş bir büyük insanın kurduğu bir devletten onun istediklerinin tam tersinin yapılması ve en acıklısı, bunu çalışmadan kazananların değil, çalışanlar adına kurulmuş bir devletten maaş alan memurların yapması, yapabilmesi.

Çoğunluğun haklarını korumak üzere kurulmuş bir devletin kadrolarında gerici bir azınlığın buyruğuna girenlerin bulunması, sadece yazar, sanatçı olarak değil canlarını dişlerine takmış öncüleri olarak çoğunluğun hizmetine girmişlerin solcu molcu diye damgalanıp çalışamaz hale gelmeleri, öte yandan çalışmayanların ya da insafsızca ve yalnız kendi çıkarına çalışanların Cumhuriyetin getirdiği bütün kolaylıklardan yararlanıp, üstelik devlet memurlarından da saygı görmeleri hiçbir politika bakımından haklı gösterilemez. Çalışanların en azından çalışmayanlar kadar bu dünyada rahat etmeleri bir haksa, bu hakkı savunma değil, bu savunmayı engellemektir memleketin zararına olan. Bu ise bizde hiç ceza görmeden, hatta aferinler alınarak yapılagelmektedir.

Çalışmayan, babasından kalan tarlayı, konağı, hanı, hamamı değerlendirmek şöyle dursun, görmek bile istemeden

kiraya verip geliriyle bir köşede keyfine bakan bir adama çamur atıldığını gördünüz mü hiç? Kötülükleri göre göre neme lazım deyip ağzını kapayan sorumlu kişilere, her türlü devlet hizmetini angarya sayıp fırsat buldukça yan çizen, askerlik hizmetini bile yapmamak için şeytanın aklına gelmez hilelere, rapor mapor, rüşvet müşvet gibi yollara başvuranlara vatan haini, yurt düşmanı, gomonist dendiğini duydunuz mu hiç? Daha fazla kira almak, hava parası da alıp vergiden kaçmak için evinden beş çocuklu bir öğretmeni çıkarıp yerine, hırsızlığı henüz ispat edilmemiş kerli ferli, kürklü mürklü bir hacıağayı, ya da parası bol yabancıları koyan nice sayın yurttaşlarımıza gerici dergi ve gazetelerin toz kondurduğu olmuş mudur? Bakıyorsunuz, okkanın altına giden, başına dert açan, peşinde curnalcı dolaşan hep bu memlekette yeni bir şeyler olsun isteyenler: En zenginiden en fakirine, fabrika sahibinden koyun çobanına kadar Doğulu alışkanlıklarımızdan çıkmayı, haklıya hakkını, işe değerini vermeyi isteyen öncü, ileri yöncü yurttaşlar.

Benim görüşüme göre her zengin ister istemez kötü, her fakir ister istemez iyi değildir. Dilenci zenginler, zengin dilenciler bir yana; zenginleri soyan fakirler, fakirleri soyan zenginler bir yana; zenginleri soyan fakirlerden ya da fakirleri soyan zenginlerden yanaymış gibi görünenler bir yana; halka talkın verip kendileri salkım yutanlar bir yana, insanın insanı sömürmesine karşı olan ve olmayan, bu haksızlığa duygu, akıl ya da bilimle karşı koyan ve komayan, koyarmış ya da koyamazmış gibi görünen insanlar vardır. Birçok çeşitlerimizi unutmuş olabilirim: Ama biz insanların ve her insanın içindeki değişik insaların bence en iyisi kendinden çıkabileni, dünyaya açılabileni, başkasının halinden anlayanı, bildiğinin yarın es-

kiyeceğine inananı, bir tek de olsa başka bir insanla gerçekten dost olabilenidir.

Sokrates, Musa, Brahma, İsa, Muhammed, Dante, Montaigne, Galile, Shakespeare, Descartes, Spinoza, Rousseau, Marx, Freud, Pasteur, Darwin, Einstein... gibi insan büyüklerinin getirdikleri ortak gerçek, bütün gerçeklerin aşılması gerektiği, kimsenin kimseyi ezmeye hakkı olmadığı, iyiliğin de, güzelliğin de, doğruluğun da yalnız çalışan, arayan, zincirlerini kıran, sınırlarını aşan, köleliklerin her türlüsünden, bir dinin bile köleliliğinden kurtulmasını bilen insanlara vergi olduğudur. En büyük bilim ve sanat adamlarının, önünde sonunda en çok değer verdikleri, özendikleri insan, çalıştığı ölçüde yükselen, yediğini hak eden, kimsenin hakkını yemeyen insandır. Üst tarafı bir sürü değişecek gerçeklerdir. Bin yıl sonra, tasarladığımız bütün düzenler kurulup eskidikten sonra, sapasağlam kalacak gerçek budur olsa olsa.

Böyle iken niçin, emeğiyle geçinen aydınlarımız arasında bile, iş, işçi, işçinin hakkı sözlerinin altında umacı arayanlar çıkıyor? Niçin Orhan Veli'nin aklına "Hak deyince işçi" gelmesinmiş? Niçin şairlerimiz, hikâyecilerimiz, ressamlarımız iş görmeyenlere karşı iş görenlerden yana olamaz, canları isterse hallerini anlatamaz, onlar adına konuşamazlarmış? Sanat, edebiyat ağaların, beylerin övgülerini yapmak, evlerini süslemekle mi yetinecek? Hacının hocanın elleri öpülmeye değer de yediğimiz ekmeği taştan çıkaranların elleri değmez mi?

Köy Enstitülerine en çok niçin çamur atıldı, bilir misiniz? Bu kurumlarda iş ilkesi öne sürüldü, iş eğitimi yapıldı, öğrenciler duvar ördü, ağaç dikti, işçilere benzedi diye. Ne demekmiş okulda işçilik? Okul efendi yetiştirirmiş, ter kokulu,

eli nasırlı işçi değil. İşçiyi köle sayan düşünüşün tepkisiydi bu. Okulun üretici değil tüketici olmasını istiyordu. Ağaç dikme, aşı yapma karatahtada öğretilebilirdi yalnız öğretmen olacak efendiye. Hasanoğlan gençlerinin su çıkmaz denen kıraç dağlarda su bulup kendi döktükleri borularla bu suyu köye ve enstitülerine getirmeleri, bu sudan elektrik çıkarmaları sevinç yaratacak yerde kuşku yarattı. Aynı gençlerin elleriyle yaptıkları tohum atan köylü heykeli bir umacıya benzetilip yıktırıldı. Çalışan köylüye heykel ha? Ne demekmiş bu? Çalışıyor diye elin ayısını, kölemizi baş tacı mı edecektik?

Bu düşünüş kolay kolay kafalardan sökülecеğe benzemiyor. Sökülmeyince de kırk bin köyümüzü nasıl şenletiriz bilmem.

1962

EĞİTİMDE EŞİT ŞANS:

HALK ÇOCUKLARININ OKUTULMASI

DEVLET ve TEMEL EĞİTİM

Devlet önce büyük bilginler yetiştirmeliymiş; sonra bu bilginlerin göstereceği yoldan halkımızı eğitip kalkındırmalıymış; yoksa boşuna imiş ilköğretimler, temel eğitimler, yenileşme çabaları, evrimler, devrimler. Bilgisiz çoğunluk yarım yamalak bir şeyler öğreneceğine hiçbir şey öğrenmesin, önce Batı'da sonra İstanbul'da yüksek bilim katlarına çıkacak, köklü, yüklü, apaydın, upuzman kişileri beklesinmiş.

Böylece düşünen aydınlarımız olmasına, hâlâ olmasına pek o kadar şaşmıyorum da, böylelerini dinleyen devlet adamlarımızın çıkmasına şaşıyorum doğrusu. Bu düşünüş bir bilim adamında, yıllar yılı Avrupa'larda İstanbul'larda elbebek, gülbebek yetiştirdiğimiz, rütbeler, cüppeler giydirdiğimiz bir aydın kişiden de gelse, kılık değiştirmiş bir ORTAÇAĞ düşünüşüdür: Batı'da da bizde de gerçek bilime çelme takan, işkence eden, karanlığı sürdürmekte çıkarı olan sözde bilginlerin düşünüşü. Böyle düşünen bilim adamları Batı'da bile var

da bizde niçin olmasın? Bilime insanlığın gözbebeği, tek mürşidi bilime saygısı olan devlet adamı böylelerine şunu söylemeli artık, kendisi de onlar gibi bilim tekelcisi değilse:

"Bilgin yaratmak devletin ne haddine? Bilgin dediğin kendi kendini yetiştirir, hem de çoğu zaman devletle, kurulu düzenle çatışarak. Senin, benim kuracağımız camekânlarda bilgin yetişmez ya, yetişse bile, o camekânın dışında yaşayabilir mi? İstanbul'da Batı'nın en seçkin bilginlerini bir araya getirip Ortadoğu'nun en ileri üniversitelerini kursak (ki kurduk), bu üniversite yüzde yetmişi okuryazar bile olmayan bir toplum ortamına kaç yıl karşı koyabilir (beş-altı yıl karşı koyabildi). Siz devlete akıl vereceğinize bulunduğunuz küçük çevreye gerçek bilim havasını getirmeye, bu fakir milletin size verebildiği, verebileceğinden fazlasıyla verdiği rahatlıktan ve imkânlardan faydalanmaya bakın. Devletimiz bugüne dek mutlu bir azınlığın çocuklarına bel bağlayıp milyarlarca yatırım yaptı ve yapıyor. Bundan fazlasını istemeniz, hiçbir demokrasi anlamına girmedikten başka, bilimsel hiçbir temele de dayanmaz. Biz bundan böyle yatırımlarımızı büyük bilgin, büyük sanatçı namzetlerine değil, onları yaratıp besleyecek olan Ortam'a yapacağız. Yetmiş iki devletin bir araya gelip yetiştiremeyeceği büyük kalfalar, büyük yürekler, aydınlanan bereketli çoğunluğun içinden ister istemez ve birbirleriyle yarışarak çıkacaktır."

Gerçek aydınlar her yerde, her zaman mutlu (çok kez de mutsuz) bir azınlıktır, orası doğru: Ama, bu azınlık bütün bir milletin içinden seçilip, yarışıp gelmiyorsa kendi içinde kurur kalır, aydınlık imtiyazını yitirmemek için milletin aydınlanmasına engel bile olur. Batı'nın eski, bizim yeni tarihimiz bu mutsuzluğun örnekleriyle doludur. İnsanlığın bütün geri-

leme, yeniliklere karşı direnme hareketlerinin başında ya da gizli gizli arkasında zamanın cüppeli, rütbeli aydın kişileri vardır.

Bizde devletin büyük çoğunluğumuza çevrilen eğitim ve öğretim çabalarını köstekleyen aydınlar Batı kültürünü mutlu azınlıkların, devletlerin, zenginlerin beslediği dâhi teklerin yarattığını ileri sürerler: Kuyruklu yalan! Batı'nın gerçek aydınları Rönesans'tan bu yana daha geniş kalabalıklara yayılan, sarayların, kiliselerin kara aydınlığını yırtan Latince yerine kaba halk dilini kullanan, her yerde her türlü kültür imtiyazlarıyla çelişen, kendilerini devletlere yalnız değerlerinin zoruyla kabul ettiren, arkalarında uyuyan kalabalıklar olmasa bir kaşık suda boğulacak olan halk adamları, ya da halktan yana adamlar. Batı tarihi, gittikçe aydınlanan halk yığınlarının tarihidir. Yoksa zor kurulurdu Batı demokrasisi, dünya halkları da zor kavuşurdu egemenliğe. Tarih kitaplarında tek tek görüp birer mucize sandığımız Batılı bilim ve sanat adamları yüzlerce, binlerce benzerleri arasından yetişmiş kalburüstü değerlerdir. Shakespeare yüzlerce Shakespeare denemesinin sonucudur, Pasteur de öyle idi, Einstein de öyle, Picasso da öyle, daracık kapalı bir çevre içinde nazlı nazlı yetiştirilmiş hangi büyük bilgin var Batı'da?

Batı'da ilköğretimi (ama laik ilköğretimi) zor ve geç kanunlaştığı, daha on dokuzuncu yüzyılda bu kanunun İngiliz Parlamentosu'nda dirençle karşılaştığı hatta bir Lord'un halkı okutmayı, bindiğimiz atın bizim kadar bilgili olmasını istemek kadar budalalık saydığı doğrudur. Ama Batı'da Rönesans'tan, hatta hümanistlerden bu yana bir temel eğitim kendiliğinden başlamıştır. On yedinci yüzyılda kontların, baronların uşakları arasında kendileri kadar bilgili uşaklar vardı. Ana

diline çevrilen din kitaplarıyla kiliseler, yenileşen sanatlar, zanaatlar, basımevleri birer halk okuluydu. Dinsel kurumlar yaşayabilmek için gelişen bilim ve sanatlara kapılarını açmak, bilim adamları, sanatçılar, romancılar yetiştirmek, dünya işlerini engellemekten vazgeçmek zorunda kalmışlardır. Üstelik de, halkın mutlu azınlıklar arasına girmesine karşı koymak nice devletlerde kanlı devrimlere mal olmuştur. Kendi kendini binbir mihnetle yetiştiren halk, doğmaktan başka zahmete girmeyen efendilerini er geç başından atmıştır. Durum bu iken bizde temel eğitime karşı Batı tarihini kullanmaya kalkanlara sadece pes diyebilir insan.

Cumhuriyetin, yani halk egemenliğinin kırkına basacağı sırada halk çoğunluğunun zifir karanlığında yaşamasını bilim adına hoş görenler hiç değilse halk dostu geçinmekten vazgeçsinler; açık açık biz halkçı değiliz desinler, kendilerini alınteriyle besleyen halkı aldatmasınlar: Yalnız bu şerefi olsun, halka kırk yıl önce verilen hakkı arayanlara bıraksınlar. Ama laf bu benimkisi: Bırakırlar mı hiç? Elverir ki, devlet baba, daha doğrusu baba olası devlet dinlemesin artık bu halkı binek atı bellemişleri. Bu umut belirdi yine bu günlerde; tabii belirmesiyle birlikte çelmeler, çamur atmalar da başladı. Karanlığın bekçileri nişan almaya başladılar ışıltılara. Onlarınki de kolay değil doğrusu: Hep birlikte olmak, çağımız ilerledikçe, halk devlete, devlet halka yaklaştıkça. Bu iki güç birleşti mi karanlığın bekçilerine ekmek yok artık. Bu birleşme oldu mu yani gerçekten halkçı, halk gerçekten devletçi oldu mu (ki özlediğimiz buna bağlıdır bence) çoğunluğun haklarını arayanlara pusu kurmak kimin haddine? Zor durdururlar o zaman köyleri uyandırmak isteyen devleti; zor toplatır, yaktırırlar devletin bastığı kitapları; zor orak çekiç resimleri yaptırırlar

okul duvarlarına; zor döverler Mehmetçiği kitap okuyor diye; zor aldatırlar halkı dinimiz, ruhumuz, maneviyatımız elden gidiyor diye; bir arada okuyan kız erkek çocuklar ahlaksız oluyor diye, halk çocuklarının işçi kılığı giymesi, duvar örmesi, demir dövmesi, ağaç dikmesi, mandolin çalması komünistlik diye; köylü yalnız dayaktan anlar, dayak yemedikçe adam olmaz, iş çıkarmaz, düzene girmez diye.

Halkçı bir devletin temel eğitimi ne pahasına olursa olsun ve en kısa bir zamanda sağlaması su götürmez bir zorunluluk olduğuna göre, eğitimle uzaktan yakından ilgili bütün aydınlarımızı Tûbâ ağacı tartışmalarına son vererek, devletin bu yönde çabalarını desteklemeleri gerekir. Önyargılardan sıyrılarak, masanın üstünü temizleyerek, temel eğitim ve öğretim sorunlarımız üstüne düşünce alışverişleri yapmalıyız.

Çok zaman yitirdiğimiz için kurduğumuz ve kuracağımız okulları çağımızın ve yurdumuzun gerçeklerine uydurmak, çevrelerine getirecekleri aydınlık ve işgücünü arttırmak için neler yapılabilir? İş ve üretim ilkelerini bütün okullarımızın programlarına ne ölçüde sokabiliriz? Köy okullarının köylünün hayatına cami kadar olsun girmesini sağlamak için nelere başvurulabilir? Okulların az çok birer işletme, işletmelerin birer okul haline getirilmesi düşünülemez mi? Geniş bir temel eğitim seferberliğinde ordumuzla nasıl bir işbirliği kurulabilir? Çağımızın en verimli buluşturma, görüştürme araçları olan sinema, radyo ve televizyondan temel eğitim ve öğretim için nasıl yararlanabiliriz? Bana sorarsanız, gerçek bilim ve sanat adamlarının eliyle devletin bu üç yeni zaman devine gördüreceği eğitim işi hayallerimizi aşacak, yitirdiğimiz zamanları umulmadık bir hızla kazandıracak kadar büyük olabilir. Hele sinemayı, kendiliğinden kafaları ve yürekleri geli-

şigüzel yoğuran bu en kalabalık okulu, tiyatro kadar bile ele almamış olması şaşılacak şeydir gerçekten.

Kısaca şöyle diyebiliriz: Devletin ekonomik kalkınmamız için bulacağı çözüm ne olursa olsun, en kestirme, en gerçekçi yoldan temel aydınlığımızı sağlamak, yani Türkiye'nin en büyük insan tarlasına yeni dünya ve yurt görüşünü, yeni bilim, sanat ve tekniğin tohumlarını götürmek, tutturmak zorundadır.

1962

KÖY KADINLIĞI VE EĞİTİM...

ANALARI YETİŞTİRMEK

1960 Haziran ayında, Ankara'nın diri ve keskin ışıklı bir sabahı, Tonguç, Kanadalı bir halk eğitimi uzmanı ve ben Hasanoğlan Köy Enstitüsü'ne gitmiştik. Kanadalı uzman Tonguç'la orada, güçlü bir eğitim soluğunun yeşerttiği o bozkır toprağı üstünde tanışıp konuşmak istemişti. Tonguç da, ben de on dört yıldır gitmemiştik Hasanoğlan'a. Acı tatlı duygular içindeydik. Kuruluş yıllarının anıları sığırcık sürüleri gibi havalanıyordu gözlerimizin önünden. Tren yoluyla köy arasındaki yamaçta Tonguç'un soluğu, yeşil ve beyaz dona kalmış gibiydi. Tren de, tabiat da unutmuştu çoktan buralarda bir destan rüzgârı estiğini, tutmaz denen çamların tuttuğunu, gelmez denen suların geldiğini, yanmaz denen ışıkların yandığını.

Eski enstitümüzün yeni yöneticileri anlayış ve sevgiyle karşıladılar bizi. Niçin, nasıl geldiğimizi sormadılar bile. Hoyrat yeller esebildiği kadar esmiş, hınçlar, kinler kendi kendilerini yemiş, Tonguç'un tertemiz yüreği yeni baştan kucaklayıvermişti Hasanoğlan'ı. Ufukta kara bulutlar yığıladursun,

Tonguç o gün birkaç saat eski umutlarının hızını bulur ve buldurur gibi oldu. Meğer o gün son bakışlarının pırıltısıymış gözlerindeki. Bir hafta sonra Tonguç yeşerttiği topraklara, uyardığı yüreklere karışıp gidecekti.

İşte o gün Tonguç'la Kanadalı uzman arasında ilginç konuşmalar olmuştu. Bir ara Tonguç, Türkiye'de halk ve köy eğitiminde en çok kadınlar üzerinde durulması gerektiğini ileri sürdü. Kendi kendisini de eleştirerek dedi ki: Biz köy okullarında ve enstitülerde kız öğrencilerin sayısını arttırmak için elimizden geleni yapmadık, oysa Anadolu'da anaları yetiştirmenin, babaları yetiştirmeden, uyarmadan daha önemli olduğunu sonraları daha iyi anladık. Köy kadınlarını kazanmakla köy çocuklarının eğitiminde en kestirme yolu tutmuş olurduk. Çünkü köy çocuğunun ilk eğitimini ister istemez ve yapabildiği kadar anası yapar. Baba evde, hatta köyde değildir çoğu zaman. Çocuk üzerindeki etkisi, yalnız erkek çocuğu üzerindeki etkisi çok geç başlar. Hele sağlık işlerinde seyircidir her zaman.

Böylece Tonguç, köy gerçeğinin bir başka bamteline basmış oluyordu. Yeniden iş başına gelseydi (ah, gelebilseydi!) en çok köy kadınlığı üzerinde duracaktı besbelli. Bu kapalı dünyayı hangi yoldan, nasıl zorlayabileceğini de, düşünmüştü herhalde, ama onu söylemesine vakit kalmadı. Belki son yazılarında, mektuplarında bir ipucu bırakmıştır.

Anadolu insanı gerçekten dünyaya ananın eli, gözü ve sözüyle açılır. Duyarlığını, alt bilincini ana besler. O ana ki, çok yerde hâlâ kölelikten kurtulmuş değildir, babadan çok daha az açılmıştır dünyaya. Masalları, türküleri, öğütleri, avutmaları, kışkırtmaları, yakınmaları, hınçları, özlemleriyle o emzirir çocuğun ilk düşüncesini. Baba sözde başıdır ev halkının.

Kaldı ki birçok köylerde erkeklerin, muhtarın, imamın, hatta bazen ağaların sözlerini ağızlarına tıkayan analar da vardır. Yaşar Kemal'in, Fakir Baykurt'un romanlarında köy gerçeğinin gürbüz bir yanı, diri bir rengi olarak görüyoruz onları. Anadolu'nun ilk ana Tanrıçalarının mutsuz kalıntılarını andıran bu kadınlar, yüzyıllardır birikmiş dertlerin, öfkelerin sözcüsü olurlar zaman zaman ve köyde umulmadık yaşama rüzgârı estiriverirler. Ama çok sürmez bu rüzgâr! Bir an yerinden oynattığı köy yine erkeklerin sürdüğü uyuşuk düzene gömülür. Analar, kızlar yeniden, eli tespihli babaların, dedelerin ardından, çocukları sırtlarında, gözleri önlerinde düzülürler yola.

Benim görebileceğim kadarıyla bizim köy kadınlarımız, genel olarak erkeklerden daha az uyanık da olsalar, hiç de daha az anlayışlı, yeniliklere daha az yatkın değildir. Erkeklerden daha çok çalışmak, gündelik hayatın ocağını arasız tüttürmek zorunda oldukları için daha gerçekçidirler belki de. Yanlarına zor yaklaşılır, güvenlerini zor kazanırsınız, amma açtılar mı tam açarlar yüreklerini, düşüncelerini. Daha az kandırırlar sizi, daha az gizlerler gerçeği.

"Kaltaklar girin içeri..."

Ürgüp köylerinden birinde dolaşıyorduk. Düz damların üstüne kadınlar, kızlar renk renk meyveler seriyorlardı kurutmak için. Beyaz peribacalarının ortasında, neredeyse taştan çıkarılıp güneşe serilen bu insan emeği mucizeleri ve onları avuçlayan kadınlar, kızlar, Göreme bölgesini değerlendirmek için çekmekte olduğumuz renkli bir filme çok uygun göründü bize. Uzaktan, resminizi çekebilir miyiz, diye bağırdık. Bir yaşlı teyze bize gülerek baktı, ne bileyim der gibi omuzlarını

silkti. Bir başkası, çek istersen, dedi. İşe koyulduk. Kamera tam bu insan ve tabiat kaynaşmasını sevine sevine içine alacakken acı bir ses allak bullak etti ortalığı: Kaltaklar, girin içeri! Çabuk! Koşun içeri! Bir anda bütün damların üstündeki kadınlar, kızlar, tüfek sesi duymuş güvercinler gibi dağılıverdiler. Karşı evin penceresinde gözleri dönmüş bir sakallı, bütün heybetiyle görünmüş ve bize bakmaktan bile tiksinir gibi karanlığında kaybolmuştu.

Buna benzer çok olaylar görmüşüzdür Anadolu köylerinde ve yollarında. Softalık kadınları sindirmiş, ama inandıramamıştır her dediğine. Bir kurtulsalar, gerçekten erkekle eşit haklara kavuşsalar köyde çok şeylerin, çok daha çabuk gelişebileceğine inanırım ben de. Ama zor, çok zor bir iştir bu! Çok savaşlar, çok bilgiler, çok denemeler, erkek kadın çok Tonguçlar ister. Çünkü bunun da arkasında, bütün devrimlere karşı koyan eski ve sinsi ortaçağımız ve hâlâ sülüklerle dolu bulanık sularımız var. Köy kızlarının hayata karışıp yüksek sesle konuşmaları değil, birtek sesli gülüşleri bile eski düzeni sürdürmek isteyenleri gocundurur. Köy kadınlığı alınan, satılan, en ağır işlere sürülen bir kol gücüdür çok yerlerde. Onun uyanmasıyla milletimizin kalkınması iki kat hızlanır, ama nice sömürgenlerin küçük çıkarları da allak bullak olur.

Köy Enstitülerinde genç kız ve erkeklerin eşit haklarla bir arada çalışmalarının ne sevinçli, ne umutlu bir eğitim havası yarattığını görmemiş olanlar, hayal bile edemezler. Enstitü yöneticileri kız erkek beraberliğinin şehirlerde rastlanan cinsten aksamaların hiçbir türlüsüyle uğraşmak zorunda kalmamışlar, üstelik bu beraberliğin kendiliğinden bir ahlak ve çalışma coşkunluğu düzeni sağladığını sevinerek görmüşlerdi her yerde. Bunu anlata anlata bitiremezler ve bütün enstitüle-

rin disiplin tutanakları da bu bakımdan şaşırtıcı, sevindiricidir. Böyle iken enstitülere bu yüzden atılmadık şamar kalmamış, sonunda gericiler kızlarla erkekleri birbirlerinden ayırıp mutlu bir eğitim gelişmesini hoyratça, insafsızca baltalamışlardır. Bu baltalamaya önayak ya da alet olanlar, bilerek bilmeyerek, milletimizin çağdaşça, kardeşçe ve özgürce yaşama isteğine karşı durmuşlardır.

1962

İMECE DERGİSİ ÜZERİNE

Eyuboğlu başkanlığında bir ekip, Tonguç'un ölümünden sonra, enstitülerde uygulanan çalışma yöntemiyle (imece) Tonguç'a kitabı hazırlamıştı. İş bitirilince, "İmece"nin sürdürülmesi düşünülmüş, bu adla bir dergi çıkarılmaya başlanmıştı.

Eyuboğlu, İmece'nin geniş tabandan, gerçekçi sesler getiren, Köy Enstitüleri Dergisi gibi bir dergi olmasını istiyordu. Zaman zaman bu konuda imecilerle yazışıyordu.

Aşağıdaki mektup, Ankara'daki başimeci Engin Tonguç'a yazılan mektuplardan biridir.

22.9.1962

Engin Kardeş,

Önce sorduklarınıza sıra ile karşılık vereyim:

1. Bir dergi çıkarmanın, gönlümüzce yazıları bulmanın zorluklarını bildiğim için, uzaktan gazel okuyanların durumuna düşmek istemem. Bununla beraber, İmece'de yenilikler yapılması mümkün olursa, bunların daha çok gözlem ve deney-

lerden yana olmasını dilerim. Köy gerçekleri üstüne imecileri daha açık, daha edebiyatsız konuşmaya çağırmalıyız. Ayrıca öğretici yazılarımız daha çok olmalı derim. İmecilerin seviyesini aşıyor, ağır geliyor, yadırganıyor diye çetrefil filozofi ve bilim konularından kaçınmamalıyız. İmecilere hep bildikleri şeyleri tekrarlayacak değiliz ya. Dursun Kut kardeş, benim belki fazla basite indirdiğim Fransızca derslerini bile imeciler için ağır buldu. Öğretim fazla pratik olunca, her şeyin fazla kolayına gidince, uyarıcı olmaktan çıkabilir. Ayrıca pratik bilgiler de verilmesin demiyorum, ama onların yeri başka. Kafa kendini biraz zorlamalı ki, genişlesin. Öğretimi kolaylaştırmak, 'armut piş ağzıma düş'e kadar da gitmemeli.

Azra, yazılarının beklendiğini öğrenince, hemen harekete geçti. Bu yazılar tamamlanınca ileride kitap halinde çıkarmayı düşünürüz. Ben de yakında bir yazı yollayacağım. Yeniden ders hazırlamaya başladığım ve iki ayrı çeviriye çalıştığım için fırsat bulamıyorum makale yazmaya. Tıpta Yenilikler dergisinde çıkacak Çocuk ve Sanat adlı yazımı İmece'ye aktarın isterseniz. İmecilerin çok azı o dergiyi okur.

Bazı sayıların İstanbul'da hazırlanması cazip olmakla beraber tehlikeli göründü bana. Arkadaşlar çok dağınık burada. Bununla beraber Başaran, bu işi başardıktan, yazıları topladıktan sonra size olgun halde gönderirse, mesele yok. Yakında buradaki imecilerle bir toplantı yapmayı kuruyoruz. Başaran'dan başka İmece ile ilgilenen kalmadı galiba.

2. Kirby'nin kitabından sonra Pestalozzi basılmalı hazırsa. Ben bu kitabı okumuş değilim, ama Tonguç çok önem veriyordu bu kitaba: "Bu kitap düşüncemi, dolayısıyla hayatımı kurtardı bu karanlık günlerde" cümlesini hatırlıyorum bir mektubundan. İmece yayınları başkalarının basmayacağı kitapla-

rı basmalı bence. Fakir'in romanını bezirgânlar kapışır nasıl olsa ve onlar bizden daha çok da dağıtırlar. Ama kooperatif bir işletmeye başlayacak hale geldiyse, o başka. (Kooperatife ben de yakında beş yüz lira ile katılacağım.) Ama ben derim ki, bizim gönlümüzce kitaplar kendiliğinden yayılıyorsa, bir başka iş alanı arayalım.

3. Kadri Yörükoğlu kendini çoktan harcamış, emekli olmazdan çok önce emekli olmuş eski bir dostumuzdur. Bir zamanlar, bakanlığın en uyanık insanları arasındaydı. Yalnız memurluk yanı, bakanına bağlılığı ağır basardı her zaman. Dürüstlüğüne, efendiliğine, mahrem konuşulduğu zaman anlayışına diyecek yoktur, ama en çok inandığı, bağlandığı konularda bile bir bakanla çatışmak, onun için devletle, dolayısıyla Tanrı ile çatışmak gibi bir şeydir. Onca memur, dairede bakanın buyruklarını yerine getirir, evinde dilediği gibi düşünür; düşünmek, bir görüşe bağlanmak dairedışı bir fonksiyondur. Bakan enstitüleri tutmuyorsa, dairede o da tutmaz, ama evinde tutar, enstitüleri sever, onlara elinden gelen hiçbir yardımı esirgememiştir de. Enstitülerin değilse bile, tek tek birçok enstitülünün daha kötü budanmasını gizli yollardan önlemiştir.

Talim ve Terbiye'nin uyuşukluğuna çatmakta siz elbette haklısınız. İmece'nin haberler kısmında, kişisel sempatileri fazla işe karıştıran dostlara takılmanız da yerinde. Ama derginin başyazısını Yörükoğlu'na ayırmanız hiç iyi olmamış bence. Olayın tuhaflığını belirtip geçmek en doğrusuydu. Kırk yıl eğitim işlerinin memuru olmuş bir insanın ayrılış günlerinde, hele bizde, duygulu muygulu anlar olması tabiidir. Böyle bir zamanda öfkelerimize veryansın etmek yersiz, yararsız, üstelik zararlı da olabilir bence. Bir topluluk adına konuştu-

ğumuz zamanlarda ve baş sayfalarda, öfkemizi dizginlemek bazı sabırsız dostlarımıza ne kadar sevimsiz de gözükse, davamız bakımından yararlı bir ödevdir. Temizlik işinde de kabımıza zarar verecek bir öfke sirkesi var gibi geliyor bana. Değişik huylu insanlarla çalışmak zorundayız. Çıkar sağlamayan topluluğumuzda temizlik kendiliğinden olabilir şimdilik. Eleştirme, tartışma ve uyarmalarla yetinmeli derim.

4. Tahir Alangu ukala dümbelekliği yapıyor sadece. Enstitüleri tutanlar ve tutmayanlar arasında fink atıyor. Başaran'la arasında bir atışma olmuş Vatan gazetesinde. Başaran, Kirby'nin kitabını göstererek, "Bunu okuyun, sonra konuşuruz" demiş. Yüksek onuruna yedirememiş bu kitapla uyanmayı. Kuruluş günlerinden beri enstitülerin bu çeşit eleştiricileri vardı. Ne yapılması gerektiğini herkesten iyi bilirmiş gibi, her yapılanı, enstitü adına küçümser, problemleri hep gerçeğin dışına, yapılanın ötesine kaydırırlardı. Yön'ün de, Vatan'ın da yazıişleri dalga geçmiş. Başaran, Vatan'da çıkmak üzere bir cevap hazırlıyor. Ben de yazmak istiyorum. Siz İmece'de dokunursunuz elbet, bu kendilerini dokunulmaz sananlara (mümkünse okuyucuyu daha çok güldürerek)...

17 NİSAN KÖY ENSTİTÜLERİ BAYRAMI

17 Nisan'ı yıllardır sözle kutluyoruz yalnız. Bir zamanlar 17 Nisan biten ve başlanan işlerin müjdesiydi. Yeşertilen topraklar, örülen duvarlar, ışığa çevrilen sular, sevinçli horonlardı 17 Nisan. O da söz bayramı, sözde bayram oldu birçok bayramlarımız gibi. Ama beterin beteri var: Susmak var. Susmamak için konuşuyoruz.

Köy Enstitüleri üstüne söylenmedik, hem de tekrar tekrar söylenmedik ne kaldı ki bilmem. Neyin, niçin, nasıl yapıldığı, niçin, nasıl yıkıldığı bir bir açıklandı. Yalanlara, iftiralara, curnallara sabırla, belgesel rakamlarla, alın aklarıyla cevap verildi. Kirby'nin kitabıyla gerçekler, objektif Batılı gözle de açıklandı. Köş dinleyenler köş dinlemekte devam ededursun, aldatılmış iyi niyetli yurttaşlar ayılmaya başladılar. Çok geç de olsa aydın gençlik, enstitülerle, bindiğimiz ne yeşil, ne mutlu bir dalı kestiğimizi anladı. Bu arada gençlik, daha önemli olarak şunu da anladı ki, Köy Enstitülerine oynanmış olan oyunun arkasında Atatürk devrimlerine, çağdaş bir halk devleti olma çabalarımıza oynanan büyük oyun vardır ve her iki oyunu oynayanlar, hangi partiden olursa olsunlar (ne yazık ki böylelerinin olmadığı yer pek yok) aynı kafada olan, aynı çıkarları güden ve gericilerle aynı pazarlığa giren kimse-

lerdir. Köy Enstitülerine karşı girişilmiş olan amansız savaş bu açıdan ele alınmalıdır. İstanbul'daki köşelerinden, köye gerçekten giremeyen okullara değil, giren kara kitaplara, kara cüppelere de değil, yalnız Köy Enstitülerine, köye gerçekten ve Atatürk ilkeleriyle giren Köy Enstitülerine ateş püsküren Osmanlı uleması kalıntılarının durumu daha iyi anlaşılır o zaman.

Sorarım size: Yirmi yıldır Köy Enstitüleriyle sinsice ya da açıkça savaşmış, yıkıldıklarına sevinmiş, yeniden açılacak diye de ödleri kopanlar arasında Atatürk'e, devrimlere gerçekten bağlı bir tek kişi gördünüz mü? Hangisi Köy Enstitülerini istemez de köyleri daha kestirme daha akla yakın bir yoldan uyaracak, bitlerini, pirelerini, softalarını ayıklayacak bin yıllardır aranmamış haklarını arayacak, bir başka tip kurum ister? Hangisi köylerin yürekler acısı halinin, yolunmuş soyulmuşluğunun, yanmış kavrulmuşluğunun açığa vurulmasından, hastalığımızın adıyla, sanıyla söylenmesinden yanadır? Köy Enstitülerinin düşmanı olup da yoksullardan, yani Türk milletinin büyük çoğunluğundan yana olan bir tek insan gösteremezsiniz.

Daha ileri giderek şunu söyleyeceğim: Köy Enstitülerimizin vakitsiz kurulduğunu, bu kurumların köylüye yük olduğunu, bilgisiz, saygısız, ukala birtakım gençler yetiştirdiğini, Köy Enstitülerinin değerleri yanında kusurları da olduğunu ya da bilimsel incelemelere dayanmadığını söyleyenler yok mu, onlar da göründükleri kadar iyiniyetli değillerdir. Bir kurumun daha iyi olmasını gerçekten isteyen kişi, o kurumun temelleri yıkılırken soyut, basma kalıp, gerçeküstü eleştiriler yapmaya, öğütler vermeye kalkmaz. Bu tip eleştirmenler yeni Türkiye'nin ileri atılışlarını tavsatmakta curnalcılardan aşa-

ğı kalmıyorlar aslında. Katılmadıkları devrimleri sözde bilim adına küçümsemenin sorumsuz keyfi içinde oldukları bellidir sözlerinde, yazılarında.

Türkiye'de Köy Enstitülerinin rahatsız ettiği insanlar, bütün devrimlerin rahatsız ettiği insanlardır: Hacılar, hocalar, ağalar, para babaları, eski bey paşa oğulları, medrese kalıntıları, ulema bozuntuları ve bunlara yaranan veya kananlar. Atatürk, Anadolu halkıyla birlikte İstiklal Savaşı'nı yalnız dış sömürgenlere karşı değil, bu iç sömürgenlere karşı da kazanmıştı. O sağken süt dökmüş kedi gibiydi hepsi. Sonradan yoksul ve bilgisiz yurttaşlarımızın dertleriyle güçlenip aslan kesilmeye başladılar. Din iman gitti, ahlak, Türklük gitti, Türkçe gitti yaygaralarıyla oy avına çıktılar ve olanlar oldu. Halk, dostunu düşmanını ayırt edemez oldu yeniden. Kendi adına kurulan parti de devrimlerden ödün verme yolunu tutunca işler büsbütün karıştı. Kendilerini kurtarmak için Köy Enstitülerini feda edenler bindikleri dalı kesmiş oldular. Devrimleri, büyük çoğunluğun yaşadığı köyde tepkicilere karşı koruyabilecek öncü güçler orada yetişiyordu. Yalnız olar karatahtadan kara toprağa inip, sözden işe geçip devrim düşmanının, yani sömürgenin karşısında ayakta durabileceklerdi.

Atatürk devrimleriyle Köy Enstitülerinin kader birliği 27 Mayıs'tan sonra daha iyi anlaşıldı. Ne var ki, bugünün politik ortamında Köy Enstitülerinin tepeden inmesi beklenemez, inmesi doğru da olmaz. Beklenecek şey, sağlanmasına çalışılacak şey, devrimler gibi Köy Enstitülerine de halkın sahip çıkmasıdır. Bu da karamsarların sandığı kadar ham hayal değildir. Zamanın devrimlerinden ve Köy Enstitülerinden yana çalışması bir yana, her ikisine karşı koyanların iplikleri pazara çıkmak üzeredir. Halk aldanmasına aldanır, ama er geç de gö-

rür aldatıldığını. Demokrasiye inanmak, halkın sağduyusuna inanmaktır. Bütün mesele bu sağduyunun önüne gerçeklerin yalansız dolansız serilmesinde. Hükümetten bunu yapmasını ya da aydınların bunu yapmasına engel olmamasını beklemeliyiz. Doğrusunu isterseniz 27 Mayıs'tan bu yana hükümetler bu yola az çok girmişlerdir. Sosyal gerçeğimiz ne zaman bugünkü kadar dökülebilmiştir ortaya? Ne var ki devrimcilerin yayma ve duyurma imkânları gericilerinkinden çok daha azdır yine. Köyün karanlığına gitmekte yarışı gericiler kazanıyor eskisi gibi. Yılmamak, susmamak, halkı uyarmanın yollarını aradıkça aramak gerek. Halkın isteğiyle yeniden açılacak olan Köy Enstitülerine selam.

1963

KÖYLÜLER BEKLEYE DURSUN...

Köy Enstitülü kardeşler, siz kaş yapalım derken ne gözler çıkarmışsınız meğer: Bozkırı yeşertelim derken nice yüreklere kara kuşkular salmışsınız; düşmanları dost etmeye çalışırken dostları düşman etmişsiniz kendinize; o toprağa vurduğunuz kazmalar, o tuğla üstüne koyduğunuz tuğlalar, o kuruttuğunuz sıtmalı bataklıklar, o dilsizlere öğrettiğiniz diller, o susuz yerlere getirdiğiniz sular, o ışıksız yerlere getirdiğiniz ışıklar gücüne gidiyormuş meğer nice yurtsever, milletsever, haksever kişilerin. Siz bizim köydeki çaresizliğin çarelerini ararken devletin, sizi yetiştirip köye yollayan devletin bile nasırına basıyormuşsunuz. On beş yıldır hallaç pamuğu gibi atıldınız, satıldınız, azarlandınız, damgalandınız, köylere sahip çıktığınız için. Olur şey değil. Hâlâ kendi bakanlığınızda bile diş bileyenler var size, Anadolu'ya yepyeni, dipdiri bir soluk, Amerikalarda, Hindistanlarda sıcaklığı duyulan bir soluk getirdiniz diye. O soluğu yeniden estirmek isteyenlerinizi istemiyor, tutmuyor büyükleriniz.

İşte bakanınız kesti attı sonunda: Köyde okul duvarlarının dışına el atmak yok. Bakanlığın gönderdiği kitabı çocuklara ezberletip etliye sütlüye karışmadan yan gelip yatacaksınız. Köyün hayatına karışmak, kıtlığa, susuzluğa, hastalığa

göklerden çare aramak, köylülere talkın vermek, çift çubuk sahibi olmak, köye kök salmak din adamının hakkı. Hem karışık iş bunlar, nene lazım demek istiyor bakan: Sen efendi efendi okuluna git, dersini ver, müettişin gözüne gir, terfi et, para biriktir, bir büyük şehre kapağı atmanın yollarını ara; orada borç harç bir arsa al, iki katlı bir ev yaptır; bir katını kiraya ver; müdürle anlaşıp bir ek görev de alırsın; partilerde bir tanıdığın varsa yavaştan politikaya da girersin, oh, gel keyfim gel. Bakanlıktakilerin çoğu böylesi olunca elbet sizin de bu yolda yürümenizi isteyecekler. Rahatları kaçar, siz ille de köyümü kurtaracağım diye diretirseniz. Siz rahatını kaçırıyorsunuz bakanlıktakilerin, başka türlü bir mutluluk aramakla. Onlarca memleketi kalkındırmak, köyleri uyarmak Atatürklerin, İnönülerin, Mendereslerin işidir. Eğitimci dersini verir, dairesine gider, mevzuata, evet mevzuata, durun şu mevzuattan konuşalım biraz. Bu yapışkan, bu Hacivat sakızımsı, bu softa pelesengi, bu beyati araban sesli, bu örümcek bacaklı, bu küf saçaklı, bu pas renkli söz yok mu? Bu sözden iğrenmeyeni hiçbir işin başına getirmemeli memleketimizde. Bu sözdedir bizi kurutan zehirli sıtmanın mikrobu. Bu sözdür, bütün hızlarımızın iflahını, nur topu devrimlerimizin soluğunu kesen. Ne demek mevzuat? Vaz edilmiş şeyler. Vaz edilmiş ne demek?.. (Karagöz, bas tokadı Hacivat'a). Vaz edilmiş konulmuş demek, yani kesinleşmiş, katılaşmış bir karar, donmuş bir insan düşüncesi demek. İşte buna Arap grameri gereği mevzu deniyor, bu mevzular hamam böcekleri gibi çoğalıp evi sarınca da mevzuat oluyorlar: At soneki donmuş düşünceyi, bugünlerde Trakya köprülerini tıkayan buzlar gibi çoğalıyor. Böylece bütün akışların önüne mevzuat diye bir duvar, bir sağır, bir kör, bir vurdumduymaz duvar kuruluyor. Mevzuat de-

diniz mi akan sular duruyor; şaka değil bu söylediğim, düpedüz duruyor: Yüz sene önce, belli bir savaş, barış, yaşayış gereği konulmuş olan bir yasak, o yasağı gerektiren bütün koşullar değiştikten sonra bütün heybetiyle yerli yerinde duruyor: Müzede, mezarlıkta değil, değişen, gelişen taptaze, cıvıl cıvıl hayatın önünde, hayata inat, hayata karşı. Yüzlerce, binlerce, on binlerce insan da bu mevzuat akan suları durdursun diye ellerinden geleni yapmak zorundalar; bu iş için maaş, ikramiye, madalya alıyorlar; bu işi gereğince yapmadılar mı işlerinden atılıyor, ceza görüyor, hapse giriyorlar; Almanya'dan Ankara'ya, bizim canlarımızı kurtarmaya gelen pilotun karşısına mevzuat adına çıkıp: Dur bakalım, diyorlar. Elbette öyle diyecekler: Can kurtarmaya "Mevzuat müsait değildir" hiçbir zaman, hiçbir yerde. Ancak mevzuatı çiğneyerek can kurtarabilirsiniz; çünkü mevzuat ölümün ta kendisidir.

Ne diyorduk? Bizim Eğitim Bakanlığı'na göre eğitimci dersini verir, maaşını alır ve mevzuata bağlı kalır. Çevresindeki gerçekleri kurcalamaz; doğruyu söyleyip kendini dokuz köyden kovdurmaz; eline kazma kürek almaz: Onun sadık yari kara toprak değil karatahtadır. Ağacı dikerek değil çizerek öğretir: Bildiğini açıklamaz ezberletir. İşlik, işletme, üretme, türetme, kurma, onarma, okul dışı şeyler bunlar. Okul, adı üstünde, okuma yeridir, işyeri değil. İşi işçiler, ırgatlar yapar: Öğrenciler onların efendisi ve kalem efendisi olmamak üzere yetiştirilir.

Peki ama, devrimciliği nerde kaldı yeni Türkiye'nin? Bu muydu Atatürk'ün, İnönü'nün özlediği yeni eğitim? Köy çocuklarını Osmanlı efendisi mi yapmak istiyorlardı, köylüyü eğitmenin yollarını ararlarken? İşten kaçan, işten ürken bir köy okulu nasıl yetiştirir bu toprakların özlediği yapıcı, aydın kol-

ları? Üretici olmayan bir okul hangi büyü ile köyün kör inançlarını sarsacak? Uygulanmayan yeni bilgiler köyün hayatında neyi değişterecek? Köyü kalkındırma sevincini duymayan bir öğretmen, şehir özleminden başka ne duyar ve ne duyurabilir köy delikanlısına? Yalnız okuma yazma öğrenip de neyi okuyup neyi yazsın Mehmet dağ başında? Boşuna dönen değirmenler kurmak için bunca paraya, bunca emeğe yazık değil mi? İçine kapalı okullarda köy çocuklarının beş yılda öğrendiklerini birkaç yılda toptan unuttuklarını aynı bakanlık yirmi beş yıl önce görür de nasıl hâlâ öğretmenin okul dışına, hayata çıkmasını yasaklar, kendinin açılan gözlerini kapayacak adamlar arar?

Arar, arıyor işte. Mutsuzluğumuz budur işte bizim. Yıllar yılı uğraşıp karanlıktan çıkmanın yolunu bulur, sonra aydınlıktan ürkmüş gibi gerisin geri döneriz. Özene bezene, dişimizden tırnağımızdan kese kese yetiştirdiğimiz fidanları bir vuruşta keser atarız. Bizi uyarsın diye milyonlar harcayıp okuttuğumuz, Avrupalara yolladığımız, yüzlerce fireden arda kalmış bilim, sanat, hukuk adamlarımızı en verimli çağlarında kapı dışarı eder, ya da ellerini kollarını bağlamak için kanunlar çıkarırız. Gül gibi devrimlerimizi mevzuata boğar, bal arılarımız üstüne kara böcekleri saldırtırız. Milletin çoğunluğu uyanıp, yarattığı değerlere sahip çıkmadıkça böyle gidecek bu iş: Karalar akları kemirecek, "pireler filleri yutacak" Orhan Veli'nin dediği gibi.

1963

KÖY ENSTİTÜLERİNİ KURAN DÜŞÜNCE

Köy Enstitülerini kuranların ana düşünceleri, dünya görüşleri neydi, diye sordu bana bir üniversiteli genç. On beş yıl önce üniversitelerimizde böyle bir soruyu soracak gençler olsaydı, Köy Enstitüleri belki de yıkılmaz ve bugün aynı kurumları yeniden nasıl kurabiliriz diye düşünmezdik.

Köy Enstitüleri İstiklal Savaşı'nın getirdiği yeni bir Türkiye görüşüne dayanır her şeyden önce. Bu yeni Türkiye, topraklarını kesin olarak sınırlamış İstanbul'daki sarayını, devasız dertlere düşmüş, ayağı yerden kesilmiş, dostunu düşmanını bilemez olmuş sarayını kökünden yıkmış, "imtiyazsız, sınıfsız" olmasını dilediği bir halk devleti kurmuş, eski devletin bağlı kaldığı donmuş Doğu kültürünü de bırakıp yaşayan, gelişen Batı kültürüne yönelmişti. Atatürk'ün gerçekleştirdiği devrimlerin dayandığı inanç, Türkiye halkının, büyük çoğunluğu köylü olan Türkiye halkının kendini yönetecek bağımsız bir devlet kurabileceği inancıydı. Bu inanç olmasa bugün bizim dediğimiz Anadolu bizden başka herkesin olurdu. Halka dayanan, halka güvenen bir yeni devletin yapacağı ilk iş, halkın yaşadığı her yerde ve en çok köylerde bir tek sözcüsünü olsun bulundurmak, barındırmak, desteklemekti. Köy

Enstitüleri bu sözcüyü memleket ölçüsünde yetiştirmek amacıyla kuruldu.

Yeni Türkiye sözcüsünün köyde kalabilmesi için en az imam kadar köylü olması, köyün geçimine, yaşamına karışması, çifti çubuğu, çoluğu çocuğuyla köylünün kaderini paylaşması ve değiştirebileceği kadar değiştirmesi gerekiyordu. Bu sözcüyü yetiştirenler ülkücü oldukları kadar da gerçekçi olmak zorundaydılar: Yoksa köyün gerçekleri üstüne bağdaş kurmuş olan imam, yeni Türkiye'nin soluğunu bir üfürükle kesebilirdi. Köy Enstitüleri onun için yeni bir öğretmen tipi yaratmaya çalıştılar, içine kapanık okul ve karatahta geleneklerini kırdılar, işe dayanan bir eğitim ve öğretim yolu aradılar ve buldular. Hiçbir eğitim kurumumuz Köy Enstitüleri kadar kendi gerçeklerimizden, sosyal, ekonomik koşullarımızdan doğma, dolayısıyla onlar kadar özden, verimli ve yapıcı olmamıştır. Gördükleri tepki de bu nitelikleri ölçüsünde büyük oldu.

Din ahlakı yerine iş ve bilim ahlakını getirmek, kelimenin tam anlamıyla laik bir eğitimi gerçekleştirmek, kurucuların ana ilkelerinden biriydi. Türlü ırk, inanç, dil ve geleneklerin kaynaştığı, çatıştığı Anadolu'da laiklik sadece çağdaş düşünüşe ulaşmanın değil, bir millet olarak yaşamanın da şartıydı. Her bölgenin özelliklerine uyan Köy Enstitülerinde iş saygısı ortak bir yeni din gibiydi. Örülecek duvar kurutulacak batak, yeşertilecek toprak önünde, binbir öğütle verilemeyecek birlik, dirlik, düzenlik sevgisi kendiliğinden doğuyor, birlikte iş görmenin sevinci köy çocuklarının kapanık, kuşkulu, umutsuz yüreklerini dünyaya açıyordu. Köy Enstitülerinin ve okullarının birer imece, işletme olmaları, öğretmen ve öğrencilerinin aydın birer işçi niteliği kazanmaları böylece gerçek-

çi olduğu kadar ahlakçı bir görüşe dayanıyordu. İşbirliğinin milli birliği sağlayacağına inanılıyordu. Tatil aylarında Türkiye'nin dört bir yanından gelip Hasanoğlan'da koca yapıları bir solukta bitiren enstitü ekiplerini görenler Türkiye'nin hangi ahlaka susamış olduğunu elle tutulur bir açıklıkla anlamışlardır. Bir arada okuyan, dağda bayırda çalışan binlerce kız erkek gençlerin hemen hiçbir uygunsuzluğa düşmemiş olmaları bir mucize değil, iş ahlakının önceden kestirilmiş sonucudur. Bu sonucu köylü ana babalar görmüş, ama din ahlakına yapışmış nice aydınlar görmek istememişlerdir. Bu konuda iftiraya sapanlar ve onlara alet olan bazı gazeteciler, aydınlığımızın yüzkarasıdır. Böylelerinin hiçbir Tanrı'ya inanmadıkları da su götürmez. En çetin yurt hizmetine hazırlanan tertemiz gençlere şeytanın aklına gelmeyecek karalar çalmak, hangi din ahlakına sığar? En büyük ahlaksızlık, ahlak adına yapılanı değil midir?

Köy Enstitüsü kurucularının solculuğuna gelince:

Batılı ve gerçek anlamıyla solcu, mutlaka devrimci bile değil, sadece eski düzenin değişmesini isteyendir. Kimi insan ataları, babası anası gibi yaşamak ister, yenilikleri yadırgar, bilmediği her şeyden kuşkulanır, kimi insan da eski yaşayışı beğenmez, yenilik ardına düşer, bilmediğini bilmek ister. Sebepleri ne olursa olsun, sol, sağ ayrılığının özü budur. Her iki türlü insanın aşırıları, ılımlıları, ortacıları olur elbet. Şimdi sorarım size: Padişahını, halifesini kapı dışarı eden, yazısını, yasalarını, kılığını kıyafetini, düğününü derneğini değiştiren yeni Türkiye'nin ataları gibi yaşamak isteyen sağcıya benzer bir yanı var mıdır? Atatürk'e eski düzeni sürdürmek ya da yeniden kurmak isteyen bir insan denebilir mi? Hem Atatürk'ten yana, hem de sağcı yani devrimcilere karşı olmak mümkün

müdür? Atatürkçü ancak yarının Türkiye'sinde daha ileri devrimlere karşı koyduğu zaman sağa kayabilir.

Köy Enstitüleri, Atatürk ilkelerine harfi harfine bağlıydı ve bu bağlılığı ölçüsünde de solcuydu. Bununla beraber Atatürk'ün çevresinde olduğu gibi Köy Enstitülerinde de için için ya da açıkça sağcı olanlar da vardı. Hatta sonunda ağır basanlar da onlar oldu. Çamur atmalar, kara çalmalar onlardan geldi. Memleket ölçüsünde sağa kaymanın, Atatürk devrimlerini yıpratma hareketinin ilk kurbanı Köy Enstitüleri oldu. Niçin ilk kurbanı? Çünkü bugün alıp yürüdüğüne vahlandığımız gericiliğin karşısındaki ilk engel, yeni Türkiye'nin adsız öncüleri olarak köylere dağılmaya başlayan Köy Enstitüsü mezunlarıydı. Üstelik kolaydı da bu öncüleri vurmak. Kendilerini savunabilecek durumda değillerdi. Onları savunabilecek aydınlarsa ya olan bitendenhabersiz ya da aldatılmışlardı. Hâlâ bugün bile Köy Ensittülerinin niçin, nasıl doğduklarını, niçin, nasıl yıkıldıklarını bilenler çok azdır. Oysa bunları bilmek, yarınki mutlu Türkiye'yi kurtarmanın koşulları arasındadır.

1964

EĞİTİM ÜSTÜNE

"Ezber bilmek, bilmek değildir." Montaigne baba, Batı düşüncesinin baş kaynaklarından biri olan bu sözü söyleyeli dört yüz yıldan fazla zaman geçti. Ortaçağın eğitim, öğretim sistemine karşı bir isyan bayrağıydı bu söz. Kara kitapların yüzyıllarca tekrarlanan kalıplaşmış bilgilerinin yenileşmesini, yaşayıp gelişmesini istiyordu Montaigne. İyi kafa dolu kafa değil, işleyen bir kafaydı onun için. Eğitim ve öğretim bilgiç yetiştirmeyi bırakıp insan yetiştirmeye bakmalıydı. İnsansa artık ne Tanrı'nın, ne kralın kuluydu: İnsan kendini ve dünyayı kavrayan, alın yazısını değiştirebilen, tek kelimeyle, düşünebilen insan demekti. Kitabın işi insanı belli bir düşüncenin kölesi, hamalı yapmak değil, tam tersine özgürce düşündürmek olmalıydı.

Montaigne'in özlediği insanca eğitim ve öğretimin ne Batı'da, ne de dünyanın hiçbir yerinde uluslar, devletler ölçüsünde gerçekleştiği ne yazık ki söylenemez. Dünya okullarının büyük çoğunluğu ezbercilikten, dolayısıyla ortaçağ kafasından kopmuş değillerdir. Kopmuş olsalardı bugün dünyamızı yönetenlerin çoğu hâlâ kitap ağzıyla konuşmaz, bildiklerini bildik sayıp herkesi bir türlü düşünmeye zorlamazlardı.

Ama şunu söyleyebiliriz ki, bugün dünyamıza ışık tutan Batı kültürünün büyük kafaları yalnız ezbercilikten kurtulmuş olanlarıdır. Montaigne'den bu yana Avrupa'nın yetiştirdiği yaratıcı bilim ve sanat adamlarını bir gözden geçirin: Hepsinin, her şeyden önce ezbercilikle savaştığını hemen görürsünüz. Doğu kültürü nasıl ezberciliğe gittiği ölçüde kısırlaştıysa, Batı kültürü ezbercilikten kurtulduğu ölçüde gelişmiştir diyebiliriz. Günümüzün Shaw, Russell, Sartre gibi düşünürleri ne ile savaşıyorlar hâlâ ve her şeyden önce? Ezbercilikle, bana sorarsanız. Hepsinin hiç şaşmadan insan ve toplum sorunlarına önem vermesi de bundan ötürüdür. Ezbercilikten kurtuldukça, insanlaşıyor ve insanlığın dertlerini benimsiyorlar.

Peki, böyleyken nasıl oluyor da bunca uyanık Avrupa bile ezberci öğretimden kurtulamıyor bir türlü? Nasıl oluyor da bir yandan yıldızlara gitti gidecek insanlar öte yandan okullarını gün ışığına, açık havaya, yaşanan gerçeğe çıkaramıyorlar bir türlü? Bu kadar devrimcilikle böylesine tutuculuk nasıl bir arada olabiliyor? Kolay çözülecek bir sorun değil bu: Ama çok kaba olarak diyebiliriz ki Batı'da eğitim ve öğretim kurumları, genel olarak, tutucu sınıfların elinde ya da emrindedir. Değiştirilmesi zaten çok zor olan eğitim ve öğretim alışkanlıkları devrimleri yadırgatan bir kadroyla da besleniyorsa sarsılmazlar kolay kolay, kılık değiştirmekle kalırlar. Nice Batı okulları eski geleneklere bağlı kalmak, atom çağına inat manastır havasını az çok sürdürmekle övünürler bile.

Bize gelince, biz yepyeni bir Türkiye kurarken, medreseleri, dili, yazısı, kitapları ve sarıklarıyla geçmişte bırakırken, ezberci okuldan kurtulma fırsatını kaçırdık. Kendi ezberciliğimizden kurtulmuşken Batı'nın ezberci okuluna yeni diye sa-

rıldık. Oysa Batı ta Rousseau'dan, Pestallozzi'den beri kendi okullarını değiştirmenin yollarını arıyor, bulduğu yenilikleri ancak yer yer uygulayabiliyordu. Biz onun özlediği okulu getirecek yerde, isteyip de bir türlü kurtulamadığı okula özendik. Bu yüzden kurduğumuz okullar ne tam anlamıyla Batılı olabildi, ne de yurdumuzun ve çağımızın gerçeklerine uyabildi. Kendi kendilerini yetiştirmiş olanlarımız, onun için çok kez, okullarda yıllar yılı dirsek çürütüp imtihan denilen işkencenin türlü türlüsüne katlananlarımızdan daha uyanık oluyorlar. Onun için sınıf birincilerimiz çok kez değil dünyayı, kendi kendilerini de bilmez oluyor, bir çeşit uyur-gezere dönüyorlar, okuldan sonra. Liseyi, üniversiteyi başarıyla bitiren bir gencin, bir tek gencin bile, bir yandan Atatürkçüyüm deyip, bir yandan da Türkiye'nin din yoluyla kalkınabileceğine inananlara katılması eğitim sisteminde kökten bir sakatlık olduğunu göstermeye yeter. Böylesi gençler sayılamayacak kadar çoğalınca, okuttuğumuz tarih, biyoloji, sosyoloji derslerinin neye yaradığını sormak gerekir Bakanlığa.

Geçenlerde İstanbul'da Kültür Özgürlüğü Kongresi'nin bir toplantısı oldu. Bu toplantıda kadroların yetiştirilmesi ve yerleştirilmesi üstünde uzun uzun konuşuldu. Önemli gerçekler ortaya kondu. Bu arada insan yetiştirme konusunun can damarına basabilenlerden biri de bence Prof. Vehbi Eralp oldu. Okulların genel olarak daha ezberci, kitapta kalmasından yakınan Eralp, Bergson'un bir düşüncesini pek yerinde olarak hatırlattı. Klasik kültürün çağımızdaki belli başlı temsilcilerinden biri olan bu filozof bile lafazan insan yetiştiren ezberci eğitime çatıyor, okullarda elle çalışmanın, iş eğitiminin daha önemli bir yer tutmasını istiyor ve şunları söylüyor: "Elle çalışma bir eğlence sayılıyor yalnız. Unutuluyor ki, zekâ, özün-

den, madde ile oynama gücüdür, hiç değilse, öyle başlamıştır, tabiat da onu bu iş için yaratmıştır. Böyle olunca zekâ nasıl olur da eğitiminden yararlanmaz? Daha ileri gidelim. Çocuğun eli kendiliğinden bir şeyler kurmaya yeltenir. Ona bu kuruculuğunda yardım etmekle, hiç değilse ona kurma fırsatları vermekle çok daha verimli bir insan olması sağlanabilir. Çocuğun bu kurucu yanını beslemekle insanlığın yaratma, bulma gücü şaşırtıcı ölçüde artabilir dünyada. Hemen kitapla başlayan bilgi insanın serpilmeye hazır nice yapıcı çabalarını körletip yok eder. Çocuğu işe alıştıralım ve bu iş eğitimini herhangi bir işçiye bırakmayarak gerçek bir ustaya verdirelim ki, çocuğun maddeye dokunuşu hoyratça değil usturupluca olsun: Zekâ o zaman elden kafaya doğru çıkacaktır. Ama fazla durmayacağım bunun üzerinde. Doğrusu, fende olsun, edebiyatta olsun, bizim öğrettiğimiz sözel (verbal) kalıyor. Oysa, bugün artık zaman insanın kibar çevrelerde parlamakla, her şeyi güzel konuşmakla yetinebileceği zaman değildir. Okullarda bilim alanında yapılan nedir? Her şeyden çok bilimin vardığı sonuçları öğretiyoruz. Oysa gençleri metotlara alıştırmak daha iyi olmaz mı? Hemen uygulamaya geçersiniz, gençleri gözleme, denemeye, yeniden bulmaya çağırırsınız. Bakın nasıl can kulağıyla dinlerler o zaman sizi, nasıl anlarlar ne istediğinizi! Çünkü çocuk, arayıcı ve bulucudur, hep yeniliğin peşindedir.

Kurallar sıkar onu. Kısacası çocuk yetişkin insandan daha yakındır doğaya. Yetişkin insansa doğadan çok toplumdan yanadır, öğretme işi de onun elindedir. İster istemez, öğretimde, topluma miras kalan ve kendisinin de haklı olarak övündüğü bilgi kazançlarına, varılımş bütün sonuçlarına en büyük önemi verecektir. Oysa öğretim programlarını istediğiniz ka-

dar geniş tutun, öğrencinin benimseyebileceği hazır lop bilim pek sınırlı olacak, hiç de seve seve öğrenilmeyecek ve hep çabuk unutulacaktır."

Hiç de büyük bir devrimci sayılamayacak olan Bergson'un bu düşüncesi aslında Fransız milli eğitimini temelinden sarsmakta, sarsmaya yeltenmektedir. Ama dünyamızı filozoflardan çok politikacıların yönettiğini, politikacılarınsa ne kadar ilerici olurlarsa olsunlar, eğitim ve öğretim konularında eski alışkanlıklara bağlı kaldıklarını ya da bağlı kalmamakla oy sağladıklarını unutmayalım. Fransa'nın yetiştirdiği büyük kafalar ezberci eğitimi ne kadar yererlerse yersinler, en ilerici parti başkanları bile ezberci eğitim papazlarından sadece politik davranış ve birakç kitap değişikliği istemekle yetineceklerdir. Oysa değişmesi gereken eğitim ve öğretimin müfredatı değil, temel ilkeleri ve metotlarıdır. Yeni dünyanın özlemi söz eğitimi değil, iş eğitimidir ve bu eğitim çok az yerde uygulanma fırsatını bulabilmektedir.

Yeni Türkiye Batılı filozofların etkilerinden çok, hızlı kalkınma zorunluğunun dürtüsüyle bir iş eğitimi denemesi yapmış ve destanı yazılmaya değer sonuçlar elde etmiştir. Bu denemenin adı Köy Enstitüleridir. Nice aydınlarımızın uzaktan bakıp göremedikleri ya da yanlış gördükleri bu denemede sözden çok işe dayanan eğitimin çok kısa bir zamanda ve türlü baskılara karşın kazandığı başarı Bergson'a hak verdirir niteliktedir. Okulunun duvarlarını kendi yapan, kendi ektiğini kendi biçen Anadolu köylüsü Köy Enstitülerinde beş yıl içinde yepyeni ve üstelik üretici bir insan olabilmiştir. 1940-1946 yılları arasında yetişen Köy Enstitüleri iş eğitiminin acıyı tatlı, güçsüzü güçlü, sıkıntıyı eğlence, öğretmeni dost, dostu öğretmen, karatahtayı toprak, toprağı karatahta yaptığını

görmüşlerdir. Bugün Türkiye'nin dört bir yanında güler yüzle savaşanların çoğu onlardır.

Köy Enstitüleri bizim için biçilmiş kaftandı, iş eğitimiyse dünyanın er geç gideceği yoldu. Beş altı yıl içinde alınmış sonuçlara bakılacak olursa enstitüler bugüne dek milletçe okuryazarlığımızı sağlamakla kalmayacak, belki ezberci eğitimin bütün okullarımızdan kalkmasına da yol açacaktı. Üstelik üretici de olan iş eğitimi, kafaya yük olmadığı gibi, devlete de yük olmayacaktı. Yetiştirdiğimiz kadroları yerleştirmek, işlerine ve çevrenin hayatına alıştırmak bir sorun olmayacaktı.

1965

TÜRKİYE'DE KÖY ENSTİTÜLERİ

Kadroların yetiştirilmesi ve yerleştirilmesi konusunda Türkiye'nin girişmiş olduğu en ilginç deneme kuşkusuz 1939-1946 yılları arasında Köy Enstitüsü denemesidir. Üniversiteyi Batılı ölçülere uydurma amacını güden köklü üniversite reformundan sonra Kemal Atatürk nihayet Türk halkının dörtte üçünün yaşadığı ve devletin tahsildar ve askere alınacakları toplayacak subaydan başka kimseyi göndermediği 40.000 köyün eğitilmesi gibi büyük bir sorun üzerine eğilebiliyordu. Bu köylerin ancak birkaç bininde, büyük kentlerdeki öğretmen okullarında iyi kötü yetişmiş ilkokul öğretmenleri, her türlü güçlüğü yenerek görevlerini yerine getirebiliyorlardı.

Atatürk tarafından köylerdeki koşulları incelemekle görevlendirilmiş bir inceleme komisyonu Ankara'ya iki basit gözlemle dönüyordu, bunlardan biri şaşırtıcı, öbürü düşündürücüydü:

1- Bazı köylerde köy çocukları okulda öğrenmiş olduklarını hemen hemen bütünüyle unutmuşlardı ve yaşantılarında hiçbir şey değişmiş değildi: Okuma yazmayı bile bilmiyorlardı artık.

2- Okul bulunmayan bir ya da iki köyde, bazı çocukcuklar yalnız okuma yazma bilmekle kalmıyorlar, Türkiye tarihi, yeni makineler, sağlık, aritmetik üzerinde de yeter bilgilere sa-

hip bulunuyorlardı. Bu mucize, köylüyle nasıl konuşulacağını bilen, köylerine dönen onbaşı ya da çavuşlar tarafından gönüllü olarak gerçekleştirilmişti.

İlerde İlköğretim Genel Müdürü olacak İsmail Hakkı Tonguç tarafından değerlendirilen bu iki gözlem önce Eskişehir'deki köy eğitmeni yetiştirme kurslarının, sonra da Köy Enstitülerinin temelini teşkil etmiştir; bu enstitülerde gönüllü olarak köy öğretmeni olan erbaşların yerini ilkokul mezunları alacak ve bunlar altı aylık basit bir kurs yerine beş yıllık düzenli bir eğitim ve öğretim göreceklerdir. Bu iki öğretmen yetiştirme yönteminde ortak nokta istihdam şekliydi: Okumuş, aydınlanmış köylü, köyüne dönüp hayatını orada kazanacak, buraya kendisiyle yeni fikir ve bilgiler getirecek.

İsmail Hakkı Tonguç tarafından düşünülen ve bir 1940 yasasında yer alan Köy Enstitüsü yalnız bir okul değil aynı zamanda modern bir çiftlik ve öğrencilerin kendi binalarını bizzat kendileri yapmayı, toprağı işlemeyi öğrendikleri, başlangıçta lise derslerinden çok farklı olmayan derslerini bir yandan izlerken, bir yandan da yaşantılarını düzenledikleri bir yatılı kurumdur. Öğretim elden geldiğince yeni bir dünyanın kuruluşuna yardım etmeliydi. Ortak ve üretici çalışma bu yetiştirmenin temel ilkesiydi ve Anadolu köylüsü bunu binlerce yıldan beri imece adı altında bildiği için bu çalışmaya çok kolay ayak uyduruyordu. Frigya'da doğmuş klasik ozan Ezop da masallarında bu tür ortak çalışmadan söz eder.

Geleceğin öncüsü, köyünde yolunu şaşırmasın diye her enstitünün belirli bir bölgenin koşullarına uyması, özel kolaylıkları olmayan bir yere kurulması, önceden dikkatle hazırlanmış bir tasarıya göre yapılması, pahalı ve bakımı güç tesislerden kaçınması, acil ihtiyaçlarını bir an önce hazırlayacak duruma gelmesi gerekiyordu.

Tutucu pedagogların karamsarlık ve bozgunculuğuna karşın atölyeleri, meyve bahçeleri, ekin tarlaları, kooperatifleri, kendilerinin ürettikleri elektrik enerjisiyle yirmi enstitünün tam bir üretici etkinlik içinde bulunduğu 1946'ya kadar her şey çok iyi yürüdü. Birbirlerine yardım ekipleri gönderen bu enstitülerin hepsinde öğrenci sayısı maksimum olan 1000'e erişecekti. Ankara yakınında 1943'te kurulan Yüksek Köy Enstitüsü, Köy Enstitüleri için yeni tipte öğretmenler yetiştirmişti bile, yine öğretmenlerin köylere yerleştirilmelerini kolaylaştırmak amacını güden araştırma merkezleri hemen hemen kendiliklerinden doğmuştu. İlk yetişen köy öğretmenleri enstitü tarafından sağlanan hayvan, araç ve gereçleriyle okul- çiftliklerine yerleşmişlerdi. Köy öğretmeni ayda yalnız 20 lira alıyordu (O zamanın parasıyla aşağı yukarı 4 dolar), ama işlenmemiş tarlaları ekebilirdi, kendisinini ilişkilerini sürdürmek zorunluluğunda bulunduğu enstitüsünün gözetimi altında bu tarlaları işleme olanağı vardı.

Ne var ki, bu deneme ilk meyvelerini vermeye başlamışken, bir gericilik hareketi hortlayıp birdenbire bu atılımı durdurdu. Ama fikir yine bütün canlılığıyla ayakta durmaktadır ve denilebilir ki Türkiye öğretmen yetiştirme ve kullanmada şimdiye dek böylesine özgün, böylesine etkili bir yol bulamamıştır henüz. Bir kişiyi ancak doğup büyüdüğü bir köye yerleştirmek amacıyla okuyup yetiştirdiğimiz tek kurumumuz bu Köy Enstitüleridir. Burada kültürle teknik, ülküyle gerçek bilinci aynı amaçta birleşiyordu: Halkın seviyesini yükseltmek.

1965

(İstanbul'da yapılan "Kadroların Yetiştirilmesi" konulu kollokyuma sunulan bildiriden)

17 NİSAN:
BİR GURBET BAYRAMI

Sene 1922. Mustafa Kemal konuşuyor, bu memleketi gerçekten seven ve bu memleketin gerçekten sevdiği güzel insan, dünyaya bir yeni renk, bir yeni ses getirmiş, yaşamaya değer bir yaşantısı olmuş, doğru bildiğine kellesini koymuş, herkeslerden önce en güçsüz Doğu devletlerinden biri olarak en güçlü Batı devletlerine karşı savaşmış, saraya karşı halktan, geriliğe karşı ilerilikten, karanlığa karşı ışıktan yana bayrak açmış, verdiği sözü tutmuş, tuttuğunu koparmış, sahipsiz Türk'e sahip çıkmış Atatürk konuşuyor. Az ve öz söyleyecek, dinleyin; söylediklerinin en küçük sesi üstünde uzun uzun düşünün; o zamanki dilini kendisinin de sevmeyip değiştirdiğini düşünerek sözünün özüne varın:

"Efendiler, asırlardan beri milletimizi idare eden hükümetler, tamim-i maarif arzusunu izhar edememişlerdir. Ancak, bu arzularına vusul için şarkı ve garbı taklitten kurtulamadıklarından, bu netice milletin cehilden kurtulamamasına müncer olmuştur. Bu hazin hakikat karşısında, bizim takibe mecbur olduğumuz maarif siyasetimizin hudut-u esasiyesi şu olmalıdır:

Demiştim ki, bu memleketin sahib-i aslisi ve heyet-i içtimaiyemizin unsur-u esasisi köylüdür. İşte bu köylü, bugüne kadar, nur-u maariften mahrum bırakılmıştır. Binaenaleyh bizim takip edeceğimiz maarif siyasetinin temeli evvela mevcut cehli izale etmektir. Teferruata girmekten içtinaben bu fikrimi birkaç kelime ile tavzih etmek için diyebilirim ki, alelıtlak umum köylüye okumak, yazmak ve vatanını, milletini, dünyasını tanıtacak kadar coğrafi, tarihi, ve ahlaki malumat vermek ve âmal-i erbaayı öğretmek maarif programımızın ilk hedefidir."

Mustafa Kemalimizin bu sözlerini mahsus onun özlediği, yarattığı, onsuz da gelecek, ama çok gecikebilecek yeni Türkçeye çevirmiyorum. Mahsus çevirmiyorum ki, sayın okuyucularım, bu sözleri anlamak için sağa sola başvurup anlamaya çalışsın, yeni Türkiye'yi kuranlar nerden gelmiş, nereye gitmek istemişler bilin. Bu acayip Türkçe üstünde kafa yormakla şunu anlayacaksınız ki Atatürk sevmekte haklı olduğumuz, düşmanlarıyla haklı olarak savaşacağımız bir insanoğlu insandır ve kendi kendisini aşmasını bilmiştir. Atatürk konuştuğu dille özlediği Türkiye'nin uzlaşamayacağını anlayıp yeni bir Türkiye için yeni bir Türkçe gerektiğini anlamış, anlamakla da kalmayıp, dilini bile, değiştirilmesi en zor dilini bile değiştirmiş, daha doğrusu milletini kendisi gibi konuşmaya çağırmıştır. En ileri insanlık bunu gerektirir işte: Gereğinde dilini bile değiştirebilmek. Atatürk değişmenin gerekli olduğunu bilmiş, bilmekle kalmayıp canını değişme ülküsüne vermiş ve herkesin değişmez sandığını değiştirmiş insandır. Atatürk yaşamanın değişme olduğunu bilen ve bu bilgisini uygulayan binde bir insanlardan biridir. İşte, Köy Enstitüleri bu insanın, bu söylediği sözlerden, yaşanmış düşüncelerden doğmuştur.

Köy Enstitüleri, yeni bir Türkiye kurmak, Türkiye çoğunluğunu Atatürk'ün özlediği, Çanakkale'de, Dumlupınar'da savaşırken tasarladığı bir dünya için, bir ülkü, bir düş için kurulmuş ve Atatürk'ün düşmanları eliyle kösteklenmiş bir kurumdur. Bunu böyle bilesiniz ey Atatürk'ü sevenler!

Bugün Köy Enstitülerinin kurulduğu, Türkiye'de hakları yenmiş insanların haklarının tanındığı ve demokrasinin sözünden önce özünün, adlı adsız kahramanlarca gerçekleştirilmeye başlandığı gündür. Yirmi yıl önce 17 Nisan'ın anıldığı bir gecede bir köylü çocuğu Hasanoğlan'da Anadolu'nun tam ortasında bir akşamüstü, kendi eliyle diktiği bir Atatürk heykelinin önünde şunu söylüyordu: "Anadolu köylüsü, Anadolu'yu açlıktan, susuzluktan, hastalıktan, gericilikten kurtaracaktır."

Bu sözleri söyleyen genç, benim sevgili öğrencilerimden biri, bugün nerdedir bilmiyorum. O gece söylediklerini unutmuş da olabilir bugün; çünkü insanlar arasında Atatürk gibi, İnönü gibi sözlerinin eri olanlar binde birdir. Ama gerçek değişmiş değildir: Türkiye, Atatürk'ün dediği gibi, çoğunluğu köylü olan ve geleceği bu köylünün uyanmasına bağlı bir millettir. Bu milleti emperyalizm canavarının ağzından kurtaran Atatürk ve İnönü gibi gerçekten yürekli, kafalı ve sabırlı insanların karşısında bu memleketi bin yıllardır sömüren, sömürmesini bilen, güç karşısında sinip fırsat bekleyen, paranın büyülerden büyülü gücünü kullanan sinsi insanlar vardır. Bu insanlar yeni Türkiye'nin mutsuz ve bilgisiz çoğunluğunu gerçek dostlarına karşı çıkarmanın yolunu bulmuş ve Köy Enstitüleri gibi, Atatürk'ün yukarıdaki sözlerini gerçekleştirmek için kurulmuş ve gerçek demokrasinin bir yuvası olmaya yönelmiş bir kurumu çiçek açarken budamışlardır.

Köy Enstitüleri bu memlekette kurulmuş, kurulacak halkçı, gerçekçi, ilerici, kelimenin tam anlamıyla milli eğitim kurumlarının başında gelir. İlkin bu kurumlarda taklitçilikten kurtulup çağdaş dünya görüşüyle kendi koşullarımıza uygun, varlığımızın köklerine giden bir yol bulmuşuz. Tüketici okuldan üretici okula geçmişiz, ezberciliğin yerine yaşayan, yaşatan bilgiyi koymuşuz; insanoğlunun seve seve, sevine sevine de çalışacağını, işe koşacağını kanıtlamışız; işçilikle öğrenciliği birleştirerek her ikisini de angarya olmaktan kurtarmışız; yeşermez bozkırları yeşertmeye başlamışız. Sonra? Sonra kendi yaptığımızı düşmanımız gibi yıkmışız.

Köy Enstitülerinin kuruluş yıllarında olumlu, verimli bir eğitimin ne mucizeler yaratabileceğini gören bizler şaşarak soruyorduk birbirimize: Bu kadar kestirme, bu kadar bize göre, bize giden bir yola girmekte neden bu kadar geç kalmışız, diye. Meğer, tam tersine, erken girmişiz o güzelim yola. Daha doldurulacak çileleri varmış Anadolu'nun. Gecenin rotasında öten horozlar, vakitsiz açan kayısı çiçekleriymiş meğer Köy Enstitüleri. Daha sürüyle karanlık örücüleri, düşünce buzulları varmış içimizde, dışımızda. Genç üniversitelerimiz bile hazır değilmiş henüz bu Kolomb yumurtasına, kendi buluşumuza, bin dereden su getirip kavuştuğumuz ışığa. İmam-hatip okulları açmayı, yoksul Anadolu çocuklarının beyinlerini, gözlerini karartmayı, okullara din dersleri sokmayı milletimize daha uygun (yahut milletimizi ancak bunlara layık) görenler varmış Atatürk'ün partisi içinde, Atatürk'ün bilim getirsinler diye Batı'da yıllar yılı okuttuğu gençler arasında. Mehmetçiğin kanı, alınteri, gözyaşıyla rütbeler, cüppeler giyinip Mehmetçiğin başına çorap, örümcek ağı örecekler çokmuş

henüz bu güzelim memlekette, bu cennete benzer cehennemde.

Bir vahlanma değil bu söylediklerim, ne kadar öyle gibi görünse de. Yıpratılan devrimler karşısında yazıklar olsun demenin bir yararı olmadığını çoktan görmüşlerdenim ben de. Bir acı gerçeği dile getirmek istiyorum, her şeyin ne kadar acı da olsa gerçeklere dayanılarak düzeleceğine inanarak. Mutsuz olmasına mutsuz bu kutladığımız bayram, bu kışla ilk yaz arası 17 Nisan. Ama az bayram onun kadar candan, için için yaşayan umutlarla kutlanır. Tonguç Baba dirilir her yıl bugün ve haber sorar er geç yeniden kurulacak enstitülerden. Ölümünden birkaç yıl önce enstitülerin, sosyal reformların gecikmesine kurban gittiğini çok iyi anlamış ve enstitüleri diriltecek olan sosyal reformları beklemeye başlamıştı. Nitekim 27 Mayıs sosyal devlet kavramıyla birlikte enstitüler umudunu da getirmişti. Ama kara güç pusudaydı hâlâ. Kesti yine köylerin yolunu. Ama yol da çok daha iyi biliniyor artık, yolu kesen de. Görünen köy kılavuz istemeyecek artık.

1966

KÖY ENSTİTÜLERİNİ ANARKEN

Köy Enstitülerini halk adına aydınlar kurdu, halk adına yine aydınlar yıktı. Halk, Köy Entitülerini istiyordu da aydınlar onun için kurdu demek gerçeğe ne kadar aykırıysa, halk istemiyordu da aydınlar onun için yıktı demek de o kadar aykırıdır. Ama kuranlar mı gerçekten halktan yanaydılar, yıkanlar mı? Bu sorunun karşılığını vermek biz enstitülülere düşmez; ama merak edenlere şöyle bir yol gösterebiliriz: Baksınlar, kuranlar mı, yıkanlar mı daha çok çıkar peşindeydiler, kuranların kişisel kazancı ne oldu, yıkanlarınki ne?

●

Köy Enstitüleri elbet ortanın solunda bir eylemdi, onları yıkanlar da elbet ortanın sağındaydılar. O yıllarda CHP iktidarda olduğuna göre demek CHP ortanın hem solunda, hem sağında, ya da bir sağında, bir solundaydı. İşte CHP ile birlikte Köy Enstitülerinin başını yiyen bu ikilik oldu. Ortanın sağındakiler Celâl Bayar'la birlikte CHP'den ayrılmış olsay-

dılar, CHP kendine gelmek, yani ortanın solunda diretmek için bunca yenilgilere uğramak zorunda kalmazdı.

●

Bugün CHP'yi iktidarda düşünün: Bir partinin aydınlarından hangisi Köy Enstitülerini kurar ve hangisi yıkar? Elbet Bülent Ecevit kurar ve elbet Turan Feyzioğlu yıkar. Biri ne kadar kaçamaksız konuşuyor, öteki ne kadar kaçamaklı. Besbelli hangisinin halktan yana, hangisinin kapalıca para babalarından yana olduğu. Dert belli, deva belli artık CHP için: Kurduklarını yıkanlarla birlikte iktidara gelemez, gelse de yararlı olamaz.

●

Her devrimci kurum gibi Köy Enstitülerini de dışarıdan ve içeriden yıkanlar oldu. Dışarıdan yıkanlar, bilerek bilmeyerek, paranın uşaklarıydı; içeriden yıkanlar, bilerek bilmeyerek, paranın uşaklarının uşakları oldular.

●

Köy Enstitüleri yalnız köylüyü uyarmanın en kestirme yolunu buldukları için değil, kentlerde ve başkentteki eğitim ve öğretim sistemini temelinden sarstıkları için kapatılmışlardır. Köy Enstitüleri on yıl hızlarını sürdürebilmiş olsalardı, Türkiye'de orta ve yüksek öğretmenlerin çoğu öğrencilerinden ders almak zorunda kalabilirlerdi.

●

Köy Enstitüleri, fakir Türkiye'de, öğrencinin, öğretmenin, okulun üretici olmasını istiyordu. Batı'da, ezberci okula karşı öne sürülen iş eğitimi ilkesi, Türkiye'de yarınki dünyanın eğitim yolu olmakla kalmayıp, bağımsız bir milli ekonomi kurmanın yolu, yollarından biri olmak üzereydi. Kurulabilmiş yirmi Köy Enstitüsü'nden her biri on yıl sonra kendi kendisini beslemek, hatta bazı bölgelerde devlete kazanç sağlamak inancı, hiç değilse umuduyla kurulmuştu. Arifiye Köy Enstitüsü'nün balık işletme kurumu birkaç yıl içinde umutları aşmış bir duruma gelmişti bile.

●

Kendini herkesten akıllı saymak, akılsızlığın en kesin belirtisidir. Kendini herkesten daha akıllı sananlar da en çok politikacılar, en az da bilim adamları arasında görülür, görülmesi gerekir. Bir bilim adamı kendini herkesten daha akıllı sayıyorsa, siz de onu bilim adamı olamamış bir politikacı ya da politikacı olamamış bir bilim adamı sayabilirsiniz. Bizde böyleleri öteden beri çoktur. Bunlardan biri rütbesinin, cüppesinin gösterişine dayanarak ve kendi benzerlerine katılarak Köy Enstitülerinin bir ütopya olduğu fetvasını verdi. Bu fetva hiçbir Köy Enstitüsünün semtine uğramadan, kuruculardan hiçbiriyle görüşmeden yıkıcı politikacıları bilim adına desteklemek için verilmişti. Birkaç yıl içinde Türkiye'nin dört bir yanında gelmez denen suları getiren, yetişmez denen bitkileri, insanları umutlar ötesinde yetiştiren, bozkırlar ortasında on binlerce ışıklı pencere açan ve -hepsinden önemlisi- bunca yılgın köy delikanlısına bir ülkücülük aşılamış, güven vermiş, kapatıldıktan yirmi yıl sonra bile kuruluş bayramı kutlanan bir

kuruma bir bilim adamı ütopya değil, gerçekleşmiş bir ütopya diyebilir olsa olsa, yurdunda ummadığı bir başarı sağlamış olduğunu görmenin sevinciyle.

●

Coşku yaratmak eğitim ve öğretim kurumlarının ulaşabileceği en büyük başarıdır ve Köy Enstitüleri bu başarıya ulaşmıştır. Ortak coşku kötüye de kullanılabilir, diyebilirsiniz; doğru, kullanılabilir; dünyada bütün gericiler coşkuyu kötüye kullanmanın yolunu bulmuşlardır; ama hiçbir bilim adamı, hatta Köy Enstitülerine ütopya diyen sayın profesör bile bu kuruma gerici diyemez, çünkü bütün ütopyalar ileriye çevriktir ve Köy Enstitülerinde kötüye kullanılmış bir tek kazma, bir tek kürek bile yoktur. Bulana aşk olsun!

●

Köy Enstitülerinin gerçekleşmesine İnönü'nün bütün ağırlığını koyduğu da bir gerçektir, bu kurumun İnönü'nün Cumhurbaşkanı olduğu bir zamanda yıkıldığı, kurucuların ve benim gibi kurucu yardımcılarının kapı dışarı edildiği de bir gerçektir. Bu iki gerçek arasındaki tutarsızlığın nedenleri üzerinde duygulara kapılmadan, önyargılara saplanmadan düşünülürse son yirmi yıl içinde olup bitenler daha iyi anlaşılır. Köy Enstitülerini İnönü'nün kurtarabilecekken kurtarmadığını sananlara karşı Tonguç'un verdiği karşılık şu olmuştur: Siz ne Köy Enstitülerini biliyorsunuz, ne İnönü'yü.

●

Köy Enstitülerini yıkan güçle Amerika'da Kenndy'yi öldüren güç arasındaki ilişkiyi görmeyen çağdaş dünyada olup bitenleri görmüyor, göremez demektir. Kennedy, Köy Enstitülerini kuranların, Johnson, Köy Enstitülerini yıkanların adamıdır.

●

Bugünkü iktidarın Köy Enstitülerini kurmasını istemek, kurdun kuzuya hak vermesini istemek demektir. Köy Enstitülerinin yeniden kurulabilmesi için halkın bugünkü iktidarı haksız görmesinden başka çare yoktur. Şimdi artık Köy Enstitülerinin yukarıdan aşağıya değil, aşağıdan yukarıya bir güçle kurulmasını istemeli, özlemeliyiz. Atatürk bile dirilse bugün artık ancak aşağıdan yukarıya gelebilir Türkiye'de. Kaldı ki Atatürk dün bile, hiç değilse başlangıçta, aşağıdan yukarı gelmek zorunda kalmıştır.

●

Tonguç Baba kendine ütopyacı dedirtecek kadar ülkücü, baba köylü dedirtecek kadar da gerçekçiyidi. Düşüncesi hem yarınlara çevrikti, hem de birçok Anadolu köylerinin tarih öncesi durumuna. Tasarılarında küçük hesaplardan kurtulur, uygulamalarında en küçük hesaplara inerdi. Düşüncesi koşulların hem ötesinde hem içinde, daha doğrusu bir ötesinde, bir içindeydi. Bir ömür boyu ülküyle gerçek, gökle yer arasında mekik dokudu Tonguç.

●

Tonguç Baba Batılı olduğu kadar yerliydi. Kafasında kurduğu yapının planı Batılı, taşı toprağı yerliydi. İzlediği eğitimciler Batılı, özlediği aydın insanlar yerliydi. Köy ve Enstitü kavramlarını bir araya getirmesi bundandır.

●

Bütün kurucular gibi Tonguç da yumuşaklıktan sertliğe, çekingenlikten atılganlığa, kararsızlıktan karara çok çabuk geçiverdi. Bu özelliği az çok bütün Köy Enstitülülerde görülmüş, gelenekçi çevrelerde yadırganmış, yanlış yorumlara ve bazen sert tepkilere yol açmıştı. Hiç unutmam kaymakam olmuş bir okul arkadaşım bana bir Köy Enstitülü öğretmenden şöyle dert yandı: "Ben onlardan yanayım, kendilerine yardım etmek istiyorum. Bu öğretmen süklüm püklüm odama geldi; bir köylü gibi gereğinden fazla saygılı. Kalktım, yanıma oturttum, kahve ısmarladım. Güzel güzel konuşurken birden bana: "Ben buraya öğüt dinlemeye değil sizi ödeve çağırmaya geldim" demez mi! Şu küstahlığa bak sen; bir köy öğretmeni bir kaymakama, hem de kendisini korumak isteyen bir kaymakama söylüyor bunu."

Okurlar kaymakamla öğretmen arasındaki çatışmanın neden olduğunu anlamışlardır; ama ben yine de anlatayım kısaca: Köy Enstitülü öğretmen ağanın ve imamın okul yapımına engel olduklarını söyledikçe kaymakam onlarla iyi geçinmesini, yoksa köyde tutunamayacağını söylüyormuş kendisine.

●

Tonguç anlatmıştı bana övünerek: Adana'nın bilmem

unuttum hangi kazasında bir eğitim müdürlüğüne beş Köy Enstitülü gitmiş. Müdürle konuşurlarken bir yangın çıkmış. Koca hükümet konağında enstitülülerden başka kimse kalmamış ve enstitülüler yangını söndürdükten sonra kaymakamın evinde çay içmeye çağrılmışlar.

Sene 1944. Bir cip Kastamonu'dan Ankara'ya getiriyor bizi Tonguç'la. Köylere uğrayıp geç kalmışız. Sabahın dördünde yoldayız güle söyleye. Ankara'ya beş on kilometre kala cip durdu. Benzin bitti dedi şoför. Tonguç tek kelime söylemedi şoföre; yürüyelim, dedi bize. İki saat yürüdük yakınmadan ve yorulmadan. Yakınmak, yorulmak nedir bilmezdi Tonguç, bu bilgisizliğini yanında yürüyenlere de aşılardı. Türkü söylemek gibi bir şeydi onunla yürümek doğan güne karşı.

●

Bizim yurdumuzun hemen her yerinde nisan ayı kutsal bilinir. Nisan ayında toprak umutla ürperir çünkü, umutlar sonradan savrulup gitse de. Hele on yedi Nisan'da bir uğultu gelir toprağın derinlerinden. Masallardaki yeşil yaprak çıkar gibi olur yeryüzüne karanlık kuyulardan, kabaran sularla. Yeşil toprağı görünce korkmayacaksın, der masal: Korktun mu taş kesilirsin. On yedi Nisan'da bir müjde şimşeği parlayıp söner; mutsuzlar mutlu düşler görür toprak uğrunda ölen, üstünde çalışan yoksullara gülümser; yılanlar, çıyanlar, sülükler, keneler yoktur o gün görünürlerde. On yedi Nisan'da yer demir, gök bakır değildir henüz; Yaşar Kemal'in, Fakir Baykurt'un köy anaları acı karamsarlıklarından sıyrılıp ağayı, muhtarı, imamı ve kaderi bir başka gözle ve daha az kuşkuyla görürler. On yedi Nisan'da insan insanı sömürmez oluverir birden;

özgürlük soyut bir ülkü, bir palavra olmaktan çıkıp büyük çoğunluğun yaşama, okuma hakkı, kömürü topraktan çıkaranların kömürle ısınma hakkı olur; eşitlik Sıvas'ın Sivrialan köyündeki Âşık Veysel'in belki çok akıllı kızıyla, İstanbul'un büyük adasındaki tüccar Veysel'in belki çok akılsız kızının aynı yükselme olanaklarını bulmaları anlamına gelir o gün. Mevlana ve Yunus, Baki ile Karacaoğlan, Şeyh Galip'le Muhyi, Orhan Veli'yle Başaran kol kola girerler, köylü kentli bir uğurda savaşır on yedi nisanda. Bir yaman imece kurulur ki o gün Edirne'yle Erzurum ilk kez el ele verir; horon, halay, bar, zeybek yeni Türkiye'nin ortak harman yerinde oynanır; yalnız o gün türkülerin her türlüsü hep birlikte ve alaturkaya düşmeden söylenir. Ruhi Su koro başı olmuş gibi.

1967

17 NİSAN

On yedi Nisan Türk köylüsünün er geç sömürülmekten, kahır çekmekten kurtulacağına, köyler karanlıkta kaldıkça Türkiye'nin kutlu aydınlıklara eremeyeceğine, Türk köylüsünün yüreğinde tepilmiş, saklı kalmış yaratma güçleri olduğuna inananların bayrakları yarı yarı indirerek de olsa kutlamakta direttikleri, yeni adı Atatürk olan pir aşkına ve fakir aşkına direttikleri bir bayram günüdür. O gün tomur tomur umut gülleri açmıştı bozkırın ortasında. Yol bulunmuş, iş yürümeye kalmıştı. Bir yürüyüş eylendi ki bir günde on günlük yol alındı; her atılan adım çorak topraktan bir telli kavak çıkardı; Enstitü kurucularının yürekleri, kafaları yediveren güllere döndü. Bilmeyenlere, görmeyenlere nasıl gelir, bu söylediklerim. Değil kardeşim, masal değil, insanda çok keramet olduğunu; enstitülerin bu kerameti işleyiş ot bitmez denen yerlerde bağlar, bahçeler yaptıklarını, su gelmez denen yerlere su getirip o sudan da ışık çıkardıklarını ben gözlerimle gördüm.

On yedi Nisan, emeğin Tanrısal bir güç olduğuna ve Âşık Veysel'in dediği gibi, Tanrı ne kadar cömert de olsa tembeli tutmayacağına, işgücüne ve üretime dayanmayan eğitim ve öğretimin efendi-köle düzenini sürdüreceğine, kısa zamanda kal-

kınmak için paradan puldan çok insan yüreğini ve elini işletmek gerektiğine, bilimi tek mürşit saymakla birlikte en büyük bilim düşmanlarının bilim cüppesi giyenler arasında bulunabileceğine, bilimin özgürlük gibi her gün yeniden kazanılması gerektiğine inananların bayramıdır.

On yedi Nisan elbet Türk solunun, yani Atatürk gibi, İnönü gibi laik ve sınıfsız bir yeni türkiye özleyenlerin bayramıdır. O gün Türk köylüsü kendisini hor görmeyecek, derdine derman arayacak, yanı başında çalışacak, halinden anlayacak hem yerli hem ilerici bir eğitim kurumuna kavuşuyordu. Bu kurumda köylü, yani Türkiye halkının büyük çoğunluğu tarihte ilk kez kendi yöneticisini kendisi yetiştirecek ve kendi kendini yöneten halkın, yani gerçek demokrasinin yepyeni bir örneğini verecekti.

On yedi Nisan dünya eğitim tarihine Tonguç adında bir Türk'ün değeri gittikçe daha iyi anlaşılacak bir fidan diktiği gündür. Bizim budadığımız bu fidan, özgürlük savaşımız gibi, dünyanın birçok ülkelerinde, özellikle Hindistan'da, Türkiye'den getirildiği saklanmayarak dikilmiş ve yüzlerce Hint Köy Enstitüsü doğurmuştur. Bu fidanın kısaca tanımlanması ÜRETİCİ EĞİTİM'dir. Bu eğitim yolu kısa zamanda öyle beklenmedik başarılar sağladı ki, Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet Halk Partisi içindeki sözde köylü dostları maskelerini çıkarıp Köy Enstitülerinin karşısına dikildiler: Ünlü generaller, ünlü profesörler, ünlü politikacılar, ünsüz ama memlekette sözü geçen eşraf, ağalar ve imamlarla birlikte: Yooo, köylünün köylü kalması, devlet işlerine karışmaması, efendilerine boyun eğmesi gerek, dediler. Koca İnönü kendi partisine, kendi kurduğu orduya, savunduğu devlet yöneticilerine karşı, kurulmasını candan istediği, desteklediği Köy Enstitülerini ko-

ruyamadı. Günün koşulları da, enstitüleri içinden de sarsmaya başlayan tepkiyi zorla önlemeye elverişli değildi. Savaş yıllarının İnönü'ye verdiği olanaklar elinden çıkmış, sonuçlarını bildiğimiz politika dolapları dönmeye başlamıştı. Köy Enstitüleriyse devlet ve toplum güçlerinin çatışmasız elbirliğiyle yürütülebilecek yurtçapında devrimci bir kurumdu. Girdiğimiz çok partili düzende bu kurumu ancak, halkın desteğiyle devlet başına gelecek sol güçler kurabilecektir, er geç de kuracaklardır.

On yedi Nisan, kısa bir süre için de olsa, coşkun bir imecede el ele vermenin sevincini tatmış insanların bayramıdır. Neydi o mutlu, o mutlu günlerde, yediklerini hak eden, aldıklarından çoğunu veren, emeklerinin boşa ve sömürücüye gitmediğini gören gençlerin elleriyle yeşerttikleri topraklar üstünde kutladıkları on yedi Nisanlar? Bilmeyenler ne bilsin, bilenlere selam olsun!

1968

YİTİKLER ÜZERİNE

TONGUÇ

Devletimiz halka hizmet etmek zorunda mıdır? Evet. Halkımızın çoğunluğu köylü müdür? Evet. Köylümüzün büyük çoğunluğu kara cahil midir? Evet. Anayasamızda ilköğretim mecburi olduğuna göre, devletçe, milletçe ilköğretimi bütün köylülere ulaştırmak zorunda mıyız? Evet. Ne duruyoruz öyleyse? Kafa, yürek, para gücümüzü bu işe yöneltmek, bir ilköğretim seferberliği yapmak için ne bekliyoruz?

Tonguç Baba'nın sesi, 23 Haziran sabahı kaybettiğimiz gürbüz ses, 1936'larda bu çağrıyla yüklüydü. Aynı ses, bu su götürmez mantık örgüsüne şu gerçeği ekliyordu:

Türk köyünün şartları bilinmeden, Ankara'nın yanı başındaki köylere gönderdiğimiz öğretmenler bile görevlerini gereğince başaramamakta, Cumhuriyet'in elçisi olamamakta, öğrettikleri okuma yazma da birkaç yıl sonra silinip gitmektedir. Buna karşılık Osmanlı İmparatorluğunun, kendi dünya görüşünü, isteklerini benimsetmek üzere köylere yerleştirmiş olduğu medreseli kalıntıları bile köyün şartlarına uydukları, köylünün dertlerine kendilerince deva aradıkları için hâlâ et-

kin olmaktadırlar. Köyde yerleşecek, devletçe desteklenecek, işini sevecek, köyde sözü geçecek bir yeni köy öğretmeni tipi yaratmak zorundayız. Bu tipi yetiştirecek okul, şehir şartlarına göre kurulmuş eski öğretmen okulu olamaz. Sözden çok işe bakan köylüler için işle eğitimi uzlaştıran bir yeni okul kurmak gerekir. Kaldı ki ta Pestalozzi'den beri Batı'da kendini kabul ettirmeye çalışan ve son yıllarda değerlenen bir iş okulu vardır. Kurabileceğimiz bu yeni okulun ipucunu bir çavuş verdi bize. Atatürk'ün istediği ilköğretim raporunu hazırlamak üzere çıktığımız bir köy gezisinde hiç öğretmen girmemiş bir köyde okuryazar çocuklar bulduk. Birkaç yıl önce ordudan dönen bu çavuş çocuklara kendiliğinden tarlada, değirmende okuma yazma öğretmiş. "Cumhuriyetin padişahlık olmadığını, Atatürk'ün neler yaptığını, hastalıkların mikroptan geldiğini, trenin su buharıyla işlediğini anlatmış..."

Bu sözlerde de Tonguç'un idealist sesinin gerçekçi yanı beliriyordu. İdealizm de, gerçekçilik de Atatürk - İnönü Türkiyesi'nde eksik değildi: Ama eğitim ve hele ilköğretim işlerinde bu iki değeri en verimli şekilde birleştiren ilk eğitimcimiz Tonguç oldu. Köy Enstitülerinin yurt ve dünya ölçüsünde bir başarı olmasının, bütün budanmalara karşı hâlâ ayakta kalmasının sırrını bu mutlu birleşmede, bu ülkücü gerçekçilikte aramak gerekir. Tonguç okuduğu kadar gezen, sevdiği kadar bilen, yeni dünyaya açık olduğu kadar eski kalmış Anadolu'ya çevrik, coşkun olduğu kadar soğukkanlıydı. Düşündüğünü hemen kurmak, yaşamak, işler hale getirmek ister, yapıcı olmayan, şartları hesaba katmayan, gerçekleşmesi başkalarına bırakılan düşünceleri hoş görse bile benimsemez, çevresinde barındırmazdı. Düşünceden işe, ya da işten düşünce-

ye: Köy Enstitülerinin programlarını hazırlarken de, gündelik hayatını yaşarken de Tonguç'un desturu buydu. 1936-1946 yıllarında Tonguç'un pazarı, bayramı, gecesi, gündüzü, ekmeği, sigarası, sevgisi, rüyaları - rüya görecek kadar uyuyabildiyse - teker teker her birinin kuruluşunu iş edindiği Köy Enstitüleriyle doludur. Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nün kuruluş günlerinde onunla aynı odada yattığımız bir geceyi hatırlıyorum. Nedense birden uyanmış, karanlıkta parlayıp sönen ufacık bir kızıl ışık görmüştüm. Yıldız mı, uzaklarda bir çoban ateşi mi, bir acayip ateşböceği mi derken uyku sersemliğim dağılınca, Tonguç'un sigara içtiğini anladım. Sessizce seyrettim. Bu sönüp parlayan ışıltıda ne kaygılar, ne özlemler, ne öfkeler sezinliyordum. O gece belki de bir başka bozkırda bir başka enstitü kuruluyordu. Birbirini yakan birkaç sigarayı nerdeyse söz gibi dinledikten sonra uyuya kalmış, gün doğarken uyanınca Tonguç'un ciple Ankara'ya döndüğünü öğrenmiştim.

Köy Enstitülerinin doğması, kanunlaşması, kurulması, yaşaması şüphesiz, başta İnönü olmak üzere devlet adamlarımızdan, Saffet Arıkan, Hasan Âli Yücel gibi bakanlarımızın önderliği, sayısız öğretmen ve öğrencilerin destanı yazılmaya değer çalışmalarıyla mümkün olmuştur; ama en ağır yükü Tonguç seve seve kendi geniş omuzlarına yüklenmişti. Bu okulların bize göreliğini, köye göreliğini, yeni pedagoji ilkelerine göreliğini iş üstünde, masa başında, şûralarda, köy kahvelerinde, şoför uyumadıkça durmayan ciplerde sağlayan oydu. İş eğitimi ilkelerini on binlerce insana yazıyla, sözle tükenmez inancı, sevgisiyle benimseten o oldu. Kimin nerde, nasıl ve ne yaptığını, nelere muhtaç, nelere tok olduğunu o bilirdi.

Adı, resimleri gazetelerde çıkmayan, iş gerektirmedikçe nutuk söylemeyen, her türlü övünmeden, övülmeden kaçınan, gördüğü işin keyfiyle yetinen, kendinden yüz çevirenlere bile kolay kolay küsmeyen de oydu. Onunla ve onsuz Köy Enstitülerinin farkını bu destanı yaşamış olanlar bilir ve herhalde yazacaklardır.

1960

3. ÖLÜM YILDÖNÜMÜNDE

TONGUÇ

İsmail Hakkı Tonguç yeni bir Türkiye'nin özlemi içinde yaşlı bir genç, bir eğitim delikanlısı olarak öldü. Öldüğü gün her işe yeniden başlayacak durumdaydı. Bütün gerçek ülkücüler gibi ölümü hesaba katmadan, yaptıklarından çok yapacaklarına çevrilerek yaşıyordu. Dünya eğitim tarihine Köy Enstitüleri sayfasını eklemiş olan bu yaman kişi, ölürken şanlar, şerefler beklemek şöyle dursun, kendi eserini eleştirmekle uğraşıyordu: "Enstitülere daha çok kız öğrenci almalıydık", "Fırsat varken İnönü'yü dinleyip daha çok enstitü açmalıydık", "Eğitimde sinemadan yararlanmalıydık" diyordu. En haklı davaya uğruna gördüğü en acı haksızlıklar, nankörlükler, kalleşlikler onu ne yıldırmış, ne işinde soğutmuş, ne de yurduna küstürmüştü. Kendini yakmadan köylerin karanlığına ışık götürülmeyeceğini biliyordu çoktan.

Köy Enstitülerinin gerçekleşmesinde İnönü, Yücel ve Tonguç adları birbirinden ayrılmaz, ama bu işte en büyük yükü ve sorumluluğu Tonguç'un sırtlamış olduğu da su götürmez. Devletin verdiği harcı yoğuran odur. Bu kurumları dünya eğitim tarihinde bir yenilik yapan onun düşüncesi, enstitü-

lü gençleri bunca yıkım ve kırımlara inat ülkülerine bağlı tutan onun gürbüz yüreğidir. Devletin verdiği imkânların tek damlasını boşa harcamayan Tonguç, her örülen duvarın, her kazılan toprağın yanı başında durur gibiydi. Ama gözetlemek, çalışmaya zorlamak için değil, güven, umut ve sevinç vermek için! Tonguç'la birlikte taş taşımak, türkü söylemek gibi tatlı gelirdi insana. Ne mutlu Tonguç'la çalışmış olanlara!

Okulu bir eğitim işletmesi haline getirmek sadece Türkiye'nin ekonomik koşullarına ve hızlı kalkınma gereğine uygun bir buluş değildi; bu buluş, dünya okullarını ortaçağ alışkanlıklarından biraz daha kurtarmak için her yerde atılmaya başlayan ileri adımlardan biriydi. Ortaçağ kalıntısı okul, her bakımdan tüketerek öğreten okuldur. Tonguç'un ve devrimci Batı eğitimcilerinin öne sürdükleri okulsa üreterek öğreten okuldur. Bu okulda iş sözden önce gelir; öğrenciye bilgi verilmez, öğrenci bilgiyi alır. Çocuk yıllar yılı boşuna işleyen bir öğrenme makinesi olmakla kalmaz, okula geldiği gün kendi kaderini yoğurmaya başlar. Ağacı dikip büyüterek, suyu arayıp bularak, her şeyi kendi gözleriyle görerek, kendi hayatını ve dünyasını kazanan, taştan ekmeğini ve bilgisini çıkaran bir işçi! Eski okulda öğretme çocuğa zorla ya da yalvara yakara hap yutturma gibidir; yeni okulun aradığı ise, çocukta kendiliğinden var olan kurma, türetme, üretme gücünü bilimle uzlaştırmanın yoludur. Bu yol bulunduğu gün, okul, öğrenciler ve öğretmenler için bir zorlama ve zorlanma yeri olmaktan çıkıp, okuldan kaçmakla bulduğumuz yaşama sevincinin ta kendisi olacak. Ne imtihan kalacak o zaman, ne yoklama, ne azar, ne özür, ne çatık kaş, ne sınıf birinciliği, ne öğretmene saygısızlık ya da dalkavukluk, ne de müdürlere curnalcılık. Yaratıcı iş, ahlakı da kendiliğinden getirecek okula.

Tonguç böylesi bir okulu hayal etmekle kalmadı. Eski alışkanlıkların, karşı komaların, çelmelerin ortasında Köy Enstitülerine bu okulun tohumlarını ekti. Kısa zamanda aldığı sonuçlar yer yer kendi umutlarını da aşan birer eğitim mucizesini andırıyordu. Eski okullarda yetişmiş öğretmenlerle iş eğitimini uygulamak deveye hendeği atlatmaktı: Deveye hendeği atlattı Tonguç. Yüksek Köy Enstitüsü kapatılmasaydı deveye hendek atlatmaya da lüzum kalmayacaktı. Tasarlayıcı olduğu kadar da uygulayıcı bir düşüncesi vardı Tonguç'un. Gerçekçi düşler gören ve düşlerini gerçekleştirmesini bilen bir eğitimciydi Tonguç. Batılılar onun için Türklerin Pestalozzi'si dediler kendisine. Bununla beraber başarısı yalnız düşüncesiyle açıklanamaz. Bu başarıda insanlara güvenmenin payı büyüktür. Atatürk gibi, İnönü gibi Tonguç da halka, Mehmetçiğe güveniyordu. İş arkadaşlarına, en acı ihanetler bahasına da olsa güveniyordu. Zorla yaptırılamayacak işleri köy çocuklarına sevinçle yaptıran, İstanbul çocuklarına dağ başlarında, bozkırlarda İstanbul'u aratmayan bu güven oldu. Yapabilirsiniz dedi herkese ve herkes yaptı.

Tonguç'un, İstiklal Savaşı'nı kazanan ve devrimleri başaranlarla ortak bir başka özelliği de, kafasıyla Batı'ya, yüreğiyle halka bağlı olması, Batı'yı bildiği kadar Anadolu'yu da bilmesiydi. Bu iki taraflı bilgisi onu Batı züppeliğine düşmekten de korumuştur, köy romantizmine de. En ileri eğitim ilkelerini en geri çevrelere uygulaması bu bilgiyle mümkün olmuştur. Batılı kalarak yerli koşullara uyma: Tonguç'un değişmez taktiği buydu. Onun için yarattığı yeni okulu Batılı bilginler de yadırgamadı, Türk köylüsü de. Yadırgayanlar yalnız bizim kara cüppeli ya da fraklı yarı aydınlarımız, halk dayaktan anlar diyen idarecilerimiz, iş sözünden, işçi kılığından gocunan

sömürgenlerimiz, Batı'yı da, memleketi de yarım yamalak bilen kendini beğenmiş sözde bilginlerimiz oldu. Böyle okul olmaz, olsa da bize gelmez dediler. Onlar diye dursunlar, Tonguç'un düşüncesi Anadolu topraklarına sökülmez kökler salmıştır. Bu kökler onun özlediği okulu er geç yaratacak. Enstitüler konusunda aldatıldığını anlamaya başlayan halk, büyük dostu Tonguç'un hakkını arayacak, ülküsünü yeşertecek, göreceksiniz. Ta Hindistan'da filiz vermiş olan bir düşünceyi bizde baltalayan mutsuz, nursuz kişilerin varsa er geç kızaracaktır yüzleri. Onların yıkıcı emekleridir boşa gidecek olan: Tonguç gibilerin emekleri boşa gitmez. Bozkırda, yemyşil umutlar içinde yatıyor Tonguç.

Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nde koskoca bir heykel vardı, tohum saçan bir köylü heykeli. Her sabah ilkin o çıkardı karanlıklardan. Yamacı dönen trenlere merhaba derdi. Köylü çocukları, Hasanoğlan'a pir aşkına gelmiş bir cömert sanatçıyla, Nusret Suman'la birlikte çamura biçim vermesini, kalıp çıkarmasını, beton dökmesini öğrene öğrene yapıvermişlerdi bu heykeli. Yıkanların nasıl elleri vardı yıkmaya o heykeli? Ne hakla, ne kafayla? O heykeli düşündüm bugün, Tonguç'u anarken. Tohum atanların sembolü, tohum kıranların da sembolü oldu. Yarının mutlu Türkiye'si tohum atanlarındır, tohum kıranların değil!

1963

YÜCEL

Memleketçi insan. Memleketi de, insanı da Yeni Türkiye'nin gerçeklerine uygun olarak düşünürseniz, bu iki kelime size erken yitirdiğimiz, kadrini birçok değerlerimiz gibi sonradan bileceğimiz Hasan Âli Yücel'in kişiliğini özetler. Yücel, çağdaş aydının bütün sorunlarını memleket açısından ele alır, her düşünceye memleketinde uygulanabildiği ölçüde değer verir, bu yüzden dünya açısından düşünen dostlarıyla çatışır, dar görüşlü sayılmaya razı olurdu. Gündelik yaşayışında bile Yücel, ayağının memleket gerçeklerinden, yurttaşlarının zevk ikliminden, kesilmesin istemezdi. Her düşüncesi, her savaşı yeni ve umutlu bir Türkiye'ye çevrikti. İnsan olaraksa dünyaya, hiçbir sınır tanımayacak kadar açıktı: Her türlü insana hepimizden daha çabuk yaklaşmasını, hemen sıcak bir anlaşma ortamı sağlamasını bilirdi. İnsanlığın sözünü etmek kolay ama her insanla halleşmek zordur; Yücel, ayağı kaydırılmak, arkasından vurulmak bahasına, daha kötüsü, gerçek dostlarını yitirmek bahasına her insanın düşünce sofrasında içebiliyordu. O kadar ki Yücel, en sağcı ve en solcu düşünceleri bile memleketçi olmak şartıyla, hoşgörürlükle karşılar, nice aydınlarımızın düştüğü yersiz, memleket için yararsız bağnazlıklara, parlak da olsa verimsiz aşırılıklara düşmezdi.

Yücel bu memlekette, kelimenin cömert, su götürmez anlamıyla iş görmüş adamdır. Koşulların gönlümüzce olmadığı, koyunun kurttan ayrılmadığı, derdin de devanın da alacakaranlıkta göründüğü bir yerde iş görmenin, gereğince öğretmen, müfettiş, eğitim bakanı, yazar olmanın zorluğunu bilmeyen bilmez, anlatmaya çalışmak da boştur, anlamak istemeyene. Geri kalmış bir memlekette hiçbir başarı dünyanın gözünü doyuramayacağı için orada işgörenlerin kadrini yalnız insafı olanlar bilecektir: Yücel'in kadrini de yalnız insafı olanlar bilmiş, olmayanlarsa zamanla ister istemez bileceklerdir.

Bizim gömlek değiştiren yurdumuzda iş görmenin ilk şartı kendi kabuklarını kırmaktır. Kabuklarını Yücel'den daha çok kıran, ondan daha yeni düşüncelere ulaşanlarımız vardır; ama kendi kabuklarını kırmak başka, kendisiyle birlikte on binlerin, yüz binlerin kabuklarını kırmak başkadır. Yücel köşesinden konuştuğu zaman bile, bir köşe adamı değildi: Orta insana, ortanın insanına seslenmek, onunla yan yana ilerlemek istiyordu. Bir kişinin atabileceği dev adımından çok, bin kişinin atacağı insan adımlarını istiyordu Yücel. Herkes de aynı şeyi mi istemeli? Hayır. İş görmenin tek yolu bu mudur? Hayır. Toplumla bağlarını koparıp engine seslenmek de güzeldir, önünde sonunda toplumun yararınadır: Ama yalnız tepelerden seslenen insanlardan kurulu bir toplum düşünün: Nasıl yürür o toplum?

Kaldı ki biz Yücel'i ortalarda iş görmeye bile bırakmadık: Kimimiz sağcı dedik Yücel'e, kimimiz solcu . Kendi partisi bile Yücel'i yolunda yalnız bırakıp, onun yaptığını yıkacak iş görmez insanlara başvurdu. Nice aydınlarsa Yücel-Kenan Öner davasında seyirci kalmakla bile yetinmeyip için için

ya da açıkça Kenan Öner'den yana oldular. Politika her yerde bindiği dalı keser böylesine.

Yücel'in büyük küçük bütün çabalarının yöneldiği hedef neydi? Memleketine Batı kültürünün, kendi deyimiyle Garp kafasının girmesi. Yücel bu uğurda sevmediği, çatıştığı insanlarla bile işbirliği etmek büyüklüğünü göstermiştir. Memleketindeki aydın kıtlığını bildiği için eli kalem tutan insanı, düşmanı da olsa, harcamaktan çekinirdi. Kendini hoş görmeyecek kimseleri hoş görmesi doğru muydu? Dostluğun ancak düşünce birliğiyle mümkün olduğu bir çağda kapısını her kafadaki insana bir dergâh gibi açık tutması yerinde miydi? Hoş görürlüğün bu derecesi onun özlediği Garp kafasıyla uzlaşabilir miydi? Bunlar su götürür; ama Yücel'in açık, yürekli, kin tutmaz, herkese karşı iyi niyetli bir insan olduğu su götürmez.

Yücel'in iyimserliği de sınır bilmez. Bütün yüzlerin asıldığı günlerde onun yüzü güler. Savaşta tek başına kalmanın bile acı yanını görmez, tadını çıkarmaya çalışırdı. Hep hayata, umuda, mutluluğa çevrik gürbüz bir sağduyusu vardı Yücel'in. Bu yüzden sanatta, edebiyatta, felsefede aşırı acılığı, "zehir yeşilini", zifiri karanlığı, bunalmışlığı tadamaz, bunlardaki insan derinliğini görse de yadırgardı.

Yücel öldüğüne inanılmayan insanlardandır: Çünkü sağken ölmüşlerden değildi. Derdinden çok sevincini yüceltir, yayar; hiç ölmeyecekmiş gibi yaşardı. Değişmese bile değişmeye, yorgunsa bile çalışmaya, mahzunken bile gülmeye hazır bir hali vardı. Onunla konuşurken, çalışırken hiç akla gelmeyen bir şey varsa o da ölümdü. Yüz yıl da yaşasa ölüm düşüncesini semtine uğratmayacak gibi görünürdü. Kim bilir, belki de ölümden çok korktuğu için ölüm yokmuş gibi yaşıyordu. Bize kendini ölümün yenemeyeceği bir insan gibi ta-

nıtmıştı. Taşkın diriliği, gürbüz kahkahası ve hele yalın, keskin bakışlı, sağlam renkli gözleri ölümü kovar gibiydi çevresinden. Ölümün bir fiskeyle yıktığı Yücel gürül gürül yaşayan bir insandı.

Eğitimci olarak İnönü'ye yaranarak değil inanarak tuttuğu yol açık ve seçik düşüncesiyle belirttiği, savunduğu, gerçekleştirdiği görüş şuydu: Bir yandan Türkiye'nin insan kaynaklarına, daha kısacası, bir yandan hümanizmaya, bir yandan köylüye gitmek. Karanlıklar içinde bir çoğunluk ve yarım yamalak bir Tanzimat aydınlığıyla Yeni Türkiye'nin kurulabileceğine inanmıyor, eğitim ve öğretim ilkelerinin bu iki acı gerçeğe çevrilmesini istiyordu. Köy Enstitüleri ve Dünya Klasikleri için yıllarca, geceli gündüzlü, cenkleşe tartışa, Büyük Millet Meclisi'nden köy kahvelerine kadar her yerde giriştiği savaşın özü sözü buydu. Ona çatanlar düşüncelerini açıkça söylemiyor, hangi ilkelere dayandıklarını açıklamıyor, sadece çelme atıyorlardı. Ne kazandık bu iki seferberliğin gevşetilmesinden? Bir başka Yücel, bir başka Tonguç'la eğitim ve öğretim işlerimize daha ışıklı, daha umutlu, daha hızlı bir akış mı kazandırdı? Kimin dili varsa söylesin, kazandırdı diye.

Yücel yine de küsmüş değildi. Yeniden onarmaya, Sokrates'le Türk köylüsünü buluşturmaya hazırdı. Ölmüşken bile yine hazırmış gibi geliyor bana.

1961

YÜCEL'İ ANARKEN

Hasan Âli Yücel insanı politikadan iğrendirmeyen sayılı insanlardan biriydi. Kelimenin kötü anlamında politikacı olmadığı için de, bütün iyi niyetine karşın belki de iyi niyetli kalmasından ötürü, politikadan ve ne yazık ki devlet işlerinden uzaklaşmak zorunda kalarak, yeniden hizmete girmenin, sağduyusunu eğitim işlerimize getirmenin özlemiyle bir köşede öldü.

Hasan Âli Yücel, kendi kuyusunu kazanları yanı başındaki koltuklara oturtacak, yüreğinin ve evinin kapısını düşanmanlarına açacak bir insandı. İkiyüzlü olmaktansa zevksiz, dobra dobra, hatta kaba görünmeye razı olurdu. Türkiye'ye yararlı belli bir iş için çalıştığınız sürece onun dostluğunu, yardımını hemen kazanabilirdiniz. İş arkadaşları arasında hiç hoşlanmadığı kimseler bulunabilirdi. Hiç kimseye kin beslemiş olduğunu sanmıyorum.

Yücel kumanda etmekten hoşlanır, saklamazdı da hoşlandığını. Tepilmiş, acılaşmış duyguları yoktu. İşini bilmenin, kendine güvenmenin rahatlığı içinde iyimser ve gülümserdi her zaman. Kendinde ve başkalarında hiç çekemediği şey asık yüzdü. Çalışmanın bir sevinci olmasını ister, en zor işleri güle söyleye başarırdı. Vehim, kuşku nedir bilmezdi. Engeller

karşısında şaşırmaz, duraksamazdı. Belalar karşısında kayıtsız değildi, ama ezilip kalmazdı da belaların altında. Kaygıları gürbüz bir kahkahayla dağıtıvermesini bilirdi. Sanatçı yanını köreltecek kadar bulutsuz, gölgesiz bir iç rahatlığı, dolambalçı yollara, alacakaranlıklara pek girmeyen kendinden emin bir sağduyusu vardı. Düşünce ayrılıklarını hoş görür, ama kendisi orta yoldan şaşmazdı. Aşırı gitme, onun yaradılışına aykırı bir davranıştı. Her çeşit insanı anlayışla dinleyebilirdi. Hayatın her türlüsünü tanımış, memlekette ve dünyada çok dolaşmış olmak, insanları geniş bir açıdan görme gücünü kazandırmıştı ona.

Yücel bütün bu özellikleriyle, bizim koşullarımız içinde, yapıcı bir devlet adamı olmaya namzetti ve oldu da. Yıllar yılı, eğitim tarihimizde görülmedik bir hız ve verimlilikle çalıştı da; Atatürk'ün, İnönü'nün dilediği halktan yana birçok eğitim ve öğretim işlerine ayak oldu da. Büyük Millet Meclisi'nde, kasabalarda, köylerde, okullarda, sokaklarda, her aydının göstermeyeceği sabır, ustalık ve keyifle, yüz binlerce yurttaşa Yeni Türkiye'nin, demokrasinin ana kurallarını benimsetti de. Böyle iken nasıl oldu da Yeni Türkiye, kendi yarattığı, kendine hizmet eden bu adamı, para pul kazanmaktan çok bir yapıcılık ünü kazanmak isteyen bu eğitimciyi bir kenara atıverdi ve yerine, iyi niyetli, iyi yürekli olmakla beraber, onun da dost olarak tuttuğu, ama her insan elini sıktıktan sonra mikrop kaptım vehimine kapılarak gizl gizli odasında ellerini ispirtoyla yıkayan Reşat Şemsettin Sirer'i getirdi? O Reşat Şemsettin Sirer ki, İnönü'ye kendini beğendirmek için Çankaya'da hümanizma üstüne konferanslar verirken bir yandan da Yeni Türkiye'nin bilerek bilmeyerek kuyusunu kazan ırkçılar ve ırkçıların, bilerek bilmeyerek kendilerinden saydık-

ları ağalar, beylerle İnönü'ye karşı, bilerek bilmeyerek, işbirliği yapıyordu. Neden Atatürk'ün kurduğu Halk Partisi, dünyanın en ilerisinde olmamakla beraber en gerisinde de olmayan Hasan Âli Yücel gibi bir eğitim bakanını bırakıp, daha ileri görünmekle beraber en geri güçlerimizle anlaşan sol görünüp sağcı olan, daha açıkçası Nazizme, Faşizme kayan Reşat Şemsettin Sirer'den yana gitti? İşte, Demokrat Parti, Menderes'in asılması, 27 Mayıs, koalisyon, 22 Şubat dahil bütün sorunlarımız bu soruya vereceğimiz karşılıkla ilgilidir.

Hasan Âli Yücel'in var gücüyle sözcülüğünü, işçiliğini yaptığı parti günün birinde, kendi düşmanlarıyla işbirliği yapmak zorunda kaldı. Bu düşmanlar, kendilerine gülümseyen Reşat Şemsettin gibi saf yürekli politikacılara katılacak yerde, kendi çocuklarını bile bile aldatan şeytan politikacıların yolunu tutup, zavallı Anadolu'nun bin yıllardır çektiği sıkıntıyı ve devlet düşmanlığını sömürüp, Yeni Türkiye'yi kuran Atatürk-İnönü politikasına karşı kodular. Yücel kendi partisindeki gerilemenin kurbanı oldu. Bu gerilemenin İnönü'den geldiğini sanmak, Türk aydınlarından birçoklarının üstünde durulmaya değer gafletlerinden biridir. Çünkü İsmet İnönü, Hasan Âli Yücel'in eğitim alanında yaptığı bütün değişikliklerle candan ve yakından ilgiliydi. Onun da, Tonguç'un da en verimli zamanlarında işlerinden ayrılmalarına en çok üzülen yurttaşlarımızdan biri de İnönü olsa gerektir. Ama birçoklarına göre İnönü istese onları da tutar, partisinden ve memleketten gericileri de atar, Türkiye'yi bütün mikroplarından, sömürücülerinden, ruh hastalarından kurtarırdı. Onlara sorarsanız bugün bile İnönü istese huzuru da getirebilir, kendi partisini de, öteki partileri de temizleyebilir, Köy Enstitülerini şıp diye eski durumlarına sokabilir, aklımızdan her geçeni yapa-

bilir. Oysa İnönü öteden beri neyi ne zaman yapabileceğini düşünen, her adımını elindeki güçleri hesaplayarak atan gerçekçi bir devlet adamıdır. Türkiye'de Yücel gibileri tutacak bir ortamın gelişmesine çalışmak, onun için Yücel'i tutmaktan daha önemliydi: Kaldı ki Yücel'i, demokratik gelişmenin zorunlu tepkilerine karşı da tutabildiği kadar tutmuştu.

Köşesine çekilen Yücel, memleketine de, dünyasına da küsmüş, karamsarlığa düşmüş değildi. Aslında Atatürkçülüğe saldıran Kenan Öner'e karşı kendini, dolayısıyla Atatürkçülüğü, partisinin devrimci yanını savunduktan sonra söz, yazı ve işle, düşüncesinin yönünü değiştirmeden, yurttaş Yücel olarak çalıştı ve umudunu yitirmeden güzel ömrünü bitirdi. Son yıllarında Yücel'in yazılarında belki yalnız dinle ilgili olanlar, bazı okurlarını şaşırtmış olabilir. Bu konuda önce Halk Partisi'nin Demokrat Parti'yi önlemek kaygısıyla, sonra Demokrat Parti'nin oy sağlamak tutkusuyla yol açtığı çorap söküğüne benzer gerilemeler, Yücel'in, içten de olsa, Allah bir demesi, bir çeşit zamana uyma gibi görülebilir. Ben, Yücel'in din üstüne konuşmalarında kişisel bir politika olduğunu sanmıyorum. Öyle olsa, Tanrı ile ilgili şiirlerini kendi sağlığında çıkarırdı. Yücel sadece, gerçekten laik olduğunu, insanın Tanrı ile politika dışı ilişkileri olabileceğini, Köy Enstitülerinden, dünyaya açılmanın ille de dine karşı, gerçekten inananlara karşı olmayı gerektirmediğini anlatmak istiyordu bence. Onun gibi duymak ve düşünmek, din karşısındaki davranışını paylaşmak zorunda da değiliz, ama dinden söz etti diye onu da din bezirgânlarıyla karıştırmaya hakkımız yoktur. Asıl önemli olan Yücel'in devlet adamı olarak, yazar olarak, yurttaş olarak insan düşüncesinin özgürlüğünden, insan haklarının kutsallığından yana çıkmış, çıkarcı gericilikle savaşmış olmasıdır.

1962

YÜCEL'İ ANARKEN

Otuz yıl kadar önce bir yazımda Türk sanatçısının Batılı okulunda yetişmesi, ama yurt gerçekleri ve değerlerinden kopmaması gerektiğini ileri sürmüş, bunu gerçekleştiren bir şair örneği olarak da, "Ben Paris'e alafranga gittim, alaturka döndüm" diyen Yahya Kemal'i göstermiştim. Yücel bu yazıma bir doçentin gafleti diye sert bir karşılık vermiş, dediklerimden çok da verdiğim örneğe çatmıştı. Daha tanışmıyorduk kendisiyle. Kendisi tanışmak, konuşmak istedi benimle. Tepebaşında bir yerde buluştuk, tartıştık; örneğin dışında anlaştık da az çok. Derken söz Nurullah Ataç'a geçti. Araları açıkmış, bilmiyordum. Nesini beğenirsiniz bu adamın, diye sorunca Yücel, her şeyden önce kimseye dalkavukluk etmeyişini, dedim ben de. Meğer bilmeyerek, istemeyerek o günlerde Yücel'e söylenebilecek en acı sözü söylemişim: Ataç onun Atatürk'e dalkavukluk ettiğini söylemiş bir yerde. Yücel bunu bildiğimi sanıp bana ne kadar kızsa haklı olurdu. Kızmadı, daha doğrusu öfkesini yendi ve işte benim kendisine sevgim, saygım da böyle başladı. Böyle bir durumda az kişinin gösterebileceği bir olgunlukla, her hayranlığı dalkavukluk saymanın kolay olduğunu, Atatürk'e iktidarda olduğu için değil Atatürk

olduğu için ve gösterdiğinden daha da fazla bağlı olduğunu, Atatürk'ü gerçekten sevenlerle sevmeyenleri benim gibi Atatürk'ün kurduğu üniversitede çalışanların ayırt etmesi gerektiğini, Ataç'ın kendisine haksızlık ettiğini günün birinde anlayacağımı uzun uzadıya anlattı.

Aradan aylar, yıllar geçti. Bu arada Atatürk öldü. Yücel, bakan oldu. Şu oldu, bu oldu. Derken, bir gün ben de üniversiteden (o zaman kendi isteğimle) ayrılıp Yücel'in yakın iş arkadaşları arasına katıldım. Talim ve Terbiye'de, tercüme bürosunda, Köy Enstitülerinde çalıştım ve Yücel'in özü sözü bir, hoşgörür, kin tutmaz, kişisel hınçlara kapılmaz bir insan olduğunu türlü örnekleriyle yakından gördüm. Ataç'ın Tercüme Bürosu'na gelmesi gerektiğini söylediğim zaman: Keşke gelse dedi ve Ataç geldi.

Yücel bütün iş arkadaşlarına saygılı olmakla kalmaz, hepsini var gücüyle çalıştırmanın yollarını bilirdi. Onun bakanlığa getirdiği çalışma hızının şevkinin olağanüstü olduğunu sonraki yıllar gösterdi. İşleri yürütmek için kaş çatıp surat asmanın şart olmadığını, işte ciddiliğin, titizliğin güler yüzle de sağlanabileceğini ispatlamış nadir yöneticilerdendi Yücel. Birçoklarının yadırgadığı laubaliliği, şakacılığı aslında iş gördürme gücünün bir yanıydı onun. Bu yanıyla çok insan kazandığını, işleri hızlandırdığını gördüm. Yücel gülen, söyleyen, ama güler söylerken işini, bir an önce başarmak istediği işi aklından çıkarmayan bir bakandı. Bir işin yürümesi için nereye, ne zaman, nasıl başvurulacağını bilir, çözülmez sandığımız düğümleri bir anda çözüverirdi.

Yücel'in bu kişisel özelliklerini andıktan sonra biraz da politik serüvenine değinmek isterim. Yücel, Atatürk'ün kurduğu Halk Partisi'nde, bugün ortanın solu adını alan devrim-

ci kanadın birkaç gerçek temsilcisinden biriydi. Ortanın o kadar içtenlikle solundaydı ki, partisinin türlü nedenlerle sağa çarketmesini beceremiyordu. Halk Partisi onu feda etmekle bindiği dalı kesmiş olduğunu şimdi anlamaya başlıyor, başlayabilir. Başlamalıdır. Yücel partisine küskün olarak öldü. Yaşasaydı ortanın solu onu partisiyle barıştırabilirdi ve Yücel bugün de partisinin bulabileceği en iyi eğitim bakanı olurdu. Ne varki Halk Partisi'nde bindiği dalı kesecek, Yücel'e yapılanı Ecevit'e de yapabilecek, yapmak için fırsat kollayan tümenle insan var diyorlar.

1968

KİTAPLAR ÜZERİNE

SÜLEYMAN EDİP BALKIR'IN ANILARI

Arifiye!
Şoför durdu, Enstitü Mektebi, dedi
Süleyman Edip bey müdürün adı
Bir yol da burada duralım
Ellerinde nasır, yüzlerinde nur
Yarına umutla yürüyenlere
Bir selam uçuralım

Orhan Veli
(Destan Gibi 1946)

Süleyman Edip Balkır'ın Eski Bir Öğretmenin Anıları diye yayımladığı güzel kitabı okurlarıma, öğrencilerime salık verirken Orhan Veli'nin dizelerinden daha iyi bir giriş bulamazdım. Orhan Veli gibi kimselere yaranmak istememiş, kişiliği ve şairliğiyle çıkarcılığın, gericiliğin karşısına dikilmiş bir insanın bir okula, hele bir müdüre selam uçurması üstünde durulmaya değer bir olaydır. Bu dizelerde devrimci Türk şiirle-

riyle devrimci Türk eğitimi mutlu bir rastlantıyla kucaklaşıyorlar.

Destan Gibi'nin çıktığı 1946 yılı ne yazık ki umutlu yürüyüşlerin birden durakladığı yıl oldu. Orhan Veli'nin uçurduğu selam daha yerine ulaşmadan, elleri nasırlıların gözlerindeki nur donuklaşıverdi. Etkinin tepkisi sandığımızdan daha erken geldi. Kendi devleti bir kez daha Anadolu'nun soluğunu kesti. Kırk bin köyümüz, yüzde seksenimiz, Kurtuluş Savaşı'nı kazananlarımız bir kez daha elleri böğründe garip kalıverdiler. Padişahlar padişahı, krallar kralı PARA sen misin eli nasırlılara selam uçuran dedi Orhan Veli'ye, ve Enstitü Mektebi Süleyman Edip Bey'le birlikte şoförün de, şairin de durup bakamayacakları bir yer oluverdi.

Gelelim kitabımıza. Günü gününe tutulmuş anılara dayansaydı Balkır'ın kitabı son elli yıllık ilköğretim çabalarımızın en zengin destanı olurdu. Çünkü, Kurtuluş Savaşı sırasında köy öğretmenliğini ancak müezzinlikle birleştirip yürütebilen Balkır, yaman bir iş ve diretiş gücüne eklenen mutlu rastlantılarla yeni Türkiye'nin, Cumhuriyet Türkiyesi'nin bütün ilköğretim seferberliklerine katılmış, türlü sorumluluk basamaklarında yer almış, en büyük yetkililerle senli benli olmuş, en yoksul yurttaşlarımızla en seçkin devlet adamları arasında mekik dokumuş bir meslek eri, bir kültür seferberidir. İlköğretimin işçiliğini bırakmadan, yöneticileri arasına girmiş bir insandır.

S. E. Balkır'ın anlattığı yıllar, Türkiye'nin özgürlük savaşıyla başlayan diriliş ve yeniden kuruluş yıllarıdır. Yazar bu yılları acı ve tatlı gerçekleriyle anlatırken daha çok kendi iş alanına bağlı kalıyor. Hep ilköğretim çabalarına çevrilen anı-

lar bize yeni Türkiye'nin bir ilk eğitimcisinin nasıl yetiştiğini, işe nereden başlayıp ne yollardan geçtiğini, neleri özleyip ne kadarını başarabildiğini açık seçik örnekleriyle gösteriyor. Ayrıca Atatürk ve İnönü'nün ilk eğitim çabalarını da adım adım izleyebiliyoruz; ve şunu görüyoruz ki, Cumhuriyet'in ilk otuz yılı içinde ülkücü, ilerici, devrimci öğretmenler yetişmiş, devleti arkalarında bildikleri için köyde, kentte zorlukların, yoksullukların her türlüsüne seve seve katlanmışlardır. S. E. Balkır ve ona benzeyen yüzlerce devrimci eğitim savaşçısının, memleketin her köşesinde aynı inanç ve coşkunlukla çalışmasını her devlet ve her hükümet kolay kolay sağlayamaz. Bir hava eser, insanı, hele Balkır gibi tuttuğunu koparan bir insanı mutlu azınlığın rahatlığından koparıp karanlık çamurlar içinde cenkleşmeye yollar; bir hava eser ki, mutsuz çoğunluğun insanlarını bile yurtlarından kaçıp Amerika'lara sığınmaya sürükler.

Balkır'ın anlattığı yıllar, öğretmenlerin kafasında Atatürk yelleri estiği yıllardır. O yılların adsız eğitim kahramanları kolayca sağlayabilecekleri rahatlıklar ve çok kez de canları bahasına karanlıklarla, bugün İstanbul'un Taksim Meydanı'nda Atatürk'e ve İnönü'ye açıkça saldırma fırsatını bulan sinsi kara güçlerle nasıl savaştılar kimbilir! Ne var ki o yıllarda öğretmen devleti arkasında biliyor, bir halk türküsündeki gibi: "Ben ölürsem, benden daha genci var", diyebiliyordu. Köylüyle aydın, aydınla köylü arasında özgürlük savaşında gerçekleşen bir kaynaşma, ilk eğitimde her gün biraz daha olağan görünüyordu.

Balkır'ın anlattığı yıllar, ayrıca, ağalar ve imamların devrimler karşısında sus pus olup pusuya yattıkları yıllardı. Ül-

kücü öğretmenin karşısında çıkan bugünkü gibi gerici, imam, hatip, Necip Fazıl, Orhan Seyfi, Falih Rıfkı, Bedii Faik, Mümtaz Faik Fenik vb. gibi iktidar yardakçıları değil, devletin, Atatürk'ün ve İnönü'nün isteyip de yenemedikleri, sosyalizme gitmeden yenemeyecekleri kadrosuzluk, araçsızlık, parasızlık, adamsızlık, sesini duyurmamazlık gibi zorluklardı. Dikkat ederseniz Balkır'ın kitabında yakınma, şuna buna çatma, yoktur. Öğretmen her gittiği yerde yapabileceğinin en çoğunu yapar ve susar. Yıllarca çalışıp gerçekleştirdiğinin yıkılması karşısında da "Yazık oldu" demekle yetinir.

Balkır'ın kısaca "Yazık oldu" demekle yetindiği yıkılmış kurumlardan biri eğitmenlerdir. Bu kurum eğitim tarihinde katıksız bir Türk buluşu ve Balkır'ın Eskişehir ve Kastamonu'da canla başla uygulamasını sağladığı bir kurumdur. Ordu'dan köyüne dönen askeri milli eğitim seferberliği için kazanmak basit olduğu ölçüde zengin ve gericileri ürküttüğü ölçüde yerinde bir yerli buluştu. Eğitmen hiçbir öğretmenin gitmediği, kolay kolay da gidemeyeceğini bilerek gidiyordu. En az bilgi edinmiş eğitmen bile köye elbet imamdan daha fazla ışık götürüyordu. Üstelik kendiliğinden bir iş eğitimcisi, bir üretici eğitim uygulayacısı oluyordu. Daha da üstelik devlet bu yoldan Mehmetçiğe: "Sana güveniyorum", demiş oluyor, savaştaki işbirliğini barışta sağlıyordu.

Kendisine güvenilen, işgücü depreştirilen Mehmetçiğin neler yapabileceğine Balkır'ın anılarında birçok örnekler bulacaksınız. Bunlar arasında en güzeli Gölköy'deki tuğla destanıdır. Evet, bir destandır gerçekten, kurs binalarının üç yüz elli bin tuğlasını yapıvermeleri. Bu destanı yaşayanlar hangi okulda dava yaratıcı bir eğitim görebilirlerdi? Tonguç ve o-

nun Balkır türünden kurucu arkadaşları iş eğitimi ilkesine ve Köy Enstitülerine, memleket gerçekleri, koşulları, zorunlulukları içinde pişerek varmışlardır. Eğitmen kursları ve onların başarılarında dayanılarak kurulan Köy Enstitüleri, Atatürk'ün HAYATTA EN HAKİKİ MÜRŞİT BİLİMDİR sözünü ve Türk köylüsünü karanlıktan ve kulluktan kurtarma istemini ciddiye alan eğitimcilerimizin kenarda köşede cömertçe harcadıkları gösterişsiz bilim çabalarının sonuçlarıdır. Balkır'ın anıları, ne yazık ki, Köy Enstitülerinin kurulmasıyla sona eriyor. Arifiye Köy Enstitüsü müdürlüğündeki anılarını bir başka kitaba bıraktığını kendisinden öğrendim. Kardeşim Mustafa Eyüboğlu ile eşinin de katıldığı Arifiye destanını yakından bilirim. Yirmi beş yıl önce orada çok başka rüzgârlar esiyordu. O güzelim yurt köşesi semtine uğranmaz bir sivrisinek yatağı iken birkaç yıl içinde Orhan Veli'nin önünde durup selam uçuracağı bir yer oluvermişti: Derslikleri, işlikleri, öğretmen evleri, meyve ve balık işletme kurumları ile. Arifiye'ye her uğrayanın içi umutlarla doluyordu. Ben ilk gittiğimde, enstitünün ne kadar çabuk geliştiğine şaşarken, Balkır, işlerin türlü nedenlerle ağır gittiğinden yakınıyordu. Balkır, birçok iş arkadaşları gibi, en verimli çağında, en verimli olduğu işten ayrılıp, işgücünün yüzde birini harcayarak rahat yaşamak zorunda bırakıldı. Ve olanlar yine Türk köylüsüne oldu.

1968

ŞAİR BAŞARAN

İnsanlığın yıldızlı saatleri, yahut mutlu demleri diye bir kitabı vardır Stefan Zweig'in. Kitap belki isminin vaat ettiğini vermiyor, ama yalnız bu isim bir kitap kadar yüklü geliyor insana. tarih birden, beklenmedik bir ışıkla aydınlanıyor; mucizelerin, ama insan gücünün yarattığı mucizelerin diriltici havasıyla doluyor.

Tek insanın hayatını bile bir hatırlayışta abâd eden, manalandıran gücü kolay, ırağı yakın, samanlığı seyran eden günleri vardır. Bir de insanlığın öyle günlerini, hep beraber tadılan mutlu demleri düşünün. O zaman dünya bizim için kurulmuş bir sofradır. Tanrı bizden yanadır o zaman. Ölü canlar dirilir. Gurbet sılaya döner. Bozkır çayır çimen, gelen geçen kardeş gibi gelir insana.

İşte ben Başaran'ı böylesine yıldızlı bir demde Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nde tanıdım. Birkaç yıl önce tabiat anadan yeni doğma çıplak halini görmüş olduğum bozkırda seksen bin fidan yeşermeye, memleketin dört bir yanından gelen enstitülerin kendi elleriyle kurdukları ocaklar tütmeye başlamıştı. Gelmez denen sular gelmiş, tutmaz denen çamlar tutmuştu. Bağ için kazılan topraklardan Roma imparatorları-

na şarap gönderen asmaların kökleri çıkıyordu. Tren sesi bir sevinç çığlığı olmuştu. Açık hava tiyatrosunda geçen hafta yatak çarşafından kostümlerle "Julius Caesar" oynanmış, bu hafta enstitülerin yazdığı "Bizim Köy" piyesi oynanıyordu. Yeni Türkiye'nin insanını, bitkisini, hayvanını, folklorunu yeni baştan ve yerli yerinde görmeye başlayacak bilim merkezlerinin temelleri atılmıştı. Kış geceleri dağlardan Hasanoğlan'a inen aç tilkilerin fosforlu gözleri enstitüye yeni gelenlerin gözleri kadar ışıklı değildi. Sabah şafakla, İstiklal Marşı'ndan sonra, kız erkek, büyük küçük bin kişinin birden çevirdiği horonda silinmedik kötülük, savrulmadık hayal, dirilmedik gönül kalmıyodu. Bu horonu kuran yapıcı ellerin bir çifti de Başaran'ındı.

Kırk bin köyün en yoksullarının birinden geliyordu Başaran. Kendi yağıyla kavrulmuş insanların sabırlı sessizliği hâlâ üzerindeydi. Sin sin, için için bakışları, yakalanması güç, ama yakalanınca da insanı birden ısıtan bakışları vardı. Köylünün bahtı gibi kolay kolay açılmaz, ama açıldı mı yaman açılır, birden sözün en acısı veya en tatlısıyla boşanıverirdi.

Başaran'ı tanıdığım zaman daha büyük şehir görmemişti. Hâlâ da görmüş sayılır mı bilmem. Ama bir yeniden doğuşun tozu toprağı... köylü Başaran bir yandan duvar örmüş, bir yandan düşüncesini dünyaya açmıştı. İlk konuşmamızda kendimi uyanık ve işlek bir zekâ karşısında bulmuştum. İstanbul'da, Ankara'da düşüncenin ve sanatın ne sularda olduğunu biliyordu. Başaran şiire dersten kaçıp gelenlerden değildi. Bu tatlı belayı başına ne zaman sarmıştı bilmem; ama kısa zamanda, Almancayı söktürdüğü kadar kısa bir zamanda çıraklık devresini geçirmiş, sorumsuz şairânelikten, dumanlı edebiyat-

tan kurtulmuştu. Daha yeni şairleri tanımadan, yeni şiirin aradığı yalın sözü sezinlemişti.

Okuyordu çünkü Başaran, zorlanmadan, nazlanmadan, davarın peşinde zeytin ekmek yer gibi okuyordu. Hoş bu okuma iştahasının enstitüde kimseyi şaşırttığı yoktu. O zamanlar enstitülerde eksik olan bu iştaha değil, adeta kendiliğinden ve alabildiğine açılan bu iştahayı doyurabilecek kitaplardı. Tonguç baba, diriltilecek topraklar üstüne topladığı köy çocuklarına öğretmen, hekim, ekmek, tuğla ararken karşısına doymak bilmeyen, kitapları ne zaman, nerde, nasıl kemirdiği anlaşılamayan yeni bir devle, okuma deviyle karşılaşmıştı. Enstitüye kız gibi gelen klasikler bir hafta içinde yıllanmış köylü çarığına dönüşüyordu. Okul kitaplarını kapalı dolaplarda, her dem taze ebedi bakireler halinde görmeye alışanlar için Hasanoğlan'ın kitaplığı vandalların hücumuna uğramış bir yerdi.

Okumak, Başaran'ın düşüncesini şehre indirdi, ama gönlünü köyden ayırmadı. Daha nice enstitülünün içindeki bu iki köklülük Başaran'ın hayatında kim bilir nelere mal oldu. Bunda bir ikilik, şehre karşı köylülük yahut köye karşı şehirlilik nasıl dert anlatır bilmem. İkilik yapmak şöyle dursun Başaran mevcut ve yürekler acısı bir ikiliği ortadan kaldırmak isteyen Cumhuriyet neslinin ön safındadır. Köyün şehirde, şehrin köyde eriyebileceğini ve bu erimeden en lezzetli fikir meyvelerimizin doğacağını inşan Başaran ve Başaran gibileri gördükçe anlıyor. Ahlat ağacı iki köklü ağacın ta kendisidir.

1953

PİRAMİDİN TABANI (*)

Piramit biçimlerin en oturaklısı, en kolay kurulup en zor bozulanı, yan yatırmakla bile yuvarlanmak, yürümek bilmeyeni, zamana, dış etkilere en dayanıklı olanıdır. Olduğu gibi kalmasını istediğimiz anıtın piramidimsi olması doğanın ve aklın kanunlarına uygundur. Ama, değişmesini istediğimiz bir toplum düzeni piramid biçimindeyse, doğanın ve aklın ilk buyruğu bu biçimi değiştirmek olacaktır. Bu biçimin en büyük özelliği tabanın genişliği ve dört yanına dağılan ağırlık altında yere yapışıklığıdır. Bu yüzden biçimlerin en çok statik, en az dinamik olanı denebilir ona. Öyleyse, tabansız ya da yere yapışmaz, yürür tabanlı bir biçim aramak gerekir toplum yapısı için. Hangi biçim olabilir, bu geometrinin bütün biçimleri arasında? Silindir, evet, dönen ve yürüyen tabanlı dinamik silindir...

Neredeyse kırk yıl önce, Cumhuriyetimin bugün artık unutulmaya başlayan yoksulluk yıllarında, bir öğretmen okulu öğrencisi böylesi devrimsel biçimler ya da biçimsel devrimler yoğuruyormuş kafasında. Sonradan somut olarak görmüş piramidi ve kırk bin köyü kapsayan tabanını. Bu tabanı, yüzyıllardır taşıdığı ağırlıktan kurtarmak için kurulmuştu Tür-

(*) Hürrem Arman: Piramidin Tabanı, Köy Enstitüleri ve Tonguç, Ankara 1969.

kiye Cumhuriyeti. Mustafa Kemal bu tabanı kımıldatmak için girişmişti üst-yapı devrimlerine ve şöyle anlatmıştı piramidin tabanını ve özlediği yeni toplum biçimini: "Türkiye'nin sahibi ve efendisi kimdir? Bunun cevabını derhal birlikte verelim: Türkiye'nin hakiki sahibi ve efendisi, hakiki üretici olan köylüdür. O halde, herkesten daha çok refah, saadet ve servete hak kazanan ve layık olan köylüdür. Binaenaleyh, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin iktisat siyaseti bu temel gayeyi gerçekleştirmeye yönelmiştir.

Efendiler! Diyebilirim ki, bugünkü felaket ve sefaletin biricik sebebi bu hakikatın gafili bulunmuş olmamızdır. Gerçekten, yedi yüz yıldan beri dünyanın dört bucağına sevkederek, kanlarını akıttığımız, kemiklerini topraklarında bıraktığımız ve yedi yüz yıldan beri emeklerini ellerinden alıp israf eylediğimiz ve buna karşılık daima tahkir ve tezlil ile mukabele ettiğimiz ve bunca fedakârlık ve ihsanlarına karşı nankörlük, küstahlık, cebbarlıkla uşak menzilesine indirmek istediğimiz bu asil sahibin huzurunda bugün utanç ve saygıyla hakiki yerimizi alalım." (1 Mart 1922)

Bu bir sosyal devrime çağrıydı elbet, ama Mustafa Kemal bir sınıf adına dikta yolunu tutmadı, tutamazdı. Sınıfsız bir toplum özlemiyle yeni bir devlet, millet ve anayurt kurmaktı işi. Sosyal yapıya yeni biçimini gittikçe uyanacak taban verecekti; bu uyanışı engelleyen üst-yapı kurumlarını toptan değiştirecekti. Sözde bilimsel kimi sosyalistlerin biçimsel diye hor gördüğü dil, tarih, yazı, din, yasa, töre, kılık, eğitim, öğretim, yönetim reformlarının her biri sınıf ayrıcalıklarına karşı ve sosyal devrimden yana atılımlardır. Atatürk tabandan gelecek devrime, tepeden inme ışıklar ve tutamaklar getirmiştir.

Bir başka türlü söylersek, Atatürk sosyal devrimin öncüsü olmaktan çok yardımcısı olmak istiyordu. Taban bilinçlenerek tabanlıktan kendi istemiyle çıkmalıydı. Yoksa piramidi yerinden oynatmaya hiçbir kadronun gücü yetmez, boşuna kan dökmekle kalırdı.

İşte Köy Enstitüleri, Atatürk'ün tabanı bilinçlendirme çabalarının en verimlilerinden biri olarak ve türlü nedenlerden gecikerek ölümünden hemen sonra yurt ölçüsünde gelişmeye başlamıştı. Piramidi silindire çevirip yürütmeyi tasarlayan gencin yeri elbet Köy Enstitüleri olacaktı; öyle de oldu. Ben kendisini Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nde müdürüm olarak tanıdığım zaman Hürrem Arman bu büyük eğitim seferberliğine çoktan katılmış, tabanın Karadeniz kıyısında Beşikdüzü Köy Enstitüsü'nü kurmuştu. Tonguç Baba'nın en güvendiği müdürlerden biriydi. Birkaç yıl içinde köylü öğrencilerinin emeğiyle bir balık işletmesini kendi kendine yürüyecek hale getirmişti. O işletme daha birçokları gibi işletilmez olalı yirmi yıl geçti gitti. Ama Hürrem Arman'ın yeni çıkan "Piramid'in Tabanı" adlı kitabında bir daha yaşıyoruz o coşkun günleri.

Bu kitap, ikinci yarısı da çıkınca, Köy Enstitülerinin ne olup ne olmadıklarını anlatmakla kalmayacak, sosyal devrim için taban eğitiminin ne ölçüde önemli ve ne cömertçe verimli olduğunu gösterecektir. Ayrıca sağdan ve ne yazık ki soldan Köy Enstitülerini bir ütopya sayanlar bu kitaptan alabilirlerse, yaman bir gerçekçilik dersi alacaklardır.

Er geç uyanacak tabanın silip süpüreceği sağcıların Köy Enstitüleri üstüne söyledikleri abuk sabuk sözlerle ilgilenmesek de olur. Ama insanlığın geleceğine çevrik olan solcuların

Köy Enstitüleri üstüne söyledikleri kalburdan geçirilmeli ve abuk sabuk konuşmaları karşılıksız kalmamalıdır. Kimi solculara göre sosyal devrimi olmayan Atatürk ve İnönü'nün yönettiği Türkiye'de kurulmuş olan Köy Enstitüleri ancak faşist olabilecekleri için hiç kurulmamalıydılar. Bunlara, Hürrem Arman'ın kitabından kanıtlar çıkarılarak verilecek karşılık şudur: Toptan aldanmanız bir yana Köy Enstitüleri faşist eğilimli gençleri bile sosyal devrimciliğe çevirmiş oldukları gibi, Köy Enstitülerini yıkan yöneticilerin de faşist eğilimli olduklarıdır. Kimi solcularımıza göre de Köy Enstitüleri her ne kadar sosyal devrime çevrik değerli kurumlarsa da, vakitsiz ve boşuna kurulmuşlardır. Önce sosyal devrim yapılıp sonra bu yola engelsizce girilmeliydi. Bunlara verilecek karşılık da, yine Hürrem Arman'ın kitabına dayanarak şu olabilir: Türkiye'de tabandan gelmeyen bir sosyal devrim dayanak bulamaz; tabandan gelmeyenlerin yapacakları sosyal devrim boşuna kan dökmekle kalır; birikim sağlayacak her kurum bir gün yaşayacak da olsa kurulmalı, birikimsiz ve bilinçsiz sosyal devrimlerden yalnız sağcıların yararlanacağı düşünülmelidir. Kimi solcularımıza göreyse sosyal devrim köyden değil şehir işçilerinden çıkacağı için Köy Enstitüleri ha olmuş ha olmamış. Bunlara verilecek karşılık da şudur: Türkiye şehirlerinde işçilerin büyük çoğunluğu köyden gelmedir ve sömürülenlerden çok sömürücülerden yana olmak eğilimindedir, daha doğrusu bu eğilimde oldukça ekmeğini kazanabilmektedir. Bu durum ancak işçi yoğunluğunun büyük ölçüde arttığı zaman değişeceğine göre devrimci çabanın her olanaktan yararlanıp köye yönelmesi gerekti. Köy Enstitülerini boşuna harcanmış bir çaba sayanlar gerçeklerimize çok uzaktan, çok yukardan bakanlardır.

DEVRİM AÇISINDAN KÖY ENSTİTÜLERİ (*)

Aylar güzeli nisan bu yıl güzel bir kitapla geldi: Engin Tonguç'un "Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç" kitabıyla. Her yıl on yedi Nisan'da kuruluşlarını yıkıcılara inat ve yeniden kurulacaklarına inanarak kutladığımız Köy Enstitüleri niçin, nasıl kuruldu, niçin, nasıl yıkıldı? Bu kurumlar sağdan ve soldan nasıl eleştirildi, nasıl savunuldu? Bu soruları eşine az rastlanır bir araştırma ve belgeleme çabasıyla cevaplandırıyor Engin Tonguç. Babasının eseriyle birlikte savunmak değil yalnız gördüğü iş: Devrim açısından yurt gerçeklerimize ve yakın tarihimize yaman bir ışık tutuyor. Gerçek ve gerçekçi devrimcilerimizin can gözüyle okumaları gereken bir kitap bu; girişecekleri her işte karşılarına nelerin nasıl çıkacağını, sözde devrimle işte devrimin nerde, nasıl çatışacağını görürler bu kitapta.

Sözde devrimciler, ki asıl ütopyacılar onlardır, hâlâ ütopya deyip durmadalar Köy Enstitüleri için. Hemen şunu söyleyeyim ki, biz Vedat Günyol kardeşimle birlikte ütopyaları sevip saymakla kalmadık, devrimcilerimize ışık tutarlar diye

(*) Engin Ton ç, Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Ton ç. Ant Yayınları, İstanbul 1970.

onları Türkçeye çevirdik de. Ama bizim, yine Günyol kardeşle gördüğümüz ve birisinde, karınca kaderince çalıştığımız Köy Enstitüleri gerçekleşmiş, meyveleri umutları aşmış, yurdun dört bir yanında elle tutulur, gözle görülür bereketli başaklarla donanmış kurumlardı. Gerçeğin ta kendisiydi yoğrulan taşı, toprağı ve insanıyla birlikte, Hacı Bayram Veli'nin kurulduğunu gördüğü şehir gibi:

Gezerken bir şarı gördüm
Ol şarı yapılur gördüm
Ben dahi bile yapıldum
Taş-u toprak arasında.

Ne biçim ütopya ki bu, uygulanmakla kalmayıp yıkıldı bile: Gerçekleşemez olduğu için değil, çarçabuk gerçekleştiği, gerçeğe dayandığı için değil, gerçeğin bamteline bastığı için yıkıldı hem de. Kaldı ki Enstitülerin yeşerttiği topraklar ve insanlar, ördüğü duvarlar, susuzluğa getirdiği sular, karanlığa getirdiği ışıklar gözlere şenlik ortadalar hâlâ. Yıkılan daha çok Enstitülerin yapacak oldukları, bugüne dek yapmış olacaklarıdır.

Köy Enstitülerinin tutunamayacağını kestirip kurulmaması gerektiğini söyleyenlerse, alt-yapı, üst-yapı teorilerini bilmenin devrimci olmaya yettiğini sananlardır. Ütopyalar gibi teoriler de güzel şeylerdir; kurabildiğimiz kadar kurmalıyız onları, uyabildiğimiz kadar uymalıyız onlara. Ama teoriye uymuyor diye elimize geçmiş bir devrim fırsatını kaçırmak hangi akla sığar? Teoriye uymuyor diye Atatürk yapmasa mıydı devrimlerini? Başarılı bir devrimi teori yönünden yanlış sa-

yanlar ya kendilerinin ya da teorinin eksik yanını görmeyen, görmek de istemeyenlerdir.

Ama, gelin biz şimdi ütopya kurmaktan ve teoriye aykırı düşmekten korkmayarak ve Köy Enstitüleri denemesinin başarılı sonuçlarına dayanarak şöyle bir eğitim ve öğretim devrimi düşünelim: İlkinden yükseğine, sivil asker, bütün okullar yüz binler ve yakında milyonlarca kız erkek öğrencisi ve öğretmeniyle üreterek eğitip öğreten, eğitim öğreterek üreten birer işletme, birer imece olacaklar. Her birinde, her şey derslikten çok işlikte, şantiyede, tarlada, gezide, pazarda, en azından tükettiği kadarını üretme ve değerlendirme çabası ve sevinciyle birlikte öğrenilecek, öğrenciler yönetim sorumluluğunu öğretmenlerle paylaşacak, başarı ve başarısızlık ölçülerini hep birlikte bulacaklar, yurt ve dünya sorunlarını tartışacaklar.

Okulun bir işletme, bir imece haline gelmesi bugünkü dünya gençliğinin isteklerine uygun olmaktan başka bizim en soylu geleneklerimize aykırı da değildir. Anadolu'da İslamlıktan önce ve sonra eğitim imeceleri diyebileceğimiz kurumlar yaşamış ve kimi köylerimizde izleri kalmıştır. İlk Osmanlı çağındaki Ahi kuruluşları, loncalar, tekkeler, hatta belki ilk medreseler öğretimle üretimi bir arada yürütüyorlardı. Okulun hayattan, halktan, işlikten ve topraktan kopması, üreticilikten tüketiciliğe geçmesi, okuryazarlık ayrıcalığını yaratması, sömürü düzeninin buyruğuna girmesiyle başlar. Kendi kendini besleyen okulların besleme okul haline gelmesi Osmanlı imparatorlarının işine gelmiş ve bilerek bilmeyerek, ülkelerindeki insan kafalarını kısırlaştırmıştır. Bizim eski dünyamızda gerçek aydınlar, bilginler, sanatçılar, devrimciler besleme

okullardan değil, kendini besleyen okullardan yetişmedir daha çok.

Ezbercilik hayattan kopan okulun düştüğü, düşürüldüğü bir karanlık çıkmazdı. Tutucu güçlerin okulu ezberci olmak, düşünceyi dondurmak zorundaydı. Laik okul bu medrese alışkanlığından ne dereceye kadar kurtulabildi? Hayata ve halka dönük eğitimi ne kadar sağlayabildiyse o kadar. Medreseden Darülfünuna, Darülfünundan üniversiteye geçiş çok şeylerden kurtardı elbet bizi, ama ezbercilikten dolayısıyla besleme okuryazar ayrıcalığından kurtaramadı. Yaratıcı kafalarımız ezberci öğretime kafa tutanlar arasından çıkıyor hâlâ. İş eğitiminin girmediği okula er geç kara kaplı kitap giriyor ve sınıf birincileri Kapı-Kulu oluyor ister istemez.

Gerçekten halkçı olan devrimcilerimizin kurduğu ve tutucu aydınlarımızın yıktığı Köy Enstitülerinin başarısını ve unutulmasını sağlayan büyülü anahtar, kördüğümü kesen kılıç iş eğitim ilkesidir. Bu ilkeyi bulmak değil (çünkü insanlığın çoktan bulup dile getirdiği bir buluştu bu), ama büyük ölçüde ve devlet gücüyle uygulamak, bağımsızlık savaşımız kadar önemli bir katkımızdır yeni dünyaya. Tonguç, o kadrini bilmediğimiz büyük eğitimci, yalnız Türkiye için değil, bütün dünya için geçerli, Paris Üniversitesi'ni basan gençlerin isteklerine de uygun bir okulu Anadolu'nun bozkırında gerçekleştirmiş insandır. Türk köylerini canlandırmak isterken, dünya gençlerinin özlediği yeni okulun, üretici okulun bir örneğini vermiş, mutluluğu mutsuzluğu, cenneti cehennemi böylesi bir okulu kurma çabaları içinde yaşamıştır.

Bir dostumun dediği gibi bugün bize düşen Köy Enstitülerinin yıkılmasına vahlanmak değil, er geç, ister istemez ye-

niden kurulacak olan devrimci okullarımızı hazırlamaktır. Ama Köy Enstitülerinin nasıl kurulup, nasıl yıkıldığını bilmek, üstünkörü değil bütün gerçekliğiyle bilmek yeni girişimlere girecek olanın boynunun borcudur. Benim görebildiğim kadarıyla Köy Enstitüleri Türkiye'de Millî Şeflik zamanında gerçekleşmiş ve Millî Şefliğin bitmesiyle de yıkılmıştır. İnönü, Millî Şef olduğu, olabildiği sürece Köy Enstitülerini var gücüyle ve bütün içtenliğiyle desteklemiş, çok partili düzenin Cumhurbaşkanı olmak yolunu seçtiği ya da seçmek zorunda kaldığı andan sonra, Köy Enstitülerinin yıkılışına şaşarak, vahlanarak da olsa seyirci kalmıştır. Köy Enstitülerinin kurulması Millî Şefin, Tonguç'u ve Tonguç'un Millî Şefi bulmasıyla başarılmış; yıkılış ikisinin birden yıkılışı olmuştur. Bundan sonra artık Köy Enstitüleri ve iş eğitimi ilkesine dayanacak daha devrimci kurumlar halkın isteği ve desteğiyle tutunabilir ancak. Bu isteğin ve desteğin sağlanması da sanıldığı kadar zor değildir. Karşı koyma yine yukarıdan sinsice gelecektir, devrimci aydınları bölerek, yıpratarak. Onun için devrimci aydınların bir eğitim politikaları olması gerekir. Millî Şef tutuyor diye Köy Enstitülerini tutmamış, semtine uğramamış, halka boşuna eziyet diye baltalamışlar arasında ne yazık ki devrimcilerimiz de vardı. Sonradan Millî Şef yıktı diye tutanlar da oldu. Daha garibi yeni Köy Enstitüleri kuracak yeni millî şef özleyenler de var.

Köy Enstitüleri Türkiye'nin gerçeklerine, olanaklarına, kısa zamanda halkına özlemine uygun bir yeni okul örneği verebilmiş midir? Bu okul devrimci bir eğitim politikasının çıkış noktası olabilir mi? Bütün okulların üretici yola sokulması gerekli ve mümkün müdür? Böyle bir devrimi tutacak ve tut-

Köy Enstitülerinin temel taşlarından değerli düşün ve sanat adamımız Sabahattin Eyuboğlu şöyle diyor: "Köy Enstitülerini halk adına aydınlar kurdu, halk adına yine aydınlar yıktı. Halk Köy Enstitülerini istiyordu da aydınlar onun için kurdu demek gerçeğe ne kadar aykırıysa, halk istemiyordu da aydınlar onun için yıktı demek de o kadar aykırıdır. Ama kuranlar mı gerçekten halktan yanaydılar, yıkanlar mı? Bu sorunun karşılığını vermek biz Enstitülülere düşmez; ama merak edenlere şöyle bir yol gösterebiliriz: Baksınlar, kuranlar mı, yıkanlar mı daha çok çıkar peşindeydiler, kuranların kişisel kazancı ne oldu, yıkanlarınki ne?" Köy Enstitüleri ile ilgili bu çok önemli kitabı '17 Nisan Bayramı'nda okuyucularımıza sunarken değerli yazar, eğitimci, bilim adamı Sabahattin Eyuboğlu'nuda saygıyla anıyoruz.

